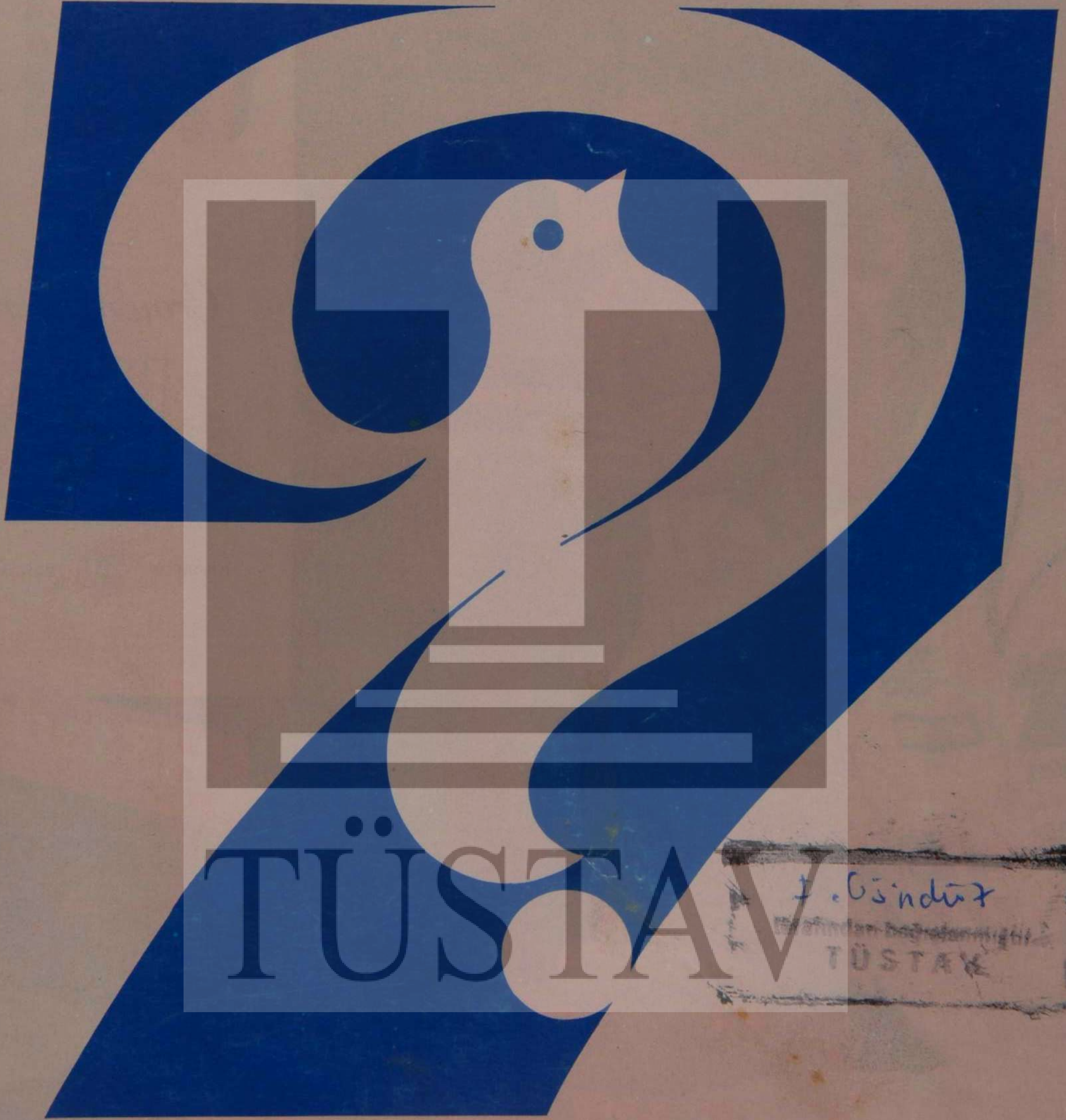

BİLİM ve SANAT

73

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ OCAK 1987

(KDV Dahil) 400 TL

**Yeni Yıl devraldığı sorularla yüklü,
yanıt bekleyen sorular... bir bir ve
yeniden düşünmek gerek...**

Yaşamın keyfine varın

HB tadıyla...

TÜSTAV

BİLİM ve SANAT

Sahibi
BİLSAN Basım-Yayın Ticaret
ve Sanayi A.Ş. Adına:
İLHAN ALKAN
Genel Yayın Yönetmeni
VARLIK ÖZMENEK
Genel Yayın Danışmanı
GÜNEY GÖNENÇ
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
İRFAN AYDIN

Yazışma Adresi: Sümer Sk. 36/1-A Kızılay-ANKARA
Tel: 305945 Posta Çeki No: 12526-1 • İstanbul
Temsilcisi: Av. Kutlukhan KAYNAKÇIOĞLU Tel: 1460122 • İzmir Temsilcisi: Haluk DÖLENEKEN •
İsveç Temsilcisi: Gürhan UÇKAN Box: 38045 10064
Stockholm • F. Almanya Temsilcisi: Duran TAŞTAN
Alemannen Str. 1.404 Neuss • İsviçre Temsilcisi:
Hasan DEMİRCAN Postfach 56.5614 Sarmentorf •
İngiltere Temsilcisi: Mustafa YAŞACAN 11 Nevill Rd.
N 16/London • Kıbrıs Temsilcisi: Sevgül ULUDAĞ 19
Necmi Alkırın Sk. Lefkoşe/Kıbrıs • Dizgi: Yeşim Tel
155752 • Film: Arsu Ofset • Baskı: Daily News
Ofset Tesisleri • Dağıtım: ETKİN Tel: 5276011 (İst.)
• Abone: Yıllık 3000 - Altı Aylık 1600 - TL Avrupa Yıllık
40 DM - ABD (Uçakla) 30 Dolar, Avustralya 35
Avustralya Doları.

YENİDEN DÜŞÜNMEK Bilim ve Sanat	4
GÜNDEMİMİZ DEMOKRASİ Hüsnü A. Göksel	6
DEMOKRASİ VE KATILIM Uğur Mumcu	7
İNSANIN SÖMÜRÜYE KARŞI ÇIKIŞINI, AKLININ VE BEĞENİSİNİN ZAFERLERİNİ ANLATIYORUM Server Tanilli/B.S.	8
İNSANIN İNSANCA YAŞAYACAĞI BİR DÜNYA İSTİYORUZ Nevzat Helvacı	10
NATO'YA BAĞLILIK TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DEĞİŞMEZ İLKESİ DEĞİLDİR Mahmut Dikerdem	12
YURTTAŞLIK HAKKIYLA OYNANIYOR Turgut Kazan	14
ARZEDEYİM EFENDİM Sinan Korkut	17
TÜRKİYE'DE TEKELLEŞMENİN ÖTESİ İlhan Tekeli	20
TOPLUMUN DARALTILAN UFUKLARI Varlık Özmenek	22
YAŞADIĞIMI İTİRAF EDİYORUM Erdal Atabek	24
ELELE VERDİĞİMİZDE GÜNEŞ DÜNYAMIZI DAHA BİR GÜZEL AYDINLATACAK! Niyazi Dalyancı	26
BEN NEDEN DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜNDEN VAZGEÇEYİM Demir Özlü/Gürhan Uçkan	28
SOSYOBİYOLOJİ: GENLERİMİZ YAZGIMIZ MI? O. Merih Büyükdura	30
SAYILAR VE HAYAL GÜCÜ Ali Nesin	36
NÜKLEER SAVAŞ VE HEKİMLER Taner Özbenli	38
TÜRKİYE'DE İLK İNSAN HAKLARI DERNEĞİ Alpay Kabacalı	40
AST: ÇEYREK YÜZYILLIK DEMOKRATİK KURUM Rutkay Aziz, Yılmaz Onay, Şahin Yenişehirlioğlu/Varlık Özmenek	42
YAŞANMIŞ BİR POLİTİK ROMAN: YAŞAMAK GÜZEL ŞEY BE KARDEŞİM Semih Acar	48
NAZIM VE ULUSLARARASI BARIŞ ÖDÜLÜ Enis Coşkun	52
BİR İLK YAPIT: JOKOND İLE Sİ-YA-U Özcan Yalım	54
"İNSAN MANZARALARINDAN MEMLEKETİM" Mümtaz İdil	55
BELİND'A'NIN BÜYÜSÜ Hüray-Caner Fidaner	56
EVE GELEN SÜRPRİZLER: "RAGTIME" VE "AFTER HOURS" Haldun Armağan	57
VE AYDINLIĞA BİRLİKTE YÜRÜMEK Bilim ve Sanat	58
ÇİZGİLERİYLE: Rüştü Erata, Nezh Danyal	
FOTOĞRAFLARIYLA: Lütfi Özkök, Atilla Toptaş, M. Emrah Güzel	

BİLİM ve SANAT

Yeniden Düşünmek

Eski Yıl kafalarda dğümlenen sorulardan örölü gündemini olduğı gibi Yeni Yıla devrediyor. Bu gündemde hepimizin hemen her gün adını andığımız; gazetelerde, dergilerde hemen her gün gözümüze ilişiveren, dilimizden düşürmediğimiz ancak üzerinde yeniden düşünmemiz gereken kavramlar var. Geçtiğimiz yakın dönemde içleri boşaltılan, aralarındaki bağlantıları kopartılan ve bilimsel çözümleme temelinden soyutlanan bu kavramlar yeniden yerli yerine oturtulmayı bekliyor. Demokrasi kavramı var bunların arasında, liberalizm kavramı var, bağımsızlık kavramı var... Belki sözünü etmekten artık bıktırıldığımız, başlığında bu tür "lâflar"ı gördüğümüz yazılardan "yine aynı terane okunuyordur" diye başımızı çevirir hale getirildiğimiz kavramlar...

Bıktırtanlara sözümüz yok, onların görevi bıktırtmak. Ama bıktırtanlar dışındaki herkese, aralarında artık bıkmış olanlar varsa -ki onların da ezici çoğunluğunun iyi niyetinden hiç kuşumuz yok- onlar da içinde olmak üzere herkese çağırımız var: Gelin şu soruların yanıtlarını, bıkmadan usanmadan hep birlikte vermeye çalışalım. Yanıtlarını vermek zorundayız, bulmak zorundayız; çünkü, demokrasi, bağımsızlık, barış, bilim ve teknoloji... yaşanmaya değer bir dünya için içtiğimiz su, yediğimiz ekmek, soluduğumuz hava kadar gerekli.

İşte 1987'nin Güncemindeki sorulardan başlıcaları:

**** D**ün, demokrasi halkın gerçek bir gereksinimi, olmazsa olmaz türünden bir gereksinimi olmuş mudur? Bugün halkın böylesi bir gereksinimden söz edebilir miyiz?

Geniş halk kitlelerinin, benimsemeyen-özümsemeyen demokrasiyi talep etmeleri mümkün müdür?

Belli dönemlerde geniş halk kitleleri niçin demokrasiden yana ağırlıklarını koymuyorlar/koyamıyorlar, demokrasiyi etkin olarak savunmuyorlar/savunamıyorlar, taleplerini yüksek sesle dile getirmiyorlar/getiremiyorlar?

Demokrasi yalnızca bir anayasa, yüzeysel bir re-

jim sorunu mudur, yoksa bütünüyle toplumun demokratikleşmesi -toplumsal bir demokratikleşme sorunu mudur? Yani demokrasi bir anayasa, bir rejim sorunundan öte, bir yaşama- bir düşünme biçimi, bir düşünce normu mudur?

Eğer böyleyse; toplumumuz böylesi bir yaşama ve düşünme biçimini, genişliğine ve derinliğine, yeterince benimsemiş ve özümsemiş midir?

Demokrasi yalnızca aydınların bir gereksinimi midir?

Yalnızca aydınların talebiyle demokrasi gerçekleşir mi?

Sosyal demokrasiyi savunan, bir çare olarak ileri sürenlerin; sosyal demokrat çevrelerin, bu çerçevede konumları, yaklaşımları -Türkiye pratiğindeki yerleri- nedir?

Bugün sosyal demokrat çevreleri "tutarlı demokratların bir birliği" olarak görebilir miyiz; yoksa bu çevreler için demokrasi her kaybedilişinden sonra -elbette, var olduğu kadarıyla kaybedilişinden sonratalep edilmesi gereken taktik bir sorun mudur? **Kaybedilirken sahip çıkılmayan gerçekten bizim malımız mıdır?**

Türkiye'de sosyal demokrasinin, demokrasiye sahip çıkmak anlamında devraldığı miras nedir; sosyal demokrasi, demokrasi yandaşlığını Türkiye'de hangi miras üzerine oturtabilir?

Toplumun demokratikleşmesinin ya da toplumsal demokratikleşmenin hangi boyutlarda -hangi kültürel, siyasi, ideolojik, sınıfsal, ekonomik derinliklerde- ele alınması gerekir?

Demokrasinin çok yönlü kuruluşu, yerleştirilmesi, sürdürülmesi ve savunulmasının siyasi araçları nedir, siyasi yolu, yöntemi nedir?

**** B**ugün liberal bir ekonomi politikası uyguladıklarını iddia edenlerin iktidarında devletin ekonomi politikasına müdahalesi hangi boyutlardadır ve bu müdahale somut olarak kimlere ne sağlamaktadır?

Kapitalizmin bugün Türkiye'de ulaştığı aşamada devletin ekonomiye müdahalesinin yeri nedir? Kuramsal açıdan Türkiye kapitalizminin bugünkü yapısı nasıl tanımlanabilir?

Ekonomi alanında uygulandığı iddia olunan liberalizmin siyasi alana da yansıtacağını bekleyenlerin yanıtlıkları nokta nedir? Herşeyden önce, tekellerin gittikçe güçlendiği bir yapıda, ekonomide liberalizm beklenebilir mi?

Siyasi alanda liberalizmin gerçekleştirilebilmesinin şartları nedir ve kimler tarafından gerçekleştirilebilir?

**** B**ugünün dünyasında bağımsızlık ya da bağımsızlık deyince neyi anlamak gerekir?

Bütün diğer şartlardan soyutlanmış, örneğin içte uygulanmakta olan rejimin niteliğinden ayrı olarak ele alınan bir bağımsızlık yaklaşımı bir anlam ifade eder mi?

Türkiye pratiğinde bazı çevrelerce kullanılagelen "Tam Bağımsızlık" kavramı, içerdiği "tam" niteliği itibarıyla, halen siyasi iktidarı ellerinde bulunduran sınıf ve tabakaların kısmi de olsa belli bir bağımsızlıktan yana oldukları anlamına mı geliyor?

Yakın tarihimiz ve günümüz Türkiye'si göz önünde tutulduğunda, uygulanagelen, genelde ekonomi politikaları, özeldede dış politikalar, siyasi iktidarı ellerinde tutanların belli bir bağımsızlık yaklaşımından yana oldukları biçimindeki bir yargıyı haklı çıkartıyor mu?

Somut olarak söylersek, özellikle büyük sermaye çevreleri -tekelci sermaye- tek yönlü, tek yanlı bir bağımlılık ilişkisine bugün razı mıdır? Yoksa tekelci sermaye bağımlılığın, uyduluk anlamında bir bağımlılığın değil de uluslararası kapitalizmle bir bütünleşmenin mi peşindedir?

Söz konusu olan "bütünleşme" ise, içinde yer alınan bugünün kapitalist dünyasında bunun olablirliği var mıdır?

Tekelci sermayenin, bağımlılık ya da bütünleşme, tercihi her ne ise bu tercihteki müttefikleri kimlerdir, tekelci sermaye tercihlerinde bir bütün olarak mı hareket etmektedir?

Halk kitleleri, dün bağımsızlıktan ne anlıyorlardı, bugün ne anlıyorlar?

Sosyal demokrat çevreler bugün bağımsızlıktan neyi anlıyorlar, böyle bir kavramsal ve siyasi yaklaşımları var mı? Bu yaklaşımlarını temellendirebilecekleri bir tarihi miras var mı? Hangi tarihi mirasa sahip çıkıyorlar?

Ayдын kesimin bağımsızlık anlayışında, özellikle AET dolayısıyla bir değişiklik oldu mu?

AET'ye tam üyelik, bağımsızlık yaklaşımı açısından ne ifade ediyor?

Bağımsızlık hangi bütünsellik içinde savunulabilir; elde edilebilmesinin, sürdürülmesinin, savunulabilmesinin siyasi araçları, siyasi yolu, yöntemi nedir?

**** G**eniş halk kitleleri barış sorununa, o arada silahsızlanma, nükleer denemelerin durdurulması gibi somut taleplere, çevre kirliliği sorununa, kendilerine yabancı, kendilerinin dışındaki olgularmış gibi mi bakıyor? İnsan hakları konusunda yeterince hassas mı? Eğer bu soruların yanıtı olumsuzsa; bütün insanların, başta barış olmak üzere bu yaşamsal sorunları hangi bütünsellik içinde halkın bütünüyle sahip çıktığı sorunlar haline getirilebilir?

**** İ**çinde yaşadığımız bilim ve teknoloji çağında -ki bazılarınca "bilimsel ve teknolojik bir devrim"den söz ediliyor- Türkiye'nin genel görünümü nedir; bilim ve teknoloji açısından Türkiye çağına ayak uydurabilmiş midir?

Bilim ve teknolojinin çağa hangi boyutlarda damgasını vurmakta olduğunun; felsefeyi, ideolojiyi, siyaseti, günlük yaşamı hangi ölçülerde etkilediğinin farkında mıyız?

Bilim ve teknolojiyi üretmeden bir bilim ve teknoloji toplumu olmak, bilim ve teknolojiyi yaşayabilmek mümkün müdür?

Bilim ve teknolojiyi üretmeden onun ürünleriyle temasa gelmenin, yani bilim ve teknolojiyi üreten bir toplumla, bunların yalnızca sonuçlarıyla temasa gelen bir toplum arasındaki faz farkının yarattığı ya da yaratacağı sorunlar nedir, Türkiye'de böylesi sorunlar var mı?

Üretmek -üretebilmek- önemlidir. Ancak tüketmek -tüketebilmek- de bunun kadar önemli bir sorundur. Hele bireyler açısından, tüketimden yeterince pay alabilmek başlıca sorundur. Bu çerçeveden bakıldığında, teknolojinin ortaya koyduğu yeni ürünler paylaşımındaki mevcut "dengeleri" hangi yönde etkiliyor? Özellikle bizimki gibi ülkelerde tüketim dağılımını daha da mı adaletsizleştiriyor?

Bilim ve teknolojinin nimetlerinden, toplumun bireylerinin adilce yararlanabilmesi nasıl mümkün olur?

1987'de gündemimiz bir bir ve yeniden düşünmek... Yedinci yılımızda da düşüncelere, düşüncelere açık bir Bilim ve Sanat'ı birlikte sürdürmek, düşüncelerimizi, düşünenlerimizi onun sayfalarında buluşturmak umuduyla, sevgiyle, dostlukla...

Gündemimiz Demokrasi

Hüsnü A. Göksel

Demokrasi ancak bir yaşam biçimi, bir kültür, bir terbiye olarak topluma yerleştirilirse kaybetmek tehlikesi de azalmış olur. İşte bunun için demokrasi, gündemimizden hiç çıkmamalıdır.

Demokrasi hiç çıkmamalı gündemimizden. Çünkü demokrasi insan olma onuruna dayanır. Demokrasinin korunması insan olma onurunun korunması demektir. Bunları korumak için de her gün savaşım vermek gerekir. Yoksa, demokrasi bir kez kazanılınca kutuya konup saklanacak bir mücevher değildir. O, bir "canlı organizma" gibidir. Yaşamını sağlıklı sürdürebilmesi için gerekli ortam her gün sağlanmalıdır. Aşk gibidir, sevdadır bir bakıma da Sürekliliği için her gün ölesiye sevmek gerekir. Demokrasiye inananlar, demokrasiye aşık olanlar her gün verdikleri savaşımın kendilerinin insan olma onurunu korurken, demokrasi bilincine varmamış olanlarla demokrasiye karşı olanların da insan olma onurunu korumuş olurlar.

Bugün demokrasinin hiç değişmeyecek gibi, sapa sağlam kök salmış görüldüğü ülkelerde bile, onu yaşatmak için her gün savaşım veren, demokrasiyi bir an bile gündemden çıkarmayan insanlar olmasa, o sapa sağlam görünen demokrasi kısa süre içinde çöker gider. Değişik yollardan iktidara gelen bir kişi, bir grup, bir zümre, hatta parlamento çoğunluğu kendisinde olağanüstü güçler görür. Eline geçen gücü gittikçe büyütür. Sonunda "Kudret Sarhoşluğu"na kapılır. Her şeyin en iyisini kendisi düşünüyor, kendisi yapıyor sanır. Buna inanır. Çevresindeki dalkavuklar, korkunun tutsağı "kul aydınlar", bilinçsizden meydan kalabalıkları bu inancı daha da güçlendirir. Böylece totaliter idareler, diktatörler doğar. Özel-

likle, toplumun bunalıma düştüğü, umut ışıklarının söndüğü, ülkede potrite boşluğu yaratıldığı dönemlerde halk, kendi oyu ile, demokrasi karşıtı güçleri iktidara getirir. Böylece antidemokratik parlamentolar, zümre diktatoryası, ve nihayet bunun içinden bir "Güçlü Adam" çıkarılır. Hergün, halk iradesi ile geldiğini, meşruluğunu iddia edip bir güdümlü demokrasi kurar. Oysa, güdümlü demokrasiyi, vesayet demokrasisini kuran güç, onu sürdürmeye yetmez, meşru olmayan baskı rejimine dönüşür. İşte bunun için demokrasi, gündemimizden hiç çıkmamalıdır.

Demokrasinin sağlamlığı, "tasallutan" korunabilme gücü toplumun bütün katmanlarına kök salabilmesi ile orantılıdır. Bu nedenle demokrasi için her gün savaşım verenlerin bir görevi de onun yaşayabileceği, toplumun bütün katmanlarına kök salabileceği iklimi yaratmak, bu iklimi yaşatmaktır. Demokrasi ancak bir yaşam biçimi, bir kültür, bir terbiye olarak topluma yerleştirilirse kaybetmek tehlikesi de azalmış olur. İşte bunun için demokrasi, gündemimizden hiç çıkmamalıdır.

Demokrasi kültürü, bir yaşam biçimi olarak hoşgörü ve uzlaşma rejimidir. Herkes ve özellikle de devleti yönetenler, kendileri gibi düşünmeyenlerin "vatan haini" olmadığı gerçeğini içlerine iyice sindirmelidirler. "Vatan Hainliği", "kökü dışarda olmak", "aşırı cereyanlar" gibi gerekçelerle, ya da "Bizim toplum yapımıza bol geliyor, içinde oynuyoruz" gibi daraltmalarla demokrasiye keyfi biçimler verilemez. Demokrasi ya vardır, ya da yoktur. "Geçiş Dönemi" deyimi, henüz demokrasiye varılmadığı, yani demokrasinin olmadığı anlamını taşır. İşte bunun için demokrasi gündemimizden hiç çıkmamalıdır.

Demokrasinin vazgeçilmez koşulları arasında meşruluğunda en ufak bir kuşku lekesi bulunmayan, yelpazesinin bütün kanatları tamamlanmış bir parlamento ile, parlamento dışı demokratik kuruluşların eksiksiz varlığı bulunur. Böyle eksiksiz bir demokrasi bile antidemokratik güçlerin çeşitli yön-

temleri ile sürekli olarak kemirilir. Bu yöntemlerden biri halkın demokrasiden soğutulmasıdır. Bu kemirme her düzeydeki eğitim kurumlarına da sokulur. İşte bunun için demokrasi inancı topluma yayılıp, mal edilmeli, halk, idarenin kendisine olduğu bilincine vardırılmalı ve işte bunun için demokrasi gündemimizden hiç çıkarılmamalıdır.

Batı dünyası için Türkiye NATO'nun güneydoğu kanadında, eline verdikleri modası geçmiş silahlarla nöbet tutan bir ordudur. Demokrasi varmış, yokmuş onları ilgilendirmeyiz. Yeterki bir sızıntı çıkmasın. İslâm dünyası içinde ise Türkiye demokrasi savaşımı veren tek ülkedir. Öbür İslâm ülkelerinin hepsinin totaliter idareleri vardır, halkın sesi çıkmaz, çıkamaz. Bu özelliği ile Türkiye İslâm dünyasında bir ada gibidir. Hava meydanlarında "Dost ve Kardeş ülkelerin" devlet adamlarının bizim devlet adamlarımızla şapur şupur öpüşmelerinin ne kadarı dost ve kardeşlik belirtisidir bilinmez. Bilinen onların hiçbirinin Türkiye'de demokrasinin güçlenmesini istemedikleridir. Çünkü Türkiye bugün İslâm dünyası için bir misyon yüklenmiştir. Bu misyon İslâm ülkelerinde demokrasi savaşımının önderliği misyonudur. Türkiye nasıl emperyalist ordulara karşılık özgürlük savaşını vererek mazlum milletlere önderlik etmişse, verdiği demokrasi savaşımı ile de mazlum halklara örnek olacaktır. Özgürlük gibi demokrasi de ne ithal edilir, ne de ihraç edilir. Her ülkenin halkı kendi savaşımını vererek, bedelini ödeyerek, sahip çıkarak demokrasiye kavuşur. Bu savaşım, kurdan kurtulmuş aydınların önderliğinde yapılabilir. Bu bakımdan demokratik ve laik bir Türkiye İslâm dünyasının antidemokratik güçlerinin korkulu rüyasıdır. Zengin petrol kaynaklarında demokrasinin filizlenmesi batı dünyasının çıkarlarına da ters düşer. Böylece Türkiye'de demokrasi bir kışa kaç içine alınmış olur. Bir taraftan petrodolarlar, bir taraftan da din sömürüsü bu kışacı sıkıştırır durur. İşte bunun için de demokrasi, gündemimizden hiç, ama hiç çıkmamalıdır. □

Demokrasi ve Katılım

Uğur Mumcu

Siyasal sözlüklerde "Bonapartist Devlet" olarak yer alan "sınıflar üstü devlet savı" gerçekte tam bir aldatmacadır.

Demokrasi "Halkın kendi kendisini yönetmesi" diye tanımlanır. Nasıl yönetecektir halk kendi kendisini? Çağdaş demokrasilerde halkın kendi kendisini yönetmesi, geniş halk kitlelerinin siyasal parti, sendika, dernek ve kooperatifler aracılığı ile yönetime ağırlığını koyması ile geçerlik kazanır. Partiler, sendikalar, dernekler ve kooperatifler, devlet yönetimine ağırlıklarını koymıyorlarsa orada demokrasi yoktur.

Geniş halk kitlelerinin siyasal parti, sendika, dernek ve kooperatifler aracılığı ile yönetime ağırlıklarını koymadıkları rejimlere çeşitli adlar bulunabilir. Bütün bu rejimler "halksız demokrasiler"dir. Halk, siyasal sürecin dışındadır. Devlet, bir oligarşik kadronun elindedir.

Bu oligarşik kadro, kendi yönetimlerinin "sınıflarüstü" olduğunu da ileri sürer. İşin daha da ilginç yanı, bu yöneticilerin bazılarının gerçekten yönetimlerinin "sınıflarüstü" olduğuna inanmalarıdır. Siyasal sözlüklerde "Bonapartist Devlet" olarak yer alan bu "sınıflarüstü devlet savı" gerçekte tam bir aldatmacadır.

Büyük Fransız kamu hukukçusu Leon Duguit, devletin tüzel kişiliğe sahip olduğuna inanmaz. Duguit, "milli irade" kuramlarına da karşı çıkar. Devleti gerçek kişilerin oluşturduğu bir yapı olarak görür.

Doğrusu da budur. Devlet, bu devleti oluşturan ve bu devlet adına toplumu yöneten siyasetçilerin kişilikleri ile bütünleşir. Bu gerçeği bir kez gözden kaçırdınız mı, demokratik toplum öz-

lemi bir yana bırakılır. Bunun yerine "devlet fetişizmi" doğar. "Devlet fetişizmi" yurttaşların temel hak ve özgürlüklerini unutturur. İnsan haklarıymış, bireyin hak ve özgürlükleriymiş... Bütün bu dilekler, bütün bu özlemler, gittikçe yüceltirilen, hergün yeni bir tapınma duygusu ile kutsallaştırılan "devlet fetişizmi" karşısında dinlenmez bile! Demokrasinin önemi buradadır. Devlet, hepimiz için vardır. Hepimiz için varolmalıdır. Hepimiz için varolan, olması gereken devlet bizim yönetimi-mizde ve denetimimizde midir?

"Yönetime katılma" bu bilinç ile oluşur. İşçi yurttaş, köylü yurttaş, memur yurttaş, esnaf, işadamları, "devlet" adını verdiğimiz bu aygıtta ne ölçüde söz sahibidir? Memurun örgütleri aracılığı ile söz ve karar sahibi olması olanaksızdır. Çünkü, memurların sendika ve dernek kurmaları yasaktır. Gerçi iş-

çiler sendika kurma haklarına sahiptirler. Ancak, sendikalar ile siyasal partiler arasında ilişki kurmak yasak olduğundan, işçiler devlet yönetimine sendikaları aracılığı ile ağırlık koyamazlar. Köylülerin kooperatifler aracılığı ile örgütlenmeleri çok güçtür, güç olmasa bile kooperatiflerin siyasal ilişki kurmaları da yasaktır.

Demokrasimiz, bu bakımdan, geniş halk kitleleri için yasaklı ve kısıtlıdır.

Yasaklı ve kısıtlı demokraside, devlet, bu yasakları ve kısıtlamaları koyan ve savunan siyasetçilerin damgalarını taşır. Batı demokrasilerinde böylesine düşünce ve örgütlenme yasaklarına rastlanmaz. Kapitalizmin geliştiği ülkelerde de -işin garibi- bu ülkelerdir. Acaba, bu ülkelerdeki burjuvazi, bizim iş ve sermaye çevreleri ile "Bonapartist Devlet" savunucuları kadar bilinçli değiller midir? □

Tan Onal, Cumhuriyet

İnsanın Sömürüye Karşı Çıkışını, Aklının ve Beğenisinin Zaferlerini Anlatıyorum...

Server Tanilli/B.S.

Server Tanilli'nin "Yüzyılların Gerçeği ve Mirası'nın üçüncü cildi yakında yayınlanacak. Bu ciltte XVI ve XVII. Yüzyıllar söz konusu ediliyor. Yayın öncesinde, Sayın Tanilli ile bu bölüm üstüne söyleştik.

B.S.

□ Sayın Tanilli, "Yüzyılların Gerçeği ve Mirası'nın 3. cildi de yakında yayınlanmış olacak. "Bilim ve Sanat" okuyucularına, onunla ilgili bilgileri, herkesten önce vermek isteriz. Bu ciltte, hangi yüzyıllar ve hangi konuları ele almış bulunuyorsunuz?

□ Bu cilt, 16 ve 17. yüzyılların üzerine eğiliyor. Bundan önceki ciltlerde yalnız Avrupa ve Asya söz konusu idi. Çünkü, ilk ve Orta Çağ'da bilinen dünya, başta onlardan oluşuyordu. Oysa, 15 yüzyılın sonlarından başlayarak Avrupalılar, bir yandan Afrika'yı dolanıp Hint Okyanusuna, Atlas Okyanusunu aşip Amerika'ya çıkınca, insanlığın ufku da genişler. 16 ve 17. yüzyıllar, tarihte artık bu kıtaların da yerini aldıkları yüzyıllar, özellikle Amerika kıtasının. 16. yüzyılın Avrupa tarihi için önemli olayı, kapitalizmin doğuşudur. 16 ve 17. yüzyıllar, feodalizmeden kapitalizme geçişin yüzyılları. Bu geçiş orada -ister istemez- ideolojiye ve kurumlara da yan-

ıyor. Hümanizma, Rönesans, Reform, mutlak monarşilerin doğuşu, temeldeki bu önemli olayla yakından ilişkili. Burjuvazinin, 16. yüzyılda Hollanda'da, 17. yüzyılda da İngiltere'de gerçekleştirdiği devrimler özellikle bu sonuncusu, olay-

ların hangi yönde geliştiklerini göstermesi bakımından pek önemli işaretlerdir. 17. yüzyılın, altı çizilmesi gereken bir başka büyük olayı da modern bilimin doğuşu: 16. yüzyıl, Kopernik'in devrimine tanık; 17. yüzyıl ise Kepler'-

lerin, Galilei'lerin, Newton'ların, Harvey'lerin yüzyılı; ve bilimin felsefeyi etkileyişinin, daha doğrusu karşılıklı etkileşimin en tipik örnekleri olarak Descartes'in, Spinoza'nın, Locke'un ortaya çıkışı. Edebiyatın ve sanatın devlerinden ise söz etmek istemiyorum. Her iki yüzyılı Avrupa için özetlemekte, doğrusu insan güçlük çekiyor.

Gerçekten, görkemli yüzyıllar onlar.

□ Sormaya hacet yok, yönteminiz yine aynı değil mi?

□ Evet aynı. Orduların ve kumandanların öyküsü yok; acı çeken insanların sömürüye karşı çıkışlarını, insan aklının ve beğenisinin zaferlerini anlatıyorum. Bence, tarihin öğretici bir

Bence, tarihin öğretici bir yanı varsa, işte bunlardır; daha güzel bir dünya kurmada bunlar bize örnek olur."
"Yüzyılların Gerçeği ve Mirası'nın 3. cildinde de orduların ve kumandanların öyküsü yok; acı çeken insanların sömürüye karşı çıkışlarını, insan aklının ve beğenisinin zaferlerini anlatıyorum.

yanı varsa, işte bunlardır. Yaşadığımız dünyanın haksızlıklarına karşı çıkmada, daha güzel bir dünyayı kurmada bunlar bize örnek olur.

□ Avrupa'da sözünü ettiğiniz bu önemli gelişmelerin, dünyanın öteki kıtalarına da etkisi olmuştur elbette; eserinizde bu konuda neler söylediğinizi de sorabilir miyim?

□ Şöyle özetlemeye çalışayım: Avrupalılar, bu yüzyıllarda, dünyayı hristiyanlaştırmaya ve Avrupalılaştırmaya başladılar. Başarıları da şaşılacak ölçüde olur. Kara Afrika'daki girişimleri, bu bakımdan sınırlı kalır; Afrika'ya Amerika'da çalıştırılmak üzere, bir köle deposu olarak bakarlar özellikle. Ama asıl başarıya ulaştıkları yer Amerika olur; bu yeni keşfedilen kıtada insan kırımı, yerli uygarlıkların yok edilmesi girer işin içine. Ne var ki, Afrika'da ve Asya'da, İslâm, Hint ve Çin'e Hristiyanlığın ve Batı uygarlığının girişi yü-

zeyde kalmıştır; Çünkü, oralarda yaşayanlar, Avrupalılarınkinden pek farklı, ama Avrupa'nın üstünlüğü duygusuna kapılmayacak kadar da bir ilerleyişi gerçekleştirmiş bir dünyanın insanları idiler. Bu uygarlıklar, 16. ve 17. yüzyıllarda temellerinde bir değişiklik yapmadılar. Gerçi, oralarda da, bireyin bağımsızlığı adına kimi çıkışlar görüyoruz. Ancak, Asya'nın Avrupa uygarlığına karşı çıkardığı geçici reddiye, insanlığın dizginlerini Avrupalıların eline bırakır; bunun yanı sıra da, teknik gücü ona terkeder ve giderek ona dünya egemenliğinin yolunu açar.

□ Bu reddiye yapanlar arasında, doğallıkla biz de varız değil mi?

□ Esefle söyleyeyim ki, evet. Osmanlı İmparatorluğunun Fatih Sultan Mehmet'le başlayan ve Kanuni Sultan Süleyman'la biten -aşağı yukarı bir yüzyıl kadar süren- doruk dönemi (1451-1566), daha çok edebiyat ve sanatsal yönden anlam taşır. O dönemde ve onu izleyen yıllarda, bilim ve felsefe hareketi, Avrupa'daki gelişmeler gözönüne getirilirse, doğrusu hüznü verici bir tablo gösterir. Özgün hiçbir felsefi düşünce yoktur. "Özgür düşünür" olarak ortaya çıkan tek tük insanların ise başlarına neler geldiğini, Rıza Zelyut'un "Osmanlıda Karşı Düşünce ve İdam Edilenler" adlı güzel kitabı bize bütün çıplaklığı ile gösteriyor. Avrupa'da bilimin ve felsefenin devrimci bir çağa girdiği 17. yüzyılda, bizde Nâbi Efendinin:

*Hikmeti felsefeden eyle hazer
Evliya zümresine eyle nazar*

demesi, pek dikkat çekicidir. 17. yüzyıl, Batı'da 18. yüzyılı, yani -o görkemli- Aydınlıklar Yüzyılına açarken, Nâbi Efendi'ye Sümbülzade Vehbi nazirede bulunacak ve daha ileri gidip şöyle seslenecektir:

*İtibar eyleme hendeseye
Düşme ol dairei vesveseye*

Hendese dediği geometri; ve ona vesvese alanı olarak bakıyor. Özetle, ipin ucu kaçmıştır!

Bunların nedenlerine girmenin yeri ise, tahmin edersiniz ki, burası değil.

□ "Yüzyılların Gerçeği ve Mirası'nın 4. cildi hangi dönemi içine alacak ve ne zaman okuyacağız onu?

□ 4. cilt, 18. yüzyılı anlatacak ve 1988 yılına girerken okuyucularına sunacağım. □ Teşekkür ederiz Sayın Tanilli.

□ Ben de.

Server TANILLI

Yüzyılların Gerçeği ve Mirası

İNSANLIK TARİHİNE

GİRİŞ

CİLT 3

XVI VE XVII. YÜZYILLAR

YAKINDA
SAY YAYINLARINDA

Nevzat Helvacı:

İnsanın İnsanca Yaşayacağı Bir Dünya İstiyoruz

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 38'inci ve İşkenceye ve Başka Zalimce ya da Onur kırıcı Davranışlara Karşı Sözleşme'nin 2'inci yıldönümü dolayısıyla geçtiğimiz Aralık ayının 10'unda İnsan Hakları Derneği Genel Başkanı Avukat Nevzat Helvacı bir basın toplantısı yaptı. İnsan Hakları için mücadelenin ülkemiz gündemindeki yerini koruyacağı yeni bir yıla girerken Helvacı'nın söylediklerine kulak vermek gerek. Dile getirdiği taleplere, "İnsanın insanca yaşayacağı bir dünya" isteyen herkesin katılacağına inandığımız bu konuşma metnini büyük bir bölümüyle aşağıya alıyoruz.

B.S.

...38 yıl önce Evrensel Bildiriyi imzalayan üye ülkeler, insan hak ve özgürlüklerinin ortak bir yaşam biçimi olarak benimsenmesi için, devlet yöneticilerine çağrıda bulunmuşlardır. Ama bu, dünyamızın şu ya da bu ülkesinde temel hakların kısıtlanmasına, açık ya da gizli bir biçimde çiğnenmesine engel ol-

maya yetmemiştir. Evrensel Bildiriden 36 yıl sonra, ayrıca ve özellikle işkenceye karşı uluslararası bir sözleşme yapma zorunluluğu duyulmuş olmasını, temel hak ve özgürlüklerin yaygın ve sistemli işkence uygulamalarıyla çiğnenmekte olduğunun kanıtı olarak düşünmek gerekir.

Kimi ülkelerde, yoksul kesimler üzerinde daha yoğun olmak üzere, bugün dünyanın birçok yerinde, insanlar, düşüncelerinden dolayı baskı altındadır. Bu baskı, düşüncelerin oluşturulmasını, iletilmesini, yığinsal güce dönüştürülmesini önlemeye yetmediği zaman,

bedene yönelen baskılarla, yani işkenceyle bütünleşmektedir.

İşkence, belirli bir amaç doğrultusunda, insanın bedenine yöneltilen baskılar toplamı olarak tanımlanabilir. Bu nedenle, işkence, bireysel anlamda olduğu kadar toplumsal anlamda da insanın doğasına aykırıdır. Siyasal bir amaç taşıdığı ve devletin organize güçleri tarafından gerçekleştirildiği zaman, bizzat işkence gören insan kadar, toplum ve insanlık da baskı altına alınmış olmaktadır. Bu yüzden işkence, yığınlar üzerinde "korku"yu yaygınlaştırmanın da etkin bir aracı olmuştur.

İnsan Hakları Derneği Bşk. Av. Nevzat Helvacı Basın Toplantısında

İnsanlar, düşüncelerinden dolayı gözetleniyorsa, gözaltına alınıyorsa, işkenceye uğruyorsa, tutuklanıyorsa, meslek, sınıf ve siyasal çıkarları doğrultusunda örgütlendikleri için aynı baskılarla karşı karşıya kalıyorlarsa, orada, gerçek anlamda bir demokrasi-den söz etmek olanaksızdır. Demokratik ortama geçebilmenin belirleyici bir koşulu, baskıya, işkenceye, cezaevlerinde işkenceye varan uygulamalara kesin olarak son vermektir.

İnsanlığın temel hak ve özgürlükleriyle ilgili sorunlar, baskı ve işkenceyle sınırlı değildir.

İnsanlık, bugün, en çok, korkudan ve yoksulluktan kurtulma özgürlüğüne gereksinme duymaktadır.

Bugün, dünyada silahlanmaya harcanan para yılda 800 milyar doları aşmıştır. Silahlanmaya harcanan paranın büyüklüğü kadar, nükleer silahlanmanın ulaştığı boyutlar da, insanlık için ayrı bir tehlike oluşturmaya başlamıştır.

İnsanların, serbestçe düşünebileceği, düşüncelerini serbestçe açıklayabileceği, serbestçe örgütlenebileceği ve içersinde güvenle yaşayabileceği demokratik bir ortam istiyoruz.

İnsanlığın binlerce yıllık maddi ve manevi kazanımları, bazı çıkar gruplarının elinde, tüm insanları ve insanlığın geleceğini tehdit eden bir güce dönüşmüştür.

İnsanlığa gönenc ve mutluluk sağlama gereken bilim ve teknikteki gelişme, özüne ve amacına aykırı olarak, tüm insanlığı gelecek korkusuyla derin bir kaostan içine çekmektedir.

Silahlanma yarışının giderek hızlandığı, yerel ve bölgesel de olsa savaşların gizlice ve içten içe beslendiği; özellikle dünyamızın bir nükleer silah deposu haline getirilmeye devam edildiği bir ortamda, kalıcı bir barışın sağlanması, insanlığın korku ve kaostan kurtulması ve güvenli bir dünyada yaşaması olanaksızdır. Oysa, insan haklarının güvence altına alınması, kalıcı bir barışın sağlanmasına bağlıdır.

İnsanlığın bir gereksinimi de, yukarıda değindiğimiz gibi, yoksulluktan kur-

tulma özgürlüğüdür. Bugün üretkenlik ve üretim o denli artmıştır ki, dünyamız, yerküremizde yaşayan her insana, maddi ve manevi gelişme olanağı sağlayacak bir düzeye ulaşmıştır. Ne var ki, bugün, dünyamızda 500 milyon insan açtır. 500 milyon işsizdir. 1 milyar 700 milyon insan sağlık hizmetinden, iki milyar insan temiz içme ve kullanma suyundan yoksundur. Okula gitme olanağından yoksun 200 milyon çocuk vardır. 815 milyon insan, okuma yazma bilmemektedir. Yani dünya nüfusunun altıda biri ya açtır, ya işsizdir, ya okulsuzdur, ya da sağlık hizmetlerinden yoksundur.

İnsanlığın ortaklaşa yarattığı değerler, adil ve akılcı bir biçimde tüm insanların yararına kullanılabilseydi, bugün, aç, işsiz, sağlık ve okuma olanaklarından yoksun, barıksız insan kalmazdı. Oysa, beclenme, çalışma, sağlık, eğitim ve barınma hakkı, insanların temel haklarından.

Yapılan hesaplara göre, dünyada silahlanmaya ayrılan paranın, sekiz yıl süreyle, her yıl onda-biri, insanların gereksindiği besin, konut, sağlık ve eğitim hizmetlerine ayrılmış olsaydı, bu sorunlar, tümüyle çözülmüş olacaktı.

İnsanların sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı da tehdit altındadır. Nitekim, teknik üretim, yerleşme ve kentleşme, bilgisiz ve bilinçsiz yöneticilerin elinde, çıkar gruplarının elinde, doğayı öldürmenin bir aracına dönüşmüştür. Soluk aldığımız gök ölüyor. Toprak ölüyor. Su ölüyor. Nehir ölüyor. Deniz ölüyor. İnsanın yaşam ortamıyla birlikte, kuşkusuz ki, insan da yavaş yavaş ölüme gömülüyor.

ÜLKEMİZDEKİ DURUM VE TALEPLERİMİZ

Ülkemizdeki duruma kısaca değinmek gerekirse:

Türkiye, 1948 yılında, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin kabulünde oy kullanmış olmasına karşın, hukuksal bağlayıcılığı olan sözleşmelerin bir bölümünü imzalamamıştır. "Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi", "Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi" ve "İşkenceye Karşı Sözleşme" bunlar arasındadır. Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzalamış, ama kişisel başvuru hakkını kabul etmemiştir.

Halkımız, demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak seçmiştir. Demokrasinin sık

sık kesintiye uğraması, insan haklarının önündeki başlıca engellerden biridir. Oysa ülkemizde son onbeş yılın onbir yılı sıkıyönetim altında geçmiştir.

Son onbeş yıl içinde, yani 12 Eylül öncesi ve sonrasında Türkiye'de:

- * Binlerce insan işkence görmüştür.
 - * Onlarca insan işkence ile öldürülmüştür.
 - * Yüzlerce insan gözaltında kaybolmuştur.
 - * İdam isteğiyle yargılanan insan sayısı bini aşmıştır.
 - * İdam hükümlüleri yüzlerle ifade edilmektedir.
 - * Onlarca kişi idam edilmiştir.
- Oysa, İnsan Hakları Derneği olarak biz, dünyada ve ülkemizde:

— İnsanların gelecek korkusuyla değil, gelecek umuduyla yaşamasını istiyoruz. Herkesin korkusuzca yaşaması için kalıcı bir barış istiyoruz.

Biz, İnsan Hakları Derneği olarak, dünyada, baskı ve işkence, açlık ve yoksulluk, silah ve savaş istemiyoruz. İnsanın insanca yaşayacağı bir dünya istiyoruz.

— İnsanların, serbestçe düşünebileceği, düşüncelerini serbestçe açıklayabileceği, serbestçe örgütlenebileceği ve içersinde güvenle yaşayabileceği demokratik bir ortam istiyoruz.

— İnsan yaşamının kaynağı olan doğanın, canlı ve yaşanılır bir doğa olmasını istiyoruz.

— İnsanların, açlıktan, işsizlikten, yoksulluktan ve eğitimsizlikten kurtulmasını istiyoruz.

Biz, İnsan Hakları Derneği olarak, dünyada, baskı ve işkence, açlık ve yoksulluk, silah ve savaş istemiyoruz. İnsanın insanca yaşayacağı bir dünya istiyoruz.

ADRES DEĞİŞİKLİĞİ

İnsan Hakları Derneğinin yeni adresi: Konur Sok. 15/3 Kızılay-Ankara

Mahmut Dikerdem:

"NATO'ya Bağlılık Türk Dış Politikasının Değişmez İlkesi Değildir"

"Eğer bugün Türkiye'nin güvenliğine, halkının esenliğine ve dünya barışına giden yol tüm askeri paktların kaldırılmasından ve genel silahsızlanmadan geçiyorsa bunun açıkça tartışılabilmesi gerekir. NATO paktının dokunulmazlığı yoktur."

Barış Derneği Başkanı Büyükelçi Mahmut Dikerdem, Mülkiyeliler Birliği'nin davetlisi olarak 27 Kasım'da Ankara'da "Uluslararası Barış Yılı ve Türkiye" konulu bir konferans verdi. Seçkin ve kalabalık bir dinleyici kitlesinin izlediği konferansta sözlerine: "... bugünkü konuşmamın uluslararası Barış Yılı etkinliklerine küçük bir katkı olarak değerlendirilmesini de dilerim. Aslında bu yıl Avrupa'da ve giderek tüm Dünyada yığinsel etkinlikler, yürüyüşler, konferanslar ve sanat gös-

terileriyle, kutlanmaktadır. Ne yazık ki ülkemizdeki anayasal ve yasal koşullar bu tür faaliyetler düzenlemekten bizi yoksun kılmaktadır. Ülkemizde barış hareketi kısıtlıdır, baskı altındadır ve hâlâ yargı önündedir. Bu durum Barış ve demokrasi güçlerinin dayanışması ve birlikteliği ile aşılabacaktır." diyerek başlayan Dikerdem, daha sonra, resmi ideolojinin nasıl bir barış anlayışını içerdiğine değindi ve şunu vurguladı; "Barış devlet adamlarına, hükümetlere emanet edilemeyecek kadar ciddi, yaşımsal bir sorundur."

Konuşmasının daha sonraki bölümlerinde, B.M.'in 1986'yı Barış Yılı olarak kabul ve ilân etmesindeki amaç ve yıl içinde Barış konusunda kaydedilen olumlu olumsuz gelişmeler üzerinde duran Dikerdem, çağdaş barış ve barış savaşımı kavramlarına ilişkin açıklamalarda bulunarak sözlerine şunu ekledi:

"Barış yolu ancak onun uğrunda bilinçli, kararlı, çileli bir uğraş vermekle açılabilir. Bu uğraşın adı, barış savaşımıdır. Barış savaşımı, ulusal düzeyde en geniş siyasal yelpazeyi kucaklayan barış örgütleriyle yürütülür. Ve onların dayanışmasından doğan güce Dünya Barış hareketi denir."

Konuşmasının son bölümünü Türkiye'nin barış sorunlarına ayıran Mahmut Dikerdem şunları söyledi:

"Türkiye 35 yıldan beri ulusal güvenliğini, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) çevresinde toplanmış ve kendilerine Hür Dünya diyen batılı devletler topluluğunun yazgısına bağlamıştır. NATO'ya girildiğinden beri Türkiye'den gelmiş geçmiş tüm iktidarlar bu askeri pakta sanki Türk devletinin bekasının vazgeçilmez ögesi gibi bakmışlar ve kamuoyuna da böyle tanıtmaya özen göstermişlerdir. Başka bir deyişle NATO Türkiye'nin dış politika-

sının eksenine haline gelmiştir. Oysa her devletin dış politikasının bazı değişmeyen ilkeleri bunların yanında da yeni koşullara göre yeni şekiller alan yönleri vardır. Türk dış politikasının değişmez ilkeleri Kurtuluş Hareketimizin ruh ve anlamında saklı bulunan ve yeni Türk Devletinin kurucusu tarafından açıklanan temel ilkelerdir. Bunlar Milli Misak ile çizilen sınırlar içinde ülkenin tam bağımsızlığına ve dünya barışına bağlılıktır. Bu ilkeler dışındaki tüm

"Türk dış politikasının değişmez ilkeleri Kurtuluş Hareketimizin ruh ve anlamında saklı bulunan ve yeni Türk Devletinin kurucusu tarafından Milli Mücadelenin ilk günlerinden beri açıklanan temel ilkelerdir. Bunlar Milli Misak ile çizilen sınırlar içinde ülkenin tam bağımsızlığına ve dünya barışına bağlılıktır."

anlaşmalar, antlaşmalar, uluslararası ilişkilerdeki dengelerle birlikte değişikliğe uğrayan, uğrayabilen ve ulusun çıkarlarına göre biçimlenen dış politika tercihleridir. NATO bu tercihlerden biriydi. Ama eğer bugün Türkiye'nin güvenliğine, halkının esenliğine ve dünya barışına giden yol tüm askeri paktların kaldırılmasından ve genel silahsızlanmadan geçiyorsa bunun açıkça tartışılabilmesi gerekir. NATO paktının dokunulmazlığı yoktur. Hem o kadar yoktur ki onun yanlıları bile Türkiye'nin

nin Pakta katkısı oranında yararlanmadığından üstlendiği yükümlülüklerin çok ağır olduğundan acı acı yakınlar. Gerçi bu yakınmanın daha açık anlamı 'Suç NATO'da değil kendimizi iyi satamamızda' demek ise de, kanımca bu da boşuna bir beklentidir. Çünkü, NATO'ya üye devletlerin sorumlulukları, görevleri ve karşılığında alacakları yardım kendi iradeleri dışında Amerika'nın patronluğu altındaki NATO kademelerinde karara bağlanır. Üyelerin sızıldanmaları bu durumu değiştirmez. Örneğin Türkiye'ye Toros dağlarının gerisinde düşmanı 2 hafta oyalamak görevi verilmişse, Türkiye'ye yardımlar da bu görevin gerektirdiği kadar olur. Eğer Türkiye daha önemli görevleri örneğin Ortadoğu'da sıçrama tahtası olmayı ya da topraklarında yeni nükleer üsler kurulması gibi bir fedailik üstlenirse, yardımların miktarı artırılabilir. Ve ordunun modernizasyonu gündeme

gelebilir. Bu gerçekler ülkemizin güvenliği ve halkımızın esenliği bakımından yaşamsal önemdedir. Bunları halka anlatmak Türkiye'deki barış güçlerinin iş-

"Barış devlet adamlarına, hükümetlere emanet edilemeyecek kadar ciddi, yaşamsal bir sorundur"

levidir. Bunun kolay bir görev olmadığı bellidir. Çünkü egemen sınıflar barış savaşımı ile gerçek demokrasinin yerleşmesi için verilen mücadelenin eş anlamda olduğunun ayrımındadırlar. Gerçekten de batı dünyasının hiçbir ülkesinde barış savaşımı bizde olduğu kadar demokrasi mücadelesi ile özdeşleşmemiştir. Çünkü orada temel hak ve özgür-

lükler uğrunda verilen mücadele büyük ölçüde başarıya ulaşmış, düşünce, basın, örgütlenme özgürlükleri ve demokratik rejimin vazgeçilmez öğeleri olan baskı grupları yani sendikalar, dernekler, meslek kuruluşları anayasa ve yasaların güvencesi altına girmiştir. Bu nedenle yığınlara dönük demokratik bir eylem olan barış hareketini kitlelere anlatmak olanağı, tanıtmak olanağı o ülkelerde zaten vardır. Türkiye'de ise Barış hareketi demokrasinin ilerlemesi, yerleşmesi oranında yığınlara seslenmek onları barış yolunda bilinçlendirmek olanağına kavuşacaktır. Bunun aksi de doğrudur. Yani barış hareketi güçlendikçe demokratik rejimin içeriği zenginleşecek, halk yığınlarının yönetime ağırlıklarını duyurmaları kolaylaşacaktır. Dünya Barış yılının Türkiye'li barışçılara gösterdiği hedef barış ve demokrasi mücadelesini elbirliği ile yükselterek utkuya ulaştırmaktır." □

Mahmut Dikerdem'e Barış Ödülü

Rüştü Koray Ödülü bu yıl barış konusundaki katkıları dolayısıyla Büyük Elçi Mahmut Dikerdem'e verildi. Rüştü Koray ailesinin Mülkiyeliler Birliği Vakfı'na sağladığı olanaklarla oluşturulan ödül her yıl belli bir dalda veriliyor. Uluslararası Barış Yılı dolayısıyla 1986 ödülü barış konusuna ayrılmıştı.

Mülkiyeliler Birliği'nin 127. kuruluş yıldönümü törenlerinin bir parçası olarak düzenlenen ödül verme törenine rahatsızlığı yüzünden Dikerdem katılmadı ve ödülü O'nun adına Avukat Halit Çelenk aldı. Çelenk yaptığı kısa konuşmada şunları vurguladı:

"Sayın Mahmut Dikerdem'e verilmesi kararlaştırılan Barış ödülünün gerekçesinde de açıklandığı gibi, Türkiye Barış hareketi içinde yeralan ve bu harekete öncülük eden barışseverler, yurt ve dünya barışına katkıda bulunmak amacıyla yoğun bir çalışma içinde olmuşlar ve böylece barış hareketine daha da bir canlılık, yaygınlık ve etkinlik kazandırmışlardır."

"Barış mücadelesi ile özgürlük ve demokrasi mücadelesinin ayrılmaz bir bütün olduğuna inanan barışseverler; bu ilke doğrultusundaki mücadeleleri, dirençli tutum ve davranışlarıyla barış

Av. Halit Çelenk, Dikerdem adına Barış Ödülünü alırken; sağında Mülkiyeliler Birliği Genel Başkanı Alper Aktan, solunda Ödül Jürisi Başkanı Prof. Sadun Aren görülüyor.

ve demokrasi mücadelesinin ayrılmazlığını ve bölünmezliğini kendi yaşam ve deneyimleriyle kanıtlamışlar ve böylece dünya barış hareketine somut katkılarda bulunmuşlardır. Bu mücadele ve deneyimler sonunda barış kavramı daha da somut bir içerik kazanmıştır.

"Yine anımsamakta yarar vardır ki, ülkemizde barış hareketi, kökenini, cumhuriyet dönemi dışında yüzlerce yıl savaş içinde yaşamış olan halkımızın barış özleminden almakta ve halkımızın geniş desteğine sahip bulunmaktadır." □

Yurttaşlık Hakkıyla Oynanıyor

Turgut Kazan

Kimse iktidara bağlı olmaya zorlanamaz. Yurttaşların görevi yurda bağlılıktır. İktidara bağlı değildir diye, insanların yurttaşlığı ile oynanamaz.

Yurttaşlık hakkı temel haklardan biridir. Ama, bu temel hak öylesine doğal bir haktır ki, artık dünyada sorun olmaktan çıkmıştır. Yazılmaz, çizilmez, konuşulmaz, Demokrasilerde yurttaşlık hakkı soluduğumuz hava gibidir. Nasıl, balık suyun farkına bile varmazsa, insanlar yurttaşlık hakkı diye bir hak olduğunu düşünmeden yaşarlar.

Ne var ki, durum her yerde aynı değildir. Demokrasinin kısıtlı olduğu ülkelerde bu hak pekala çığnenebilir. Ve ancak o zaman değeri anlaşılır. İnsanlık acı deneylerden süzülüp geldiği için İnsan Hakları Evrensel Bildirisi yurttaşlık hakkına yer vermiş ve "kimse keyfi olarak yurttaşlıktan çıkarılamaz" demiştir. (Md. 15). Ayrıca, yurtsuzluğun önlenmesine ilişkin bir çok uluslararası sözleşme imza edilmiştir. Böylece, bu hakkın güvenceye bağlanması düşünülmüştür.

Gerçekten, yurttaşlık hakkının korunması çok önemlidir. Aksi halde, siyasi iktidarlar muhaliflerini cezalandırmak için bu yolu kullanabilirler. Ve yurttaşlık hakkını çiğneyerek, başka bütün hakları öldürebilirler. Bu bakımdan, soruna duyarlı bir biçimde yaklaşmak ve sağlıklı çözümler bulmak gerekir.

TÜRKİYE'DE DURUM

Zaman zaman gazetelerde listeler yayınlanır. Dizi dizi adlar sıralanır. İlk "yurda dön" çağrısı yapılır, sonra "yurttaşlığın yitirilmesi" karara bağlanır. Haberleri ya okuruz, ya oku-

mayız. Bunlar kimdir, ne yapmıştır diye sormayız. İçlerinde tanıdıklarımız olur, tanımadıklarımız olur. Bilinen adlar, bilinmeyen adlar bir çırpıda yurttaşlıklarını yitirip kahr. Gurbetin yarı açık zindanlarına atılırlar. Üstelik, malları-mülkleri satılır, eşleri-çocukları perişanlığın kucasına atılır. Çoğumuz onları "vatan haini" sanırız. Durumun ne olduğunu araştırmayız. Sorunu konuşup tartışmayız. Oysa, insanlarımız sırf muhalefet yaptıkları için, iktidarda olanların kararlarıyla yurttaşlıklarını yitiriyor. Yabancı ellerde çaresizliğe itiliyor. Hepimiz bunu görmek ve bilmek zorundayız.

YİTİRME-ÇIKARMA

403 Sayılı "Türk Vatandaşlık Kanunu" "Vatana Bağlılıkla Bağdaşmayan Eylemler" başlığıyla iki ayrı kurum kabul etmiştir. Bunlardan biri (25. Madde) "kaybettirme" öteki ise (26. Madde) "çıkarma"dır. Çıkarma sonuçları bakımından daha ağır bir yaptırımdır. Yurttaşlıktan çıkarılanlar "hiç bir şekilde yeniden T.C. vatandaşlığını kazanamazlar." Malları tasfiye olur. Ve Türkiye savaş halinde bulunmadıkça çıkarma doğumla Türk yurtdışı olanlara uygulanamaz. Yani, ancak yurttaşlığı sonradan kazanmış olanlar için çıkarma kararı verilebilir. Konuşulan dilde yurttaşlığı yitirenler için de çıkarılma deyimi kullanılıyor. Aslında, yitirme kurumu çıkarma kurumundan ayrıdır.

Ancak, 2383 sayılı yasayla (13.2.1981'de) yapılan değişiklik yasanın temel düzenini bozmuş ve kaybettirmeyi çıkarmaya yaklaştırmıştır. Artık, hakkında yitirme kararı verilen kişinin malları tasfiye edilebilecektir. Böylece, doğumla Türk yurttaşı olanlar -sözüm ona- yurttaşlıktan çıkarılacak, ama kendileri çıkarmanın sonuçlarıyla karşı karşıya kalacaktır. Yani, yalnız yasanın düzeni bozulmamış, adeta aynı yasada yasaya karşı hile yapı-

lmıştır. Kısacası, 1981 değişikliği ile birlikte, yitirmenin kapsamı genişletilmiş ve yitirme ile çıkarma aynı düzeye getirilmiştir. Doğaldır ki, biz yitirme ve çıkarmayı ayrıntılı olarak inceleyecek değiliz. Sadece, yurttaşlık konusunda yaşanan en önemli sorunları tartışmak istiyoruz. Bu nedenle, salt yurttaşlığı yitirme kurumu üzerinde duracağız. Yani, doğuştan Türk yurttaşlığını kazanmış insanları ele alacağız, onlara yönelik uygulamayı anlatacağız.

ÖNCE ASKERLİK

403 sayılı yasanın kabul ettiği yitirme nedenlerinden en önemlisi askerlikle ilgilidir. 25. Maddenin üç ayrı bendi askerliğe ilişkin durumu düzenliyor. Bunlardan (ç) bendi yurt dışında olup askerlik görevi için yapılan çağrıya uymayanlar hakkında yurttaşlığı yitirme kararı verilebileceğini söylüyor. (d) bendi sevk sırasında yahut kıtaya katıldıktan sonra yurt dışına kaçanlar için, (e) bendi de askerlik hizmeti yaparken görev, izin, hava değişimi ve tedavi nedeniyle yurt dışına gidip dönmeyenler için aynı kararın verilebileceğini belirtiyor.

Görüldüğü gibi, özellikle (ç) bendi büyük önem taşıyor. Çünkü, bugün çok sayıda Türk yurt dışındadır. Onların çocukları orada doğup büyüyor. Kimi iş bulup çalışıyor, kimi eğitim görüyor. Ve bazı gençlerimiz öğrenim için dışarı gidiyor. İşte, bu insanlardan askerliğe çağrılanlar için, MSB'nin önerisi ile yurttaşlığı yitirme kararı verilebiliyor.

Dışarıda iş bulmuş yurttaşlarımız böyle bir tehditle işsizliğin kucasına atılamaz. Askerlik hizmeti ile yurda bağlılık arasında kesin bağ kurmak yanlıştır. İnsanlar yurtlarına karşı başka yükümlülükler de taşırlar. Nitekim, yaşadığımız günlerde bedelli askerliğin yaygınlaştırılması düşünülmüyor. Yani, parayı veren asker-

lik hizmetinden kurtarılacak. Demek ki, askerlik yurda bağlılığın tek ölçüsü olmaktan çıkıyor. O halde, bu soruna bir çözüm bulmamız gerekiyor.

Göçmen işçi durumundaki binler ve binlerce insanımız, sırf askerlik nedeniyle yurttaşlıklarını yitiriyor. Ve daha binlercesi bu tehlikenin dehşetiyle yaşıyor. Oysa, çok iyi biliyoruz ki, bizim insanımız askerlikten kaçtığı için değil, işsiz kalmaktan korktuğu için çağrıya uymuyor. Bu soruna bir çözüm bulmaktan korkmayalım. Yolladıkları dövizle bayram yaptığımız insanların en doğal haklarıyla oynamak olmaz.

Kaldı ki, askerlik nedeniyle yurttaşlığın yitirilmesi yürütme organının takdirine terkedilmiştir. Önce MSB önerecek, sonra Bakanlar Kurulu -dilerse- yitirme kararı verecektir. Böylece, söz konusu yaptırım yalnız iktidara muhalif kişiler için uygulanabilecek, yani bir tehdit silahı olarak kullanılabilir. Örneğin, yurt dışında öğrenim yapan öğrencilerle işçilerden siyasal iktidara ters düşenler bu yolla cezalandırılabilir. Biz, geçmişte benzer deneyleri yaşadık. Sırf iktidara muhalif oldukları için, bazı öğrencilerin askerlik tecillerini kaldırıp yurda çağırdık. Ve askerlik hizmetine gelmiyorlar diye yurttaşlıklarıyla oynadık. Şimdi de, hem öğrencilerimiz, hem işçilerimiz aynı tehlikeyle karşı karşıyadır. Bütün bu nedenlerle, 25. Maddenin (ç) bendini çağdaş bir düzenlemeye kavuşturmalıyız.

VE BAŞKA NEDENLER

Askerlik hizmeti dışında başka bazı yitirme nedenleri var. 403 sayılı yasanın 25. maddesi bunları gösteriyor. Örneğin (a) bendi izin almaksızın başka devlet yurttaşlığına geçenleri, (b) ve (c) bendleri yabancı devlet hizmeti kabul edenleri ilgilendiriyor. (f) bendi ise, Türk yurttaşlığını sonradan kazanıp belli süre Türkiye dışında oturmanın yitirme nedeni sayılabileceğini belirtiyor.

Biz, bütün bu yitirme nedenlerini kabul edilebilir nedenler olarak görüyoruz. Ve sadece 13.2.1981 günü 403 sayılı yasanın 25. Maddesine eklenen (g) bendini tartışmak istiyoruz. 2383 sayılı yasayla eklenen (g) bendi "Türkiye Cumhuriyetinin... güvenliği aleyhine faaliyetlerde bulunan" yurt dışındaki kişiler için yurttaşlığı yitirme kurumu getirmiş ve malların tasfiyesi olanağı vermiştir. Böylece yitirmede kapsam genişletilirken, bu insanlar için yitirme ku-

rumu çıkarma kurumuna benzetilmiştir.

Ama, yasa "iç ve dış güvenlik aleyhine faaliyetin" ne olduğunu göstermemiştir. Bu suçlar 21.3.1981 günlü (17286 sayılı) Resmi Gazetede yayınlanan bir yönetmelik değişikliği ile belirlenmiştir. Söz konusu yönetmeliğin 36/g Maddesine göre, TCY'nın 2. Kitabının 1. Bab, 1 ve 2. fasıl hükümleri içinde yer alan maddelere aykırılık güvenlik aleyhine sayılmıştır. Böylece, TCY'nın 125. Maddesinden 164. Maddesine kadar uzanan suçlardan biriyle suçlanmak, yitirme nedeni olup çıkmıştır. Yani, insanların en doğal hakları olan yurttaşlık hakkı bir yönetmeliğe bağlanıp iktidarların keyfine bırakılmıştır.

Oysa, Prof. Dr. Erdoğan Göger'in belirttiği gibi, "Tabiiyet kaybı konusundaki hükümler açık ve seçik olmalıdır. Bu suretle, kişiler vatansız kalmalarına yolaçacak halleri kesinlikle bilmelidir... Devlet, vatandaşlığın kaybı alanındaki takdir hakkını kullanırken kişiden intikam alma hissi içinde bulunmamalıdır. Vatandaşlığın kaybı hiç bir halde cezai nitelik taşınamamalıdır... Hiç kimse keyfi olarak vatandaşlıktan yoksun kılınmamalıdır." (Prof. E. Göger, Türk Tabiiyet Hukuku, Ankara, 1974, Sh. 110)

KEYFİLİK AÇIK

Evet, yurttaşlığı yitirme konusunda temel kurallar bunlardır. Ne var ki, yönetmelik (bizde) tam tersi sonuçlar yaratmıştır. Örneğin, TCY'nın 143. Maddesin hükümetin izni olmaksızın uluslararası bir örgüte girmeyi yasaklıyor. Diyelim ki, siz PEN Klube, Af Örgütüne, Uluslararası Hukukçular Birliğine yahut Uluslararası Fizikçiler Birliğine (izinsiz) üye oldunuz. Hemen 143. Maddenin duvarına çarparsınız. Aslında, suç sayılan eylemin yaptırımı salt para cezasıdır. Ama, eğer yurt dışındaysanız, bir üniversitede ders veriyorsanız, hakkınızda açılacak bu soruşturma için yurda çağırılırsınız. Çağrıya uymazsanız işinizden olursunuz. Çağrıya uymazsanız yurttaşlığınız alınır. Yasaya göre suç önemsiz bir suçtur. Yönetmelik ise, yasayı aşan yepyeni bir ceza yaratmıştır.

Hükümeti ve Cumhurbaşkanını eleştirmişseniz yine aynı sonuç doğar. Adalet Bakanı (CMUY'nın 148. Maddesi uyarınca) bu eleştiriyi hakaret sayıp TCY'nın 158 ve 159. Maddelerine aykırılıktan dolayı -emirle- dava açılma-

sını sağlar. Ve TCY'nın 140. Maddesine göre, yurt dışında yapılmış en masum eleştiriler bile soruşturmaya uğrar.

Aynı şekilde, düzeni eleştirmişseniz yahut dinsel bazı düşünceler öne sürmüşseniz 141-142 ve 163. Maddelerin duvarına çarparsınız. Ve çağrıya uymazsanız yanarsınız. Yurttaşlığınız alınır.

Oysa, her şeye rağmen, eleştiri hakkı Anayasal bir haktır. Sıraladığımız bu suçların iç ve dış güvenlikle hiç bir ilgisi yoktur. Eleştiri (suç bile olsa) vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylem sayılamaz. Ama, söz konusu yönetmelik Anayasayı ve yasayı aşarak keyfi bir uygulamanın yollarını açmıştır. Çok sayıda insanımız da bu keyfiliğin kurbanı olmuştur.

YURTTAŞLIKLARLA OYNANIYOR

Hemen belirtelim ki, hiçbir devlet kendi yurttaşlarının yurttaşlığı ile oynamaz. Daha önce değindiğimiz gibi. İHEB'nin 15. Maddesi "herkes bir uyrukluk hakkına sahiptir" diyor ve "kimsenin keyfi olarak bu haktan yoksun bırakılamayacağını" söylüyor. 1982 Anayasasının 66. Maddesi de "Hiçbir Türk vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz" kuralını koyuyor.

Demek ki, yitirme kararı için "vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemler" bulunması gerekiyor. Nitekim, 403 sayılı yasanın 25. Maddesi "vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemler" başlığını taşıyor. O halde, bu başlığın altında yer alan (g) bendi ile ilgili yönetmelik kesinlikle yasayı aşıyor, vatana bağlılığı değil, iktidara bağlılığı arıyor.

Üstelik, insanlar savunma yapmadıkları için yurttaşlıklarını, yitiriyorlar. Oysa, savunma onların hakkıdır. Bu hakkı kullanmamış olmak, aleyhe sonuç yaratmaz. Soruşturma yürümüyorsa, usul hukukunun başka yolları vardır. Devletimiz Ceza Yargısının Değeri'ne ilişkin La Haye Sözleşmesi'ni ve Ceza Koğuşmalarının Aktarılması'na ilişkin Strazbourg Sözleşmesi'ni (27 Ekim 1978'de) imza etmiştir. Ama yönetmelikte yer alan suçlar Batı'da suç sayılmadığı için, mahkemelerimizin bu yoldaki ara kararları yerine getirilmiyor. Ve sonuçta, uyuşturucu suçları sanıkları sözleşmelerden yararlanıyor, düşünce suçları sanıkları yararlanamıyor. Yani, soruşturmanın yürüyememesi sanıkların kusurundan değil, bizim kendi kusurumuzdan doğuyor. Olanlar,

demokrasimizi düşünce suçlarından arındıramadığımız için oluyor. Ve kendi ayıbımızın cezası yurttaşlarımızın üzerine yıkılıyor.

ANAP'IN TAKDİRİ

Gerçekten, yurttaşlığı yitirme kararları tam bir keyfiliği sergiliyor. Önce şunu söyleyelim ki, yasa "karar verilir" demiyor, "karar verilebilir" diyor. ANAP iktidarı da insanları bu çerçevede seçiyor, seçebiliyor. Yani, kullanılan takdir hakkıyla kimi kişiler korunuyor, kimi kişiler yurttaşlığından oluyor. Örneğin, bir büyük gazetenin manşetinde silah ilişkilerini anlatan Murat Bayrak ile yurt dışına kaçmış bir çok silahlı sağ eylemci yurttaşımız olarak duruyor. Bunlar için yurttaşlığı yitirme kurumu hiç düşünülüyor. Ama, yazar, çizer, sanatçı ve politikacı iktidara muhalif kim varsa birer birer yurttaşlığını yitiriyor.

Hatta, keyfilik bu kadarla da kalmıyor. Yasa "g bendi hükümlerine göre yurttaşlığı yitiren kişiler için" sıkıyö-

tim ve olağanüstü hallerde malların tasfiyesine de karar verilebilir diyor. ANAP iktidarı da, kendisine muhalif olan kişilere karşı kullandığı takdir hakkını aynı doğrultuda sürdürüyor ve mallarını da tasfiye ediyor. Yurdumuzda sıkıyönetimin önemli ölçüde kalktığı, olağanüstü hal uygulamasının azaldığı düşünülerek bu insanlara bir küçük hoşgörü bile gösterilmiyor. Hiç değilse, tasfiye bakımından yumuşak bir yol seçilmiyor.

Anayasa Mahkemesi kararına rağmen, iptal edilmiş yasanın aynısını yapıp ülke topraklarını bazı Araplara satmakta ısrarlı olan ÖZAL, Türk ana babadan dünyaya gelmiş insanlara en küçük bir duyarlılığı göstermiyor. O insanlar ki, eşleri-çocukları Türk'türler. Babalarına ait ev yaşamlarının tek güvencesidir. Tasfiye kararı ile birlikte bu ev satılıp parası bankaya yatırılacaktır. Yani, yurttaşlığını yitiren babanın çocukları sefaletin kucasına atılacaktır. Ve bu iş devlet eliyle yapılacaktır. Böyle bir uygulamanın sosyal devlet ilkesiyle bağdaşır mı var mıdır? Kısacası, 25.

Maddenin (g) bendine göre verilen yurttaşlığı yitirme kararları objektif ölçülere dayanmıyor. Hep muhalifleri ezip sindirme düşüncesinden kaynaklanıyor.

Özetleyecek olursak, Türkiye'miz bu önemli sorunu sessizce yaşıyor. İnsanlarımızın elinden, en doğal hakları keyfî bir biçimde alınıyor. Bugüne kadar yapılanlar İHEB'ne, Anayasanın 66. Maddesine ve 403 sayılı yasanın 25. Maddesine aykırıdır. Üstelik, BM öncülüğünde imzalanan 1961 tarihli ve Bern'de imzalanan 1973 tarihli yurtsuzluğun azaltılması yolundaki sözleşmeler hiçe sayılmıştır. Kabul edelim ki, kimse iktidara bağlı olmaya zorlanamaz. Yurttaşların görevi yurda bağlılıktır. İktidara bağlı değildir diye, insanların yurttaşlığı ile oynanamaz.

Soruna ivedi bir çözüm bulmak boynumuza borçtur. Önce yönetmelik kaldırılmalı, sonra yasal düzenleme yapılmalıdır. Yurda bağlılıkla bağdaşmayan eylemler yasa da yer almalıdır. Ve yurttaşlığını yitirmiş kişiler için yasal çözüm bulunmalı, açılmış yaralar sarılmalıdır. □

"Arzedeyim Efendim"

Sinan Korkut

Sağolun efendim, sağlığınıza duacıyız efendim, yuvarlanıp gidiyoruz işte. Evet, hakkı alınız var efendim, bu sıralarda biraz kilo aldım ama bunun yuvarlanmakla bir ilgisi yok efendim, ben söz gelişi öyle söylemişim efendim.

Başüstüne efendim, derhal arzede-yim. Malumu alınız olduğu üzere, bizim ekonomik politikamız "istikrar" kavramı üzerine kurulmuştur. İstikrarlı bir ekonomiye sahip olabilmek için de kendimize iki temel hedef seçmiştik. Birincisi, Türkiye'nin şimdiye kadar hiza-yaya getirilemeyen ödemeler dengesine bir çeki düzen vermek; ikincisi de enflasyonu kontrol altına almak. Efendim? Tabii, haklısınız efendim. Enflasyon ne sizi ne de beni çok fazla ilgilendirmiyor. Elimize file alıp çarşı, pazar dolaşmıyoruz ki enflasyon bizi ilgilendirsin efendim. Ama halk şikayet ediyor, pahalılık almış başını gidiyor, geçinemiyoruz diyorlar. Ee, onlar da insan efendim, onlar için de birşeyler yapıyor gibi görünmek lâzım.

Arzedeceğim efendim, arzedeceğim. Neler yaptığımızı, neler yapmadığımızı, neleri neden yapamadığımızı, hep-sini arzedeceğim. Müsaade buyursanız önce temel görüşümüzü açıklayayım.

Biz şöyle düşünüyorduk efendim: Eğer kısa dönemde ödemeler dengesini, size hiç de yabancı olmayan bir deyimle, hiza-yaya getirirsek ve enflasyonu kontrol altına alır gibi olursak bu bize daha uzun dönemde ekonominin bir bütün olarak dışa açılmasını sağlayacak ve aynı zamanda kamu iktisadi kuruluşlarının özelleştirilmesi için gerekli temel hazırlayacaktı. Tabii biz bunları kafamızdan uydurmadık efendim. Bize bu konularda yol gösteren çok oldu. Malumlarıdır ki IMF bu tür ekonomik politikaların hem tasarlanmasında hem de uygulanmasında çok deneyim sahibidir. Zaten uygulama için yalnız IMF'nin değil Dünya Bankası'nın, OECD'nin, IFC'nin, IDA'nın, IEA'nın, CIA'nın çok yönlü desteğine ihtiyacımız vardı. Efendim? CIA mı dedim? Affınızı istirham ederim, dil

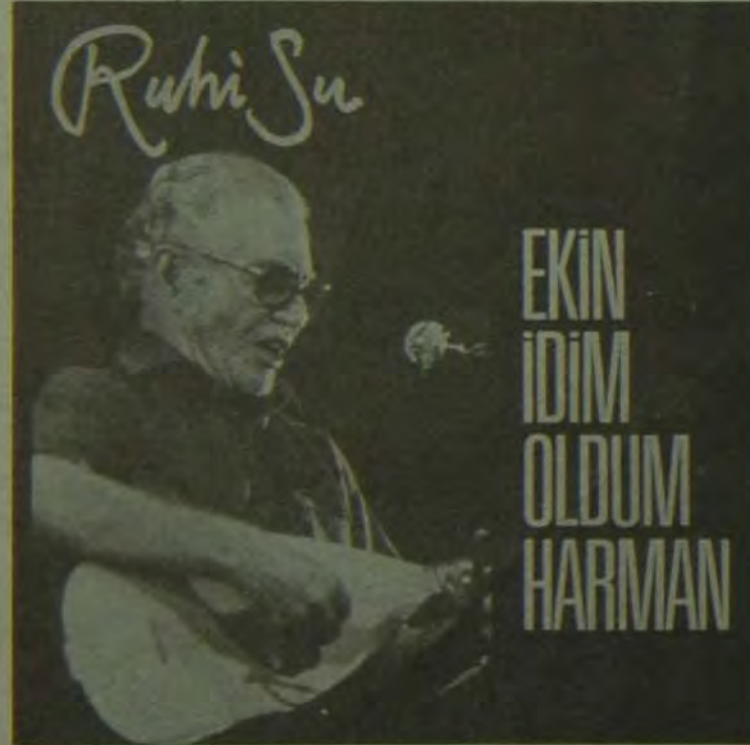
sürçmesi oldu. CIA'nın tabii ekonomik politika uygulamalarımızla bir ilgisi yok, karıştırdım efendim. O başka bir konuyla ilgili olarak gündeme gelmişti.

Eveet, ne diyordum? Hah! IMF diyordum. Gerçekten bize büyük yardımları oldu, akıl verdiler, yol gösterdiler, ara sıra aba altından sopa bile gösterdiler ama Allah için yani ellerinden geleni yaptılar. Ama biz bunu yeterli görmedik. Bu tür kuruluşların bünyesinde bulunan zeki, çalışkan, civa gibi gençleri alıp Türkiye'ye getirdik; hep-sine önemli görevler verdik. Hele, Dünya Bankası'nın kantininde sandviç yerken tanıştığım bir genç doğrusu benim bile tahmin etmediğim bir performans gösterdi efendim. Öbürü mü? O benim oğlumun arkadaşı efendim. Kendisini önce danışman yaptık, sonra da çok büyük bir devlet bankasının başına geçirdik. Daha işe başladığı gün, "Yahu bu banka batmış" diye gazete-lere demeçler verdi ama kendisinden ilerde çok şeyler bekliyoruz. Evet efendim, bu çocuklar maalesef usul, erkân bilmiyorlar; mevzuat, hukuk, kanun filan iptelemiyorlar. Bu yüzden de kendi-

lerine Abdülhamit Kesbiçer diye bir ad takıldı. Ne yapacaksınız efendim, basının ağzı eskiden olduğu gibi torba değil ki istediğiniz zaman büzesiniz. Bir de, benim pek anlamadığım bir husus var efendim. Bu çocuklar Amerika'da kucak dolusu para kazanırlarken kalk-tılar buraya geldiler; şimdi kendilerine 175 bin lira aylık veriyoruz, gık bile demiyorlar. Şimdi size açık olarak ifade edeyim, bu ancak memleket aşkı ile izah edilebilir. Bunun altında başka birşey aramak yanlışır efendim.

Bu kuruluşlar bize dediler ki, "sizin öngördüğünüz istikrarlı ekonomiye ulaşabilmek için uygulamak zorunda olduğunuz politikalar ancak demokrasinin olmadığı, otoriter rejimlerde uygulanır; haberiniz olsun" dediler. Tabii ne kadar tecrübeli olsalar da, Türkiye'yi bizim tanıdığımız kadar tanıyamazlar. O sorunu da nasıl çözdüğümüzü zati dev-letleriniz benden çok iyi bilirler.

Herneyse, sıra uygulanacak politikaların seçimine gelmişti. Bu konuda hiçbir zorluğumuz olmadı. Elimizde zaten bir politikalar listesi vardı. Hayır efendim, bunu biz uydurmadık. Bu hazır

RUHİ SU'NUN SESİYLE, SAZIYLA...

Aramızdan ayrıldıktan sonra, Ruhi Su'nun sazından, sesinden sevenlerine ulaşmamış türkülerini eşî Sıdıka Su plak ve kasetler halinde derliyor. "Ekin İdim Oldum Harman" böylesi bir çaba sonucu ortaya çıkan bir uzun çalar. Ruhi Su'nun sesiyle, saziyla seslendirdiği onüç parçayı içeriyor.

İMECE PLÂKLARI
P.K. 78 Şişli-İst.

Yeni yılda Varlık Dergisi'nden okurlara Kitap armağanlı ABONE KAMPANYASI

Yıllık abone bedeli 3500 liradır. Çeşitli yayınevlerinden derleyerek düzenlediğimiz liste üzerinden armağan kitabınızı kendiniz seçin. Ayrıca, indirimli kitap edinme olanağından yararlanın. (Ayrıntılı bilgi için adresinize broşür gönderilir.)

Ocak sayımızda:

85. DOĞUM YILDÖNÜMÜNDE NAZIM HİKMET
Türkiye'de ilk kez Fahri Erdinç'in kaleminden:
Kalkın Nazım'a Gidelim

Afşar Timuçin/İşin Sonuna Doğru
Nazım Hikmet'i Anarken

Orhan Kemal'in Kemal Sülker'e mektupları
İlk kez yayınlanan mektuplarda 1943-1951
arasında Orhan Kemal'in ilginç yaşamı, düşünceleri

Edebiyat-siyaset ilişkisi
Asım Bezirci/Sibel Özbudun/Erdinç Özköylü
Ömer Ateş/Tansu Bele/Veyse! Atayman

VARLIK YAYINLARI A.Ş. Tel. 522 69 24
Cağaloğlu yokuşu 40/2 İstanbul

bir liste. Adama veriyorlar, "al uygula" diyorlar. Tabii sorduk efendim. Bazı Güney Amerika ülkelerinde uygulanmış. Başarılı olup olmadıklarını sorduk efendim. Sanki kendilerine güven duymuyormuşuz gibi bir izlenim vermek istemediğimizden sormadık efendim. Ama, bizim başarısız olmamızın nedeni bu değil ki efendim; onu da arzedeceğim tabii.

İÇ KÖFTE TALEBİNİ NASIL KISTIK ARZEDEYİM EFENDİM

Listemizde önceliği olan ilk önlem, iç talebin moneter politika yoluyla kısılmasıydı. Peki efendim, sizin anlayabileceğiniz gibi ifade edeyim: Eğer kullanılabilir reel gelirdeki artışlar azaltılabilir veya tümüyle yok edilebilirse toplam talep bir bütün olarak azalır ve fiyat artışları da durur. Biz bunu yapmak istiyorduk efendim. Başüstüne efendim, başka türlü anlatayım. Şimdi, bir baba çocuğuyla kasap dükkanının önünden geçerken çocuk, "Baba, şuradan yarım kilo kıyma al da köfte yapıp bu akşam yiyeelim" derse ve babası da "Yavrum alayım ama param yok." derse iç talep kısılmış olur. Anladığımıza çok sevindim efendim. İşte bizim ekonomi politikalarımız bu kadar basit. Böyle bir politikanın başarıya ulaşmasının hemen sağladığı iki sonuç vardır. Birincisi, etlerini satamadığı için kasap et fiyatlarını artıramaz hatta düşürür. İkincisi ve daha da önemlisi, ihracatçılarımız Türkiye'de satılamayan bu etleri diğer ülkelere satarlar, memleketimiz döviz kazanır. Değil mi ama efendim, eğer Türkiye'de herkes et yerse dışarıya satacak eti ihracatçılarımız nereden bulacak? Gördüğünüz gibi bu çok iyi bir politikadır. Et fiyatlarının artmaya devam ettiği doğrudur efendim ama bunun nedenini daha sonra arzedeceğim.

DÖVİZ KURLARINI VE FAİZİ GÜZELCE AYARLADIK EFENDİM...

İkinci önemli politikamız da döviz kurunun ve faiz oranlarının esnek bir biçimde belirlenmesiydi. Bu oldukça teknik bir konu olduğu için şöyle arzedeğim efendim: Eskiden sabit döviz kuru uygulanırdı memleketimizde. Yani, hükümet 1 dolar şu kadar liraya eşittir derdi bu kur uzun zaman değişmezdi. Biz bunu kaldırdık. Dövizin Türk lirası cinsinden karşılığını hergün değiştiriyoruz; böylece Türk Lirası

uluslararası piyasadaki gerçek değerini buluyor. Gerçek değeri nasıl mı hesaplıyoruz? Valla efendim bu çok teknik bir ayrıntı. Açıklamak da çok doğru değil. Hani, devlet sırrı gibi bir şey. Geçenlerde Devlet Yatırım Bankası uzmanlarından birisi bir yazı yazdı ve kur hesaplama yöntemimizi açıklamamızı istedi. N'olacak, bozguncu işte. Doğrudur efendim, paramız 1980 yılından beri dolar karşısında çok değer kaybetti. Evet efendim, 1980 yılında 70 lira olan dolar şimdi neredeyse 800 lira oldu. Ama ne yapalım efendim, demek ki paramızın değeri ancak bu kadar; bizim elimizden ne gelir ki? Haksızınız efendim, ödemeler dengemiz hizaya girdikçe ve biraz sonra anlatacağım ihracat hamlemiz hızlandıkça paramızın dolar karşısındaki değerinin artması gerekir. Bunun neden böyle olmadığını biz daha yeni anladık; arzedeceğim efendim, arzedeceğim.

İHRACAT HAMLEMİZİ NASIL BAŞARDIK, ONU DA ARZEDEYİM, HAYALİ İHRACAT DEĞİL EFENDİM...

Üçüncü olarak dış ticaretimizi ve döviz işlemlerini serbestleştirdik. Ticaret yaptığımız ülkelerin çoğu dış ticaretlerini giderek daha çok kısıtlarlarken bizim ithalatımızı neredeyse tümüyle serbest hale getirmemiz yadırganabilir ama IMF'den, Dünya Bankası'ndan, OECD'den kredi alabilmemizin en belli başlı şartı buydu. Pek de fena olmadı doğusu bu uygulamanın sonuçları. Allah'a şükür şimdi memleketimizde her şey bulunuyor. Doğrudur efendim, bunları herkes alamıyor ama zaten herkesin almasını istemiyoruz ki. Parası olan al-sın efendim, parası olan alsın. Bakın, dikkatinizi çekmek isterim efendim. Eskiden cebinde 1 dolar bulunan bir kişi döviz kaçakçılığı suçundan içeri girerdi. Biz bunu suç olmaktan çıkardık. Şimdi deveyi hamuduyla götürüyorlar sesimizi çıkarmıyoruz. Hatta onları başta ediyoruz, pasaport bile veriyoruz. Ne yapalım, bu oyunun kuralı böyle. Memleketi döviz gelsin de, ne olursa olsun.

Tabii bununla yakından ilgili olarak ihracatı teşvik politikamız var. Bu politika bizden önce de vardı ama biz zenginleştirdik, yenilikler getirdik. Biz şöyle yapıyoruz efendim: Adama diyoruz ki "Kardeşim sen ihracat yap, memleketi döviz kazandır, biz sana

açıktan para verelim" diyoruz. Böylece ihracatçı döviz getirdiği zaman hem onun karşılığı olan Türk Lirası'nı alıyor, hem de biz ona ayrıca vergi iadesi adı altında filan ek ödeme yapıyoruz. Dahası var efendim. Biz dedik ki, "Bak arkadaş, yılda şu kadardan daha fazla ihracat yaparsan sana verdiğimiz vergi iadesine ek bir para daha vereceğiz" dedik. Şimdi, açıkça ifade edeyim, bizim koyduğumuz sınırın üstünde ihracat yapabilecek şirketler bellidir. Bu demek oluyor ki biz bazı şirketleri biraz kayırıyoruz. O kadar olacak tabii. Ama bir yaygara koptu ki hiç sormayın. Yok efendim biz Enka ile, Koç ile, Sabancı ile, Çukurova ile ortakmışız. Onların bizi desteklemesine karşılık biz de onları destekliyormuşuz. Hiç aldırmadık. Aldırmadığımızı göstermek için sosyalist ülkelerle yapılan ticareti de bu şirketlerin tekeline verdik.

Evet efendim, dediğiniz doğrudur ama buna "hayali ihracat" demeyelim de "beklenmeyen sonuç" diyelim isterseniz. Bunun nedeni şu efendim: Adam vaktiyle yurt dışına döviz kaçırmış, İsveç'e yığılmış. Şimdi bunu memleketi getirecek ama doğrudan getirirse parasını resmi döviz kurundan bozduracak. Enayi mi adam, yapmaz tabii. Peki ne yapıyor? "Ben" diyor "ihracat yapacağım" diyor. Gidiyor gümrüğe; bu sandıklarda, çuvalarda, kutularda şu mallar var diye beyanda bulunuyor ve malları gemiye yüklüyor. Dikkatinizi çekirim efendim. Biz dış ticaret işlemlerinin basitleştirilmesi yönünde aldığımız politika kararına göre bu malların gerçekten beyan edilen mallar olup olmadığını araştırıyoruz; sandıklara, çuvalara bakmıyoruz bile. Gemi gidiyor, üç beş gün sonra dövizler geliyor. İhracatçı, döviz karşılığı Türk Lirası'nı alıyor, biraz da vergi iadesi alıyor. Şimdi efendim, bu adam dışarıya ne göndermiş ne göndermemiş bizi niye ilgilendirsin? Adam parasını alıyor, memleketi döviz giriyor. Daha ne yani? Bizim amacımız bağcıyı dövmek değil, üzüm yemek.

Bir başka politikamız da memleketi yabancı sermaye girişini teşvik etmek. İstiyoruz ki yabancılar gelsin, isterlerse tek başlarına, isterlerse bizimkilerle ortaklık kurarak, Türkiye'de iş yapsınlar. Bunun faydaları sayılamayacak kadar çok efendim. Önce, memleketi döviz giriyor, üretim artıyor, istihdam artıyor. Sonra, daha da önemlisi, malumu alınız, bu yabancılar mallarına mülklerine çok sahip çıkarlar. Mazal-

lah, Türkiye'de öyle solcu filan bir parti iktidara gelir gibi olur olmaz yatırdıkları paraları kurtarmak için ortalığı tozu dumana boğarlar. Şili'de öyle olmadı mı efendim? Biz şimdi şöyle düşünüyoruz: Türkiye'ye ne kadar çok yabancı sermaye gelirse ekonomik yararlar sağlamamızın yanı sıra demokrasimizi de o kadar garantiye almış oluruz. Haksız mıyım efendim?

SONUÇ MU NE OLDU EFENDİM?

Özet olarak bizim ekonomi politikamız böyle efendim. Şimdi, başarılı olduk mu, olmadık mı konusuna gelirsek söylenecek çok şeyimiz var.

Öncelikle şunu arzetmek isterim ki ödemeler dengesinin hizaya getirilmesi yolunda önemli mesafeler alınmıştır. Uyguladığımız teşvikler, dış ticareti serbestleştirmemiz ve esnek kur politikamız sayesinde ihracatımız gerçek anlamda bir patlama göstermiştir. Koyduğumuz hedeflere ulaşamadığımız doğrudur ama ihracatımız şimdiye kadar görülmemiş bir ölçüde artmıştır. Evet, bu ihracat artışının içinde sizin "hayali ihracat" bizim "beklenmeyen sonuç" dediğimiz türden işlemlerin payını maalesef belirleyebilmiş değiliz, ama bu konunun çok abartılmaması gerek. Olsa olsa bir iki milyar dolar filandır, herhalde.

İhracatın artmasında İran-İrak savaşının rolünün de çok fazla büyütülmesine karşıyız. Bu savaşın bize çok para kazandırdığı doğrudur ama, açıkça ifade edeyim, savaş olmasaydı da biz bu ülkelere gene büyük miktarda ihracat yapabiliydik. Hele bu savaş bitsin siz bizi o zaman görün. Libya'dan, Suudi Arabistan'dan umutlarını kesen müteahhillerimiz İran ve Irak'ı da baştan aşağıya imar ederek memleketimize döviz kazandıracaklardır.

İTİBARIMIZ ÇOK ARTTI AMA ŞİMDİ VAZİYET BİRAZ TUHAFLAŞTI EFENDİM...

Peki efendim, Lâfı uzatmayayım. Uluslararası finans piyasalarındaki itibarımızı mı arzetmemi enrediyorsunuz? Başüstüne efendim. Bu piyasada durumumuz şu efendim: Malumu alınız olduğu üzere IMF reçetesini uygulamaya başlar başlamaz, eskiden bizi kapılarından döndüren bir sürü ülke ve finans kuruluşu bize kredi vermek için sıraya

girdiler. Bendenizin bu çevrelerle olan ilişkisi çok iyi olduğu için bu başarıda küçük de olsa bir rolüm olduğundan dolayı çok bahtıyım efendim. Ama, pek anlayamadığımız bir şeyler dönme-ye başladı sonradan. Bu yabancılar çok garip insanlar. Bu ülkeye kredi vermek için bir takım listeler yapıyorlar. O ülkelerin listedeki yerini bulup ya kredi vermek için çırpınıyorlar ya da sırt çeviriyorlar. Şimdi biz bu listede 43. lüğe düştük. Bunun sonucu olarak da işler biraz zorlaşmaya başladı. Hatta, biraz gizli bilgidir ama gene de söyleyeyim, uluslararası piyasadan almak istediğimiz 200 milyon dolarlık bir krediyi aradan dokuz ay geçmesine rağmen hâlâ alabilmiş değiliz. Borç vermeye yananlar da ancak kısa vadeli, yani en çok bir yıl vadeli kredi veriyorlar.

Evet efendim, ihracat patlamamızın arkasında yatan gerçek nedenin ticaret hadlerimizdeki çok büyük bozulma olduğunu söyleyen bozguncular da var efendim. Bunlar diyorlar ki, Türkiye eskiden dışardan satın aldığı aynı miktardaki malı şimdi satın alabilmek için eskisine göre daha fazla miktarda ihracat yapmak zorunda kalmış. Yani, bizim mallarımız ucuza gidiyormuş ve ihracat ancak böyle artıyormuş, biz de bunu açıkça destekliyormuşuz. Bunu söyleyenler ihracat yapmanın, yabancılara mal beğendirmenin ne kadar zor olduğunu bilmeyenlerdir.

Enflasyon ile mücadele konusunda neler yaptığımız ortadadır efendim. Burada başarılı olup olmadığımızı sizin takdirlerinize bırakıyorum. Bu arada, yani biz canımızı dişimize takıp enflasyonla mücadele ederken, gelir dağılımının biraz bozulduğu yani zenginlerin daha zengin, orta gelirli olanın fakir, fakirin ise daha fakir olduğu doğrudur. İşsizliğin şimdiye kadar görülmemiş boyutlara ulaştığı da doğrudur. Ama elinizi vicdanınıza koyun da söyleyin efendim, biz şimdiye kadar yasak savmak kabilinden ettiğimiz lafların dışında, gelir dağılımını düzelteceğimizi, işsizliği azaltacağımızı hiç söyledik mi? Bunlar bizim ekonomi politikamızın bir parçası hiç olmadı ki. Bizim inandığımız ve uyguladığımız ekonomi politikası zaten gelir dağılımının bozulmasını ve işsizliğin artmasını gerektirir. Bu konuda çok haksızlık yapıyor efendim. Yapa-çığımızı söylemediğimiz şeyleri yapma-makla suçlanıyoruz.

Tabloya genel olarak bakarsak, başarılı olduğumuz IMF, Dünya Bankası ve OECD tarafından açıkça kabul edil-

mekte ve takdirle karşılanmaktadır. Hatta bu kuruluşlar Türkiye'yi örnek olarak göstermekte, "en iyi öğrencimiz" demektedirler. Şu anda başka öğrencileri olup olmadığını, varsa ne kadar başarılı olduklarını pek bilemiyoruz efendim.

Sezar'ın hakkını Sezar'a vermek gerekirse bizim başarımızın tek nedeni üç-retilerinin satın alma gücünü sürekli olarak düşürebilmemizdir. Bu çok zor işi sendikal faaliyetleri önce yasaklayarak sonra da göstermelik olarak serbestleştirerek başardım efendim. Bu konuda bize gösterdiğiniz anlayış ve yardımı her zaman takdir ve teşekkürle anacağız efendim.

İLLE VE LAKİN ET FİYATLARI NEDEN DÜŞMÜYOR, O BENİM DE ZİHNİMİ ÇELDİ EFENDİM.

Et fiyatları neden düşmüyor da artıyor? Şimdi onu arzedeceğim efendim. Görüşmemizin başlarında da belirtmiştim. Bize akıl öğreten, yol gösteren çok oldu efendim. Biz IMF'i, Dünya Bankası'nı dinlemekle, onların gösterdiği yoldan gitmekle yetinmedik, pek haksız olarak Abdülmecit Kesbiçer diye adlandırılan, zeki, enerjik gençlerimizi de transfer ettik. Ama bunları yaparken kendi milli kaynaklarımızı da ihmal etmedik. Memleketimizde yetişmiş kıymetli kardeşlerimize de kulak verdik, öğütlerini dinledik. Hele bunların arasında nefesi kuvvetli, sözleri manalı öyle birisi vardı ki bir görüşte ne derin bir kişi olduğu hemen anlaşılırdı. IMF'ye, Abdülmecit Kesbiçer'lere ek olarak kendisine de sık sık danışır, akıl alırdık. Maalesef yeni anladık efendim, adam deliymiş.

Ne yapabiliydik ki efendim? Devlet memuru olurken verem raporundan sabıka kaydına kadar her şey isteniyor ama adamın deli raporu olup olmadığına bakılmıyor. Evet efendim, tabii aklımız başımıza geldi, bundan sonra "akıllıdır" diye de bir belge isteyeceğiz. Hatta yeni devlet memuru olacaklardan değil eskilerden de isteyeceğiz bu raporu.

Büyük talihsizlik efendim; o kadar güvendiğimiz, verdiği öğütlere harfiyen uydığımız adamın deli çıkması gerçekten büyük talihsizlik efendim.

Et fiyatlarının artmasının tek sebebi işte bu delidir efendim.

Peki efendim, gelecek hafta daha dikkatli olurum efendim.

Türkiye'de Tekelleşmenin Ötesi

İlhan Tekeli

Holdingleşme ve vakıflaşma yoluyla birden fazla sektörde egemenlik kuran sermaye gruplarının gücü tekel olmanın da ötesine geçmiştir.

Son haftalar içinde Sanayi Bakanı Cahit Aral verdiği bir beyanatta, inşaat malzemesi fiyatlarıyla beyaz eşya fiyatlarının toptan eşya fiyatlarına göre çok hızlı arttığından yakınıyor, üreticilere fiyatları daha az artırmaları için ricada bulunuyordu. Böylece programında tekelleşmeye karşı olduğunu söyleyen ANAP'ın pratikte çaresiz kaldığını ilan ediyor ve tekelciliği bir yapı sorunu olarak görmeyen, tekelci rantların olduğu alanlarda ithalata olanak sağlayarak fiyatları düşürebileceğini sanan ANAP politikasının yetersizliği kanıtlanmış oluyordu.

Tekelcilikle uğraşabilmenin yolu, antitekelci yapısal düzenlemelere gitmektir. Kendi iç siyasal güçler dengesi içinde Türkiye'nin böyle bir düzenlemeye gidebilmesi uzak bir olasılık olarak görülüyor. Türkiye kendi başına kalırsa bir tekeller cenneti olmayı sürdürecektir. Ama bir dış etken bu tür önlemlerin alınmasını yakın gelecekte Türkiye'nin gündemine getirecek. Türkiye'nin AET'ye girebilmesinin önkoşullarından birisi de anti tekelci yasaları kabul edip uygulamaya koymasındır. Türkiye'de tekelci kesimin, bu noktada bir iç çelişkisi yatıyor. O da hem AET'ye girmek hem de tekelci yapısını sürdürmek istemesinden kaynaklanıyor. Muhtemelen hem AET'ye girmenin hem de tekelci yapıyı korumanın arabesk bir yolunun bulunabileceğini umuyor.

Bir ülkede tekelleşme her bir üretim dalında en büyük az sayıdaki firmanın ülke üretiminin ne kadarını yaptığı hesaplanarak saptanır. Genel olarak da en büyük dört firmanın ülke pazarındaki payını hesap etmekle yetinilir. Bu, ara-

tırmacılar arasındaki bir uzlaşıdır. Eğer az sayıda firma pazarın büyük bir bölümünü denetliyorsa, bu firmaların üretimlerini kısması halinde geri kalan firmalar üretimlerini artırarak arz açığını karşılayamazlar. Dolayısıyla fiyatlar yükselir. Böylece tekelci konumdaki firmalar piyasadaki fiyatı üretim maliyetlerine bağlı olmadan, üretim miktarını ayarlayarak belirlerler. Bu yolla tekelci rantlar sağlarlar.

HOLDİNGLEŞME TEKELLEŞMENİN DE ÖTESİNE GEÇEN BİR OLGU

Türkiye'de değişik üretim sektörlerinde tekelci denetimin varlığını ölçmek için yapılan çalışmalar, Türkiye'deki tekelleşmenin tüm kapitalist merkez ülkelerinden yüksek olduğunu gösteriyor. 1976 yılında Türkiye endüstrisini 126 sektöre ayırarak yapılan bir hesaplamada 86 sektörde ilk dört firmanın üretimin yüzde 50'den fazlasını yaptığı ortaya çıkıyor. Bu, tüm sektörlerin yüzde 68'inde ilk dört firma üretimin yüzde 50'sinden fazlasını gerçekleştireyor demektir. ABD için 1972 yılı için yapılan bir hesaplamada ise ilk dört firmanın üretimin yüzde 50'sinden fazlasını gerçekleştirdiği sektör oranı tüm sektörlerin yüzde 30'u, aynı yıl içinde Kanada'da yüzde 49'u, 1969 yılı için Fransa'da yüzde 28'i. 1973 yılı için İngiltere'de ilk beş firmanın, üretimin yüzde 50'den fazlasını gerçekleştirdiği sektör oranı tüm sektörlerin yüzde 46'sı. Yine 1976 için yapılan bir hesaplamada 126 sektörden 73'ünde en büyük tek firmanın, üretimin yüzde 25'inden fazlasını gerçekleştirdiği ortaya çıkıyor. Tüm bu oranlar, eğer analiz yapılan sektör sayısı artırılarak mal bazına inilirse, daha da artacaktır.

1976'dan günümüze kadar geçen dönemde Türkiye'de tekelleşme azalmamış artmıştır denilebilir. 500 büyük sanayi kuruluşunun 1985 yılındaki faaliyetlerini analiz eden İSO çalışmasında toplam sanayide cari fiyatlarla katma değer artışı yüzde 58.2 olması karşılıklı 500 büyük şirkette yüzde

71.5 düzeyinde olmuştur ve bu yoğunlaşma sürmektedir.

Türkiye'de tekelleşme oranlarının yüksekliğini hesaplamak büyük sermayenin Türkiye'deki gücünü ve ekonomiye egemenliğini yansıtmakta yetersiz kalıyor. Oysa 1960'lerden sonra holdingleşmeye ve vakıflaşmaya olanak tanınması birden fazla sektörde egemenlik kuran sermaye gruplarının oluşmasını sağladı. Bu grupların gücünü ve ekonomideki denetimini betimlemekte tek bir sektördeki pazar paylarını hesap etmek yetersiz oluyor. Bu yetersizliği ortaya koyabilmek için bir holding şirketinin yapısını genel hatlarıyla inceleyelim.

Bu sermaye grubunun en üstünde bir holding şirketi bulunuyor. Bu şirketin sermayesi çoğunlukla bir aile içinde bölüşülüyor. Holding sistemi içinde kurulan tüm şirketlere bu sermaye şirketi bu şirketlerin yönetsel denetimini elde tutacak biçimde ortak oluyor. Holdingler genellikle kendi sistemleri içinde bir bankaya ya da sermaye şirketine sahip olmaya çalışıyorlar. Bu yolla küçük tasarruf sahiplerinin tasarruflarını kendi sistemlerine kanallı ediyorlar. Bunun dışında bir sigorta şirketi kuruyorlar. Bu yolla da hem ucuz kaynak sağlayabiliyorlar hem de kendi sigorta giderlerini sistemleri içinde tutuyorlar. Bunların dışında, hemen hemen kamu yararına olduğu tanınan bir vakıf ya da birkaç vakıf kuruyorlar. Vakıfların bir kısmı holding çalışanlarına ek sosyal güvenlik sağlamaya dönük oluyor. Diğer bir kesimi ise Holding'in toplum içindeki imajını vergi muafiyetlerinden yararlanarak yükseltmesini sağlıyor. Bu kanalla Holding'i denetleyen aile değerli sanat eserleri koleksiyonlarına sahip olabiliyor. Spor kulüpleriyle adını duyurabiliyor. Bu saydıkları hep Holding'in tepe kuruluşları, asıl üretim ve ticaret şirketlerine hisse senetleriyle ortak oluyorlar.

Bu tepe kuruluşlarının altında sürekli olarak çeşitliliği artan sanayi ve ticaret şirketleri yer almaktadır. Bir holding belli bir üretim alanında kalmamakta; sürekli olarak yeni üretim alanlarına ya-

yılmak istemektedir. Bir holding içinde bir üretim alanında örgütlenme genellikle iki şirketle yapılmaktadır. Bunlardan birisi doğrudan üretim tesisidir. Diğerisi ise ticaret şirkettir. Üretim şirketleri halka açılırken ticaret şirketleri daha çok aile üyelerinin elinde tutulmaktadır. Kârın gerçekleştirilmesi de çoğunlukla burada yapılmaktadır. Bir holding bu üretim kuruluşları yanı sıra bir ihracat ve ithalat şirketi de kurmaktadır. ANAP iktidarı altında ihracat teşviklerinin önem kazanması ve bu alanda büyük firmaların özendirilmesi ya da ihracatta oligopolist bir yapının kurulması istendiği için holdingler son yıllarda ihracat şirketlerini geliştirmeye önem vermişlerdir. Bunun yanı sıra her holdingte bir oteller zinciri kurarak turizm faaliyetlerinden, bir inşaat şirketi kurarak toplu konut girişimlerinden pay alma eğilimi belirmiştir. Yeni yükselmek isteyen holdinglerin ilgi duyduğu bir başka faaliyet alanı gazeteciliklidir. Bu alana girmeleri alanın kârlılığı yanı sıra bir siyasal etki aracı olması yündendir. Basın iktidarla ilişkilerde holdinglerin yararlanabileceği bir başka aracı olarak ortaya çıkmaktadır.

Kısaca tanımlamaya çalıştığım değişik kademelerdeki şirketlerin oluşturduğu çeşitlenmiş faaliyet alanlarını kapsayan böyle bir Holding'in sermaye açısından ilginç rasyonelleri vardır. Holdinglerin kademeli yapısı içinde şirketler kârlarını bir üst şirkete devrederek kârın vergilendirilmesini kademe sayısı kadar yıl geciktirebilmektedir. Kademeli yapı bunu sağlarken, faaliyet çeşitlenmesi Holding'in ekonomik bunalımlardaki riskini azaltmaktadır.

Böyle bir Holding'in ya da sermaye grubunun ekonomi içindeki etkileri ya da ekonomik yaşama kendi çıkarına müdahaleleri sadece mikro ekonominin tekelleşme kuramı içinde kavranamaz. Böyle bir yapı küçük tasarrufları kendisine kanallı etmekten, küçük girişimcileri denetim altında tutmaktan, istediği siyasal kararları alabilmesine kadar uzanan çok yönlü etkilerle sahiptir. Bunu, sadece üretimin miktarı denetlenerek yüksek fiyat oluşturulduğunu ileri süren bir tekelci rantlar analizi açıklamakta yetersiz kalır.

DENETİM ALTINA ALINAN ÇOK SAYIDA KÜÇÜK GİRİŞİMCİ

Holdinglerin Türkiye'deki işleyiş çevrelerinde ancak kendilerine bağlı bir

küçük girişimciler ağına oluşturulmasına bağlı oluyor. Büyük ölçekli tekelci üretimin dağıtımındaki perakende uçları küçük girişimciler eliyle örgütleniyor. Bu örgütlenmenin niteliği üretimin türüne göre değişiyor. Gıda sanayinde bir ucu bakkallar oluştururken, beyaz mallar da denilen dayanıklı tüketim sanayinde bayiler oluşturuyor. Bu tür mallarda yalnızca bayilere dayanan bir ağ yeterli olmuyor. Bu malların temini ve bakımını sağlayacak bir bakım servisi ağına kurulması gerekiyor. Bu servisleri bölgesel düzeyde kimi zaman holding kendisi kurmakta ya da çoğunlukla küçük girişimcileri örgütlemektedir. Böylece holdinglerin etrafında büyük bir bayilerden, servis istasyonlarından oluşan bir küçük girişimciler ağı oluşmaktadır. Bir holding ürettiği malları çoğu kez satılanı ile satılmayanını birlikte göndererek stok maliyetini düşürmekte ve bayisine yükleyebilmektedir.

İster bir holding sistemine bağlı olsun ister bağımsız olsun küçük ve orta boy girişimciler ile holdingler arasında bir çelişki vardır. Bu hem sağın değişik siyasal partiler halinde parçalanmasına yansımakta hem de iş çevrelerinin örgütlenmesinde kendisini göstermektedir. Artık Ticaret ve Sanayi Odaları holdinglerin görüşünü savunmakta yetersiz kalıyor. TÜSİAD bu grubun çıkarlarını korumak için kuruluyor.

HOLDİNGLERİN HEGEMONİK DENETİMİ NASIL KURULUYOR?

Türkiye'de holdingleşmenin oluşmadığı, küçük ve orta boy üreticiliğin egemen olduğu dönemde fikir ve sanat çevreleri büyük ölçüde iş aleminde bağımsız olarak etkilerini sürdürüyorlardı. Artık bu söz konusu değil. Holdingler bu alanları doğrudan ya da dolaylı yolla etkiliyorlar. Birkaç örnek vermek gerekirse, artık holdinglerin denetimi altında olan dağıtım kanallarına girmeyen yayın organlarının varlıklarını sürdürmesi, görüşlerini savunması oldukça zor. Birçok gazete doğrudan holdinglerin elinde. Bunlarda holdingler aleyhine bir yorum yayınlanabilmesi, ancak bu holdingler arasında bir çatışma olduğunda olanaklı oluyor. Yaşantı biçimleri ve dedikodu basınıyla tüketici değerleri topluma kolayca yayılıyorlar. Türkiye'de orta sınıflar, burjuvazi artık resim alıyor, eski eserleri onarıp içinde yaşıyor diye adeta bayram ediyor.

Bunu sanatın kurtuluşu sanıyorlar. Oysa sanatın nasıl dar bir beğeni kalıbı içine hapsedildiğini görmüyorlar. Sanatın eleştiri görevinin yerini bu çevrelerin hegemonik denetimine yardımcı olmanın aldığını görmezlikten geliyorlar. Toplumda holding profesörleri diye adlandırılan bir kategori doğuyor. Bilim de bu hegemonik denetimi kurmakta bir araç olarak kullanılıyor. Holdinglerin çok sayıdaki anonim şirketten oluşan yapısı bu kategorilerin yaratılmasında yararlı oluyor. Yönetim kurulu üyelikleri sivil ve askeri bürokrasinin tepe noktalarından gelen kişilere ve üniversite mensuplarına belli oranlarda açılarak, bir ödüllendirme aracı olarak kullanılıyor.

Holdinglerin kamuoyunda oluşturdukları bu hegemonik denetim onların tepki görmeden varlıklarını sürdürmesine olanak sağlıyor mu? Holdinglerin özellikle son yıllarda kendi imajlarını yüksek tutmak için bir çaba içinde oldukları görülüyor. Sabancı Holding bu konuda başı çekiyor. Holding başkanının kişiliğinde halka yakın olma imajı işleniyor. Vakıfları aracılığıyla vergi dışı bırakılan gelirler kamuoyunu etkileyecek hayır işlerine harcanıyor. Basın bu konuda sistemli bir kampanya yürütmüyor.

Siyasi partilerin programlarında anti tekelci sözlerle yer veriliyorsa da pratikte etkili olmuyor. Burada ilginç bir özellik dikkati çekiyor. Partiler daha çok tekelleri suçluyorlar, holdinglerden söz etmiyorlar. Suçlama somutta var olan holdinge değil daha soyut ve Türkiye gerçeğini yansıtmaktan uzak tekellere yöneltiliyor. Bu ise holding olgusunu gizlemiş oluyor.

Bütün bu elverişli ortama karşın halkın holdingleri eleştiren söz ve sloganlara çok duyarlı olduğu anlaşılıyor. Ara seçimler öncesinde bir kamuoyu araştırma grubunun halkın duyarlı olduğu sloganları saptamak için yaptığı araştırma halkın en duyarlı olduğu sloganın holdingleri eleştiren sloganlar olduğunu ortaya koyuyordu. Bu bulgu hem holdinglerin son yıllarda artan kendi lehlerine kamuoyu yaratma arayışlarını açıklıyor, hem de bu alandaki bir siyasal potansiyeli sergilemiş oluyor.

İşte bu noktada artık tekelcilik kavramlaştırmasının Türkiye'de büyük sermayenin yapısını açıklamakta yetersiz kaldığı, sermayenin yapısının daha kapsamlı olarak araştırılması ve bunun işleyişinin sergilenmesi gereği ortaya çıkmış oluyor. □

Toplumun Daraltılan Ufukları

Varlık Özmenek

"İnsan, mümkün olduğu kadar çok durumları yönlendirdiği ve mümkün olduğu kadar az onlar tarafından yönlendirildiği zaman, bu, onun kesinlikle en büyük başarısıdır..."

GOETHE

ANKARA'DA BİR DÜKKAN

Ben, tezgahın üzerindeki çoraplar-dan ayağıma, beğenime ve de ke-se me uygun bir çiftini seçmeye çalışırken, dükkana yeni giren yurtaşımızın hemen yanbaşımda körüklenen nefes sesleri tezgahlara doğru yöneldi; ancak duyabildiğim bir sesle şöyle dü-ğümlendi:

- Bir batağa düştüm kardeşim; çık-mama yardım et!

Yanıtı anında ve yüksek sesle aldı:
- Allah versin!...

Hızla dönüp, geldiği gibi dükkandan çıkarken, ardından giyim kuşamını, bo-yunu bosunu süzdüm ve bunları biraz önce şöylesine gördüğüm yüz ile birleş-tirerek, yurtaşımızın sosyo-fizik fotoğ-rafini belleğimin arşivine yerleştirmeye çalıştım. Mahcup tavırlı, zavıfca ve otuz yaşlarındaydı. Düzgünce taranmış gür siyah saçları, biraz eskice ama temiz gö-rünümlü siyah bir pardesüsü ve siyah ince iskarpinleri vardı. Her gün her yer-de, yolda, otobüste, devlet dairelerin-de, asansör başlarında yüzlercesini gördüğümüz orta halli bir yurtaştı işte.

Tezgahtar, "son zamanlarda o ka-dar arttı ki" dedi. Dilenci değildi. Şu ya da bu nedenle, ama, "bataktayım" diyordu...

ANKARA'DA BİR CADDE

Ankara'nın göbeğinde Selanik Cade-sindeki bu tuhafiyeci dükkânından çı-karken, çalışma yerimin de bulunduğu bu cadde üzerinde, yaklaşık dört yılı aş-kın bir süreden beri yaz-kış her Cumar-tesi öğleden sonraları yol kenarlarının belli yerlerinde görmeye alıştığımız öbek-öbek küçük kalabalık halkalar geldi gözümün önüne. İlk başlarda "acaba bu da bizden mi?" bakışlarıyla karışık aralarına girip konuşmalarına kulak verdiğim bu insanların bakış-ları, daha sonra bir yabancıya gösteri-lebilecek ürkekliğe, giderek biraz da öf-keye dönüşmeye yüz tutunca aralarına karışmak olanaksız olmuştu. Son za-manlarda ise o bakışlar, bana mı öyle geliyor bilemiyorum, uzaktan gizemli bir utangaçlılığa dönüşmüş gibidir.

Niçin anımsıyordum onları?

Onlar da sık sık benzer şeyler söy-lerlerdi:

- Bir batağa battık ki, tutanımız yok!...

Basında "bankerzede" diye nitelen-dirilen yurtaşlardı bunlar. Benim, si-zin, hepimizin hısımlı, akrabası, komşusu... Kimi rant, kimi tasarruf, ki-mi de emekli ikramiyelerini bankerlere yatırmışlar, daha sonra Başbakan ola-cak personelin deyimiyle "bir kumar oynamışlar" ve kaybetmişlerdi. Faizden geçmişler, ana parayı kurtarmaya çalışıyorlardı. Yanlış anlaşılmasın suç ol-dum olası dilendirtene aittir; hiçbir dilenci değildi. Sadece kaptırdıkları pa-raları istiyorlardı ve tanrının bildiğini kul'dan niçin saklamalı, arada sırada da, "tabancası olanlar paralarını kur-tardılar, biz battık" diye fısıldaşı-yorlardı...

ANKARA'DA BİR GÖZALTI

Dört yıl kadar önce, on yedi gün ka-dar gözaltı süresi yaşayan bir hekim anlattı:

Hergün üç öğün yemek yediğimi de-gil ama her öğün kıyasıya dayak yedi-ğimi söyleyebilirim. Bu işi yapan adamı anlamaya çalışıyordum. Öylesine hır-slı, öylesine öfkeli, öylesine kin'liydi ki... Yaşamımda ilk kez gördüğüm bir ada-mın, bana karşı giriştiği bu amansız şid-detin nedenlerini düşününce günler geçiyordu. Dapdaracık karanlık bir me-kânda, yüzüm-gözüm şiş, dizlerim yara-bere içinde... Dayak saatlerim sek-miyor, düzenli ve sürekli...

Ve bir sabah vakti kapı yine açıldı. Bu kez kucağında bir yada iki yaşla-rında oğlan yüzü bir çocuk vardı. Ben sabah dayığına hazırlanırken sürpriz bir görüntü vardı şimdi karşımda. Ço-cuk aslında ağlayacak ama ağlayamı-yor; benim gibi bir ucubeyi süzüyor.

Biraz mahcup bir sesle:

- Çocuğum, dedi.

- Allah bağışlasın.

- Cümlemizin...

Niçin bu çocuk burada, acaba şim-di neler olacak diye meraklı ve kuşku-lu bakışlarla onu süzerken,

- Doktor olduğunuzu biliyorum.

Çocuğum hasta. Hastanede sıra bekle-yecek kadar zamanım, muayenehane-ye gidecek kadar da param yok. Muayene eder misiniz? diye sordu.

Her ikimiz adına da korkunç bir siyah-beyaz'dı bu.

Çocuğuyla gözgöze geldim. Yüreğim yırtıldı. Bu çocuk nihayet bizim, top-lumumuzun çocuğuydu ve karanlık, loş izbelerde on günden beri yediği daya-ğın çetelesini tutan, yüzü-gözü şiş, diz-lerinin üzerinde dururken acı çeken bir hekimin eline emanet ediliyordu. Bu duygularla çocuğu muayene etmeye ça-lıştım; bir kaç da ilaç adı söyledim, ka-lem çıkarttı cebinden yazdım. Teşekkür ederek gitti. Ne yalan söyleyeyim, ar-tık bu dayak işinin de son bulabilece-ğini umarak bir sevinç doldu içime.

Ama o ne? Yarım saat sonra kapım açıldı. Aynı adam. Kucağında çocuk

yoktu ama yüz eski yüz, kin eski kin... Tekme, yumruk, sille, tokat... Hiç ses yok, çıktı gitti... Bundan sonraki gün-lerde de hiç konuşmadık. Bir hafta ka-dar daha devam etti dayak.

Derken, yine bir gün kapı açıldı. "Gidiyorsun, benimle gel" dedi. Çık-tık. Koridorun sonunda, onu en son gördüğüm an, "bana bak doktor" de-di. "belki bana çok kıziyorsundur, ama beni anla. Bu benim işim; biz bu iş'ten ekmek yiyoruz. Çocuğu gördün. Onun gibi üç tane daha var..."

İZMİT'TE NEZARET

İzmit'te sendikasının örgütlenme ça-lışmalarını sürdürürken nezarete alınan ve geceyi orada geçiren işçinin bana an-lattıklarından:

Suratıma yumruklar indikçe, arka-da, kapıda dinelen adam bağırıyordu:

- Ulan, siz ciddi ciddi demokrasiye gidildiğine inaniyorsunuz be! Demok-rasiyi kim kaybetti de siz bulacaksınız lan! Ne sendika, ne demokrasi! Bitti bunlar teres!.. O gece orada bir sağlam dişimi bıraktım. Yandaki çürük gitseydi bu denli yüreğim yanmazdı...

Bunları gözlerken, bunları duyar-ken, düşünürken ve yazarken hiç kim-se gibi onur kazanmıyorum. Türkiye'nin toplumsal albümünden şöyle rastgele çekip çıkarmaya çalıştım bu ve benzeri fotoğrafların sesli an-latımını yaparken de kimse tersini yapmıyordu ama dinleyenlerin büyük çoğunluğundan şöyle bir iç geçirme yükseliyordu:

- Canım, bunlar da bir şey mi?

Dikkat edilirse fotoğraflarımız salt "en alttakiler" ile ilgili değil. Daha çok toplumun zemin ve orta katların-dan gelen görüntülerdir bunlar.

Toplumsal sınırlarını yataylamasına genişleten bir batağın artık olağanlaş-maya, kanıksanmaya yüz tutan tipik ol-gularından küçük bir derleme.

Emeğin ve tüm emek değerlerinin si-lindirden geçirildiği, "Para'nın top-lumsal, siyasal, kültürel yaşamımızda ezici saltanatını pekiştirdiği 24 Ocak"-tan bu yana son 7 yılda yaşanan alabo-ra, tarifsiz tablolar çiziyor. Para'nın topyekün ideolojik saldırısı, toplumun insancıl değer yargılarını çürütmeye, er-demsizleştirmeye, meta'laştırmaya dö-nük işlevini hergün biraz daha ağırlaştırıyor.

Çalışan, üreten, okuyan, yapan, ya-ratan, alın terli adam artık kaydadeğer olmuyor; erdem, özveri, yardımlaşma, paylaşma, özenilecek, ulaşılacak değer yargıları olmaktan çıkarılmaya çabala-nıyor. Yoisuzluk, komisyon, rüşvet... Şans, talih, kismet... "Devlet Kuşu" nun konduğu baş adam oluyor.

Gözler ve dikkatler, ekonomik ve politik Rambo'larda...

Rambo'lar güçlendikçe, kitlelerin talepleri küçültülüyor; ufukları daraltılıyor.

Sanayileşmeden ticarete, demokra-siden antidemokratizme, bilimden me-tafiziğe, birey'den kul'a, toplumdan sürü'ye... daraltılma, aşağılanma süreçleri yaşanıyor.

Ufukları daraltılan kitlelerin, ekono-mik, politik, kültürel beklentileri de kü-çülüyor. Küçültülen taleplerde "istik-rar", daraltılan ufuklarda "huzur" aranıyor.

İnsanlar günlük yaşamlarının büyük bir bölümünü, hava, su, barınma, ısın-ma, korunma, beslenme, ulaşım; günü kurtarıp yarına çıkma koşulları üzeri-ne konuşarak, yakınlık, sızlanarak geçirme sınırına itelenebiliyorlar. Baş-larına gelen iş'in, ekonomik, politik, ideolojik nedenlerini düşünmek, araştırmak, ifade etmek, üstesinden gelmek girişiminin korkulu iş olduğuna inan-dırılıyor.

Türkiye insanının 60 yıl önceleri köy'den başkent yaptığı ve şimdilerde Başköy'e çevrilen Ankara'nın Belediye Başkanı (pekâla Başköy muhtarı da di-yebilirsiniz) çıkıp, "vermeyince mabud, neylesin mahmut" misali, "Allah ver-meyince su yok" deyip işin içinden sıy-rılabiliyor. Dört günde bir, bazı semtlerde de sekiz günde bir, musluk uçlarından ses yerine su gelirse mutlu olabiliyor Başköy'lüler... Yataylamanın yanı sıra dikeylemesine gecekondulaşan Ankara'da apartman bahçelerinde ka-zılacak artezyen kuyuları için yerler aranıyor.

Su böyle; hava ise yukarıda tehlike-nin iki katı ağırlıkta. Kitle ölümle bek-leniyor. "Vâde dolmamış ise" mutlu oluyor Başköy'lüler. Otobüsler, minü-büsler arasında uzanan kıvrım kıvrım kuyruklarda yukardaki hava yetmiyor, karbon monoksit kür'leri yapılıyor. Çiğnenmeden, çarpılmadan, boğuşup atışmadan minübüse otobüse kapağı atabilirlerse Başköy'lüler mutlu. İstedikleri durakta inebilirlerse de ısmarla-yacakları çay radyasyonlu...

Yüzde 99'u NATO ülkelerinden ge-tirilen silahlarla uygulandığı basında ya-zılıp çizilen ve resmen de tekzip edilemeyen şiddetin ceremesini daraltı-lan ufukları ve küçültülen talepleriyle ödeyen kitlelere, 24 Ocak ekonomisinin alternatifleri olarak gösterilen tek ufuk da, "şiddete dönülür" tehdidi...

Emeklerini, alın terlerini, rızıklarını, emekli ikramiyelerini 24 Ocak kayışla-rına kaptıran toplumdan süzülen "kıs-metten çıkmış" tevekkülü, okyanus ötesi "istikrar paketi"nin güvencesi olacaktır!

Trafikte ölürse "vâdesi dolmuş", çocuk okuldan eve tifo olmadan gelir-se "Allah korudu", tersinde "veren Al-lah, alan Allah" yani bir çeşit alış-veriş olacak, haberi veren "kasıtlı", yayın-layan basın "bozguncu" sayılacaktır...

Daraltılan ufuklarda, uçağı piste in-diren pilota hâlâ alkış tutulacak, tele-vizyon stüdyolarında "evet-hayır" oyunu oynayan ve oynatanlar alkışla-nacaktır...

Bu tablo karanlıktır; ama alternati-fi vardır.

Bilim ve Sanat'ın 7. yılının ilk sayı-sı sorularla başlıyor. Yanıtlar hepimi-zin ve aydınlık oldukça alternatif vardır.

Yaşanan bilinen olaydır; aydınlık, karanlığın bağrında, zira karanlığın battığı verdedir. □

DÜZELTME

Sayın Sinan Sönmez'in 72. (Aralık 1986) sayımızda yer alan 24 Ocak veya Serbest Piyasa "Demokrasi" başlıklı yazısının 6. sayfaya rastlayan bölümün-de; 1. sütunun sonundan 6. satırıyla 7. satırı arasına;
nışa neden olmuştur. Dışa bağımlı, sü-ibaresi girecektir. Düzeltir, Sayın Sön-mez ve okuyucularımızdan özür dileriz.

Yine aynı sayımızda, Der Spiegel'den aktardığımız ve CIA'nın faaliyet-lerini sergileyen yazıyı sunarken, söz konusu dergi ile ilgili olarak yanlış bil-gi verilmiştir. Der Spiegel dergisi Axel Springer Grubuna dahil değildir ve li-beral bir kimliğe sahiptir.

Düzeltir, okuyucularımızdan özür dileriz.

B.S.

Yaşadığımı İtiraf Ediyorum...

Dr. Erdal Atabek

"Normal olarak neden etkileneneğimiz, rastlantıya bağlıdır. Ama sanatçı bu durumu rastlantı olmaktan çıkarır. Artık ortada sanatçının yaratısı vardır ve bizler de bu sanatçının istenciyle belli bir öğenin bilincine varırız. Sanatçının yeteneği, ham maddesini toplumun tüm kesitlerinde, yaşamın tüm evrelerinde arar. Antik çağdan bir örnek: Heykeltraş Myron, model kullanarak bir atlet bedeni yapmıştır. Bu insana yalnızca dolaylı ve bir tanrı görünümü düzeyinde abartarak betimleme eğiliminden bir kopuş anlamını taşımaktadır. Atletler hiç kuşkusuz Myron'dan önce de vardı. Ama Myron'un betimlemesiyle ulusunun bilincine yeni bir öge yerleşti. Myron'un zamanının tanrılarına ilişkin tutumunun ne olduğunu bilmiyoruz. Bu noktada önemli de değil. Belli bir zamanda eğilim olan, salt zamanın akışıyla bile soluklaşır. Tek bir kesimin deneyimi olan şey, insanlığın ortak varlığına dönüşebilmişse, o zaman gerçek sanat yapısından geriye bizim salt olarak duyumsadığımız öge kalır. Sanatçı yaşamın çeşitli kesitlerine girer ve onları betimler, aşka, açlığa ve sokak çarpışmalarına girer. Eğer bir Claudel sanatını uyguluyorsa aynı şeyi neden bir Aragon yapmasın?

Toplumun tüm kesitlerine girmenin ne demek olduğu, Dante'nin İlahi Komedyası'nda neredeyse jeolojik bir netlikle ortaya çıkar. Bu yapıtta, Dante'ye cehennemde 'orada çektiği acılara aldırmadığını' söyleyen bir politikacıyla karşılaşırız. Bu politikacıya asıl acı veren şey, hasmının da yaşıyor oluşudur. Dante okuru bir anda eski Floransa'da bir parti savaşımının içine sokar."

Anna Seghers, sanattan söz ederken önemli bir şey söylüyor. Bir sanat ürünüyle karşılaştığınız zaman etkilenirsiniz. Yapıt sizi değiştirir. Size bir şey ekler ve siz artık daha önceki kendiniz değilsinizdir. Artık, "kendiniz artık eklenen"sinizdir.

Bu etki, sanatın gücüdür. Anna Seghers, şunu da söylemiş: "Sanatın gücünü bildiğimiz içindir ki sorumluluğumuz bu denli büyük."

Sanatı bu denli sorumlu saymakta haklı mıyız? Sanatçı, duygularını, düşüncelerini, algılarını, yorumlarını yapıtında biçimlerken kendini bütünüyle özgür duymalı değil mi? Böylesi bir sorumluluk, bu özgürlüğü kısıtlamaz mı? Yoksa, "insanı değiştirmek" sorumluluğu, sanatçıyı "daha güzele" mi yönettir? Bu soruların yanıtını merak ediyorum, ama, doğrusu nedir, bilmiyorum.

Ben, bir okurum. Doğrusu, bütün sanat yapıtlarını okuduğumu, gördüğümü de söyleyemem. Nasıl okuyabilirim, nasıl görebilirim? Okumak istediklerimi, görmek istediklerimi bile yeterince okuyamıyorum, yeterince göremiyorum. Romanlar, öyküler, şiirler, fotoğraflar, resimler, tiyatrolar, sinemalar yanımızda, yoremizde eskisiyle, yenisiyle kaynaşiyor. İstediğimden çok azını okuyabiliyorum, görebiliyorum.

Ama, düşünüyorum da, neleri okumak istiyorum, neleri görmek istiyorum? Neleri merak ediyorum, neler beni çekiyor, neler beni çoğaltıyor, bunları düşünüyorum."

Aslında, insanoğlunun emek verdiği herşeye saygı duyuyorum, herşeyi merak ediyorum. Okuyanı, düşüneni böylesine az, üstelik de sürekli azaltılmaya çalışılan bir toplumda sanata verilen emeğe çok saygı duymak gerekir.

Ama, saygı duymak başka şey, bir yapıtla çoğalmak, güçlenmek, gönenmek başka şey. Bunu duyuyorum ve söylemem gerekiyor.

Şu son yıllarda bir çok şiir okudum. Sevdiklerim oldu, sevmediklerim oldu. Dergilerde, şiir kitaplarında çıkan şiirlerin hepsi de duyguların, düşüncelerin ürünü.

Bu arada, hapishaneye, gene bir hapishaneden gelen bir şiiri okudum.

TATLİMİZ

İki metrekairelik
Hücreme
Hepsini sığdırdım
Kendimi sığdıramadığım hücremde
Gönlüme
Nazımı, Hasan Hüseyini
Aragonu, Rafaeli
Tam dörtbuçuk milyar
Kara, kızıl, beyaz insan
Hücremde
Hep beraber
Dün kuru fasulyeyle
Makarna
Bugün kara mercimek kaşıkladık
Üstüne tatlımız
Dostça kucaklaştık...

Kenan Seper adında bir öğretmenin şiiriydi bu. 1975 yılından beri hapisteymiş, müebbet hapse mahkûmuş.

Bu şiir, beni okuduğum pek çok şiirden daha çok etkiledi. Şiir tekniği olarak nedir, ne değildir, bilmiyorum, merak da etmiyorum. Belki, yaşanan bir olayı anlatması, belki o küçüktük hücreyi bilinciyle genişletmesi, belki o koşullara yenilmeden bütün insanlığı kucaklaması, belki de bunların hepsi, hepsinden ötesi, bilmiyorum. Beni etkiledi işte.

Her şairin de hapiste yatması gerekmez ya. Ama, her şairin bir parçasının hapiste olması gerekir mi? İşte bu soru aklımı kurcalıyor, hep aklımı kurcaladı.

Şu son beş, altı yılı düşünüyorum. İnsanlar nice acılar çekti. İçerde olsun, dışarda olsun nice acılar çekti. İnsanlar korkuyu, utancı, onuru, acıyı, sevinci yaşadılar. Bütün bunları kim dile getirecek? Bütün bunları toplumun en duyarlı kesimi olan sanatçılardan başka kim dile getirecek?

Pablo Neruda'nın bir sözünü biliyorum: "Benim hayatım, bütün hayatlarımdan oluşmuş bir hayattır. Bir şair hayatıdır."

İşte, sanatçının sorumluluğu budur ediyorum. Onun hayatı, bütün hayatlarımdan oluşmuş bir hayattır. Şair, hayatı-

nın -benim de katıldığım- bütün hayatlarımdan oluştuğunu duyumsamalıdır. Ben, onun hayatında, hayatının kristalleşmiş emeği olan şiirinde kendi hayatımı da bulmalıyım. Bütün başka insanların da hayatını bulmalıyım. İnsanımızın yaşadıklarını, acılarını, sevinçlerini, umutlarını, düş kırıklıklarını bulmalıyım.

Şiir, öykü, roman. Sözlü sanatın bu ürünlerinde sözlerin ötesinde bir SES vardır. Okurken duyduğumuz bir "ses". Bu SES, bazen bir mırıltıdır, bazen iniltidir, bazen haykırıdır, bazen sessiz bir hıçkırıktır. Ama, vardır ve bu "ses"i duyarsınız. Bu "ses"i duyamazsam, yapıtla bütünleştiğimi de duyamıyorum. Bu "ses"i duyamadığım zaman, yapıt, hayata uzaktan bakıyor gibi geliyor bana. Bir inceleme gibi, bir araştırma gibi. Uzaktan bakan, dışardan bakan, yukardan bakan, aşağıdan bakan. Ama, yaşananandan bakmayan, içinden bakmayan. Böyle algılayınca, yapıta ısınamıyorum. Ben de ona uzaktan bakıyorum, dışardan bakıyorum, yukardan bakıyorum, aşağıdan bakıyorum.

O bana nasıl bakarsa, ben de ona öyle bakıyorum.

Bir yapıtla böyle bakarken ona haksızlık ettiğimi düşünmüyorum. Çünkü o da bana haksızlık ediyor. Böyle duyumsuyorum.

Bir süredir, çok bilinen bir sözü yadırgıyorum: "Sanatçı çağının tanığıdır." Gerçekten, sanatçı çağının tanığı mıdır? Ne demek tanık? Bir çağ, bir dönem, o dönemin insanları yaşarken, acılarıyla kıvrılırken; sevinçleriyle hoplarken, umutlarla gönenirken, umutsuzluklarıyla yıkılırken, sanatçı, bütün bunlara tanık olacak da, şiirinde, öyküsünde, romanında, resminde, yontusunda, fotoğrafinde, tiyatrosunda, sinemasında anlatacak, öyle mi?

TANIK sözcüğü, burada yetersiz geliyor bana. Yetersizden de öte, yanlış geliyor. Yeterince açıklayamıyorum belki, ama, bir yanlış var bunda.

SANATÇI ÇAĞININ SANIĞI, diye düşünüyorum. Sanatçı, çağını yaşıyandır çünkü. Sanatçı çağının acılarını duyandır, çilesini çekendir, bütün bunlara göğüs gereendir, bütün bunların sonuçlarına katlanandır.

Victor Jara, Şili'li bir şarkıcı. Şili'de özgürlükleri yokeden, insanı insan yapan herşeyi ezen, zorbalığı protesto eden şarkılar söyleyen özgün bir sanatçı. 12 Eylül 1973 günü tutuklanır. Santiago'daki 85 bin kişilik Ulusal

Stadyuma götürülür. Kimliği saptandıktan sonra, eline bir gitar tutuşturulur. Kendisiyle birlikte tutuklananlar için bir protesto şarkısı okuması emretilir. Şarkı bittiğinde muhafızlar, Jara'nın bileklerini ezerler ve gene şarkı okumasını söylerler.

Altı gün sonra, karısı, Victor Jara'nın cesedini Santiago morgunda "dövülmüş, kanlı, yarı çıplak, makineli tüfek kurşunlarıyla delik deşik, her iki eli de tutmaz durumda" bulur.

Victor Jara, çağının "tanığı" değil, "saniği" olmuştur.

Octavio Paz, Meksikalı ünlü şair, hükümetinin Hindistan büyükelçisidir. Meksika hükümetinin Meksiko City'de yüzlerce üniversite öğrencisini öldür-

Bir süredir, çok bilinen bir sözü yadırgıyorum: "Sanatçı çağının tanığıdır"... Tanık sözcüğü, burada yetersiz geliyor bana. Yetersizden de öte, yanlış geliyor... "Sanatçı çağının saniğidir," diye düşünüyorum. Sanatçı çağının acılarını duyandır, çilesini çekendir, bütün bunlara göğüs gereendir, bütün bunların sonuçlarına katlanandır.

mesi üzerine, hükümetinin bu tutumunu protesto etmek için büyükelçilikten ayrılır.

Çağının sanıklığa dönüşen tanıklığıdır bu.

Ilya Ehrenburg, Picasso'yla ilgili bir anısını şöyle anlatıyor: "Paris Barış Kongresinin açılış gününde (20 Nisan 1949-PARIS) Picasso'nun atölyesinde yenen bir öğle yemeğini anımsıyorum. Aynı gün, Picasso'nun bir kızı doğdu ve ona PALOMA-GÜVERCİN adını verdi."

PALOMA-GÜVERCİN, Pablo Picasso'nun bu Barış Kongresi için yaptığı "Barış Güvercini"nin, bu kongre için yaptığı "Barış Güvercini afişinin" esinlendirmesidir.

Picasso daha sonraki Barış Kongreleri için de güvercin afişleri yapacaktır.

Böylece, güvercin, barışın simgesi olarak yaşayacaktır.

Picasso, çağının tanığı olurken, barış düşmanlarının da saniği olacaktır.

Kuşkusuz, artık böyle içiçe girmiş bir TANIKLIK-SANIKLIK kolay değil. Tehlikelerle dolu bir mayın tarlasında dolaşılmak, izin verilmiş, rahat alanlarda gezinmek yeğlenebilir.

Carlos Fuentes, "Deri Değiştirmek" te kahramanlarından birine şunları söyler:

"Sen ve Javier, Latin Amerikalı sanatçı ve aydınlar konusunda aynı düşünmezsiniz. 'Hepsi de birbirine benziyor' dersin sen, öfkeyle. 'Sanatı yalnızca kendilerini soylu gibi duyabilmek, savaşıyor gibi göründükleri oligarşiye tırmanmak için kullanırlar. Yaptıkları herşey öyle ince, öylesine iyi, öylesine güzeldir. Kaba, budala, yontulmamış orta sınıfın iğrençliklerinden kaçma yoludur bu onların yalnızca. Hepsi bu.'

'Onlar, buna biçim ya da ince beğeni diyebilirler. Ama, gerçekte yetersizlik, korku ve geçmiş özlemidir. En çok da kaba bir toplumsal tırmamış."

Neruda, YAŞADIĞIMI İTİRAF EDİYORUM diyor. CONFIESO QUE HE VIVIDO. Yaşadığımı itiraf ediyorum. Yaşamın ne güzel bir özeti. Yaşananların ne güzel bir tanımı.

Yaşıyorsam, onu söylemeliyim, onu anlatmalıyım. Korkuyorsam, onu. Utanıyorsam, onu. İki yüzlülük yapıyorsam, onu. Görmezden geliyorsam, onu. Kaçıyorsam, onu. Dövüşüyorsam, onu. Seviniyorsam, onu. Acı çekiyorsam, onu.

Yaşadığımı itiraf etmeliyim.

Ama, korkuyorsam, görmezden gelmemeliyim.

Ama, kaçırıyorsam, dövüşüyorum gibi yapmamalıyım.

Yaşadığımı itiraf etmeliyim.

Beni etkileyen bu oluyor. Hayatta da. Sanatta da. Birbirinden ayırmıyorum ki onları.

Neruda da, şiiri öyle tanımlamamış mı?

"ŞİİRİ KİM ÖLDÜREBİLİR Kİ? KEDİ GİBİ YEDİ CANLIDIR ŞİİR. ONA İŞKENCE EDERLER, SOKAKLARDA SÜRÜKLERLER, ÜSTÜNE TÜKÜRÜRLER, ALAY EDERLER, ETRAFINI DÖRT DUVARLA ÇEVİRİRLER, SÜRGÜNE YOLLARLAR, AMA ŞİİR BÜTÜN BUNLARI YAŞAR, TERTEMİZ BİR YÜZLE, GÜLÜMSEYEREK ORTAYA ÇIKAR SONUNDA..."

Bir Akdeniz Coşkusu: Mikis Teodorakis "Elele verdiğimizde güneş dünyamızı daha bir güzel aydınlatacak!"

Niyazi Dalyancı

"Biz Türklere karşı silah alıyoruz, Türkler Yunanlılara karşı. Bugün biz 100 uçak alıyoruz, Türkler 150, ertesi gün biz bu kez 200 uçak alıyoruz, Türkler 300. Ama hem Yunanlılar hem Türkler'in aldıkları silahlar 'made in USA' işaretli, hatta alış veriş aynı fabrikalardan yapılıyor. Bunun sonucu Amerika'da gelir düzeyi yükselirken Türkiye ve Yunanistan'da düşüyor. Biz bu ahmaklığı bir yana bırakmadıkça içinde bulunduğumuz kısır döngüden çıkamayız."

Mikis Teodorakis hem düşüncelerini hem de şarkılarını aynı Akdenizli coşku içinde dile getiriyor, zaman zaman öfkeli ve kavgacı, zaman zaman da sevecen ve duygusal.

Teodorakis'in Kasım ayı sonu ile Aralık ayı başında İstanbul'da verdiği dört konser ve Türk-Yunan Dostluk ve Barış Komitesi'nin kuruluş hazırlıkları Ege'nin karşı kıyısındaki komşumuzla ilişkileri bir kez daha gündeme getirdi. Üstelik tarih ve kültür açısından başka bir ulusla kıyaslanamayacak ölçüde ortaklıklarımız bulunan bir komşumuzu. Ama ne yazık ki, ilişkilerimizin bugünkü durumunun bu ortaklıkları yansıttığını söylemek güç.

Teodorakis, Türkler ve Yunanlılardan söz ederken, "Akılsız insanlar olduğumuza inanmıyorum." diyor ve şöyle sürdürüyor sözlerini: "Ama tarihsel koşullar hem Türkleri hem de Yunanlıları ikinci sınıf insanlar olarak görülmeye mahkûm etmiş. Bu yüzden güzel ülkelerimizi bırakıp Almanyalara, Kanadalara, Avustralyalara gitmeye, oralarda çalışmaya zorlanmışız. Yalnızca 1960 yılından sonra iki milyon Yunanlı ülkesini terketmek zorunda kaldı, ekmek parası peşinde. Türkiye daha büyük bir ülke, bu yüzden aynı durum sizin için de var. Üstelik ülkeyi terkedip gidenler de hep genç insanlar, yani uluslarımızın geleceği. Şimdi bu Türklere ve Yunanlılara Almanlar kendi yapmadıkları ikinci sınıf işleri yaptırıyorlar. Yani sömürüyorlar onları."

Oysa diyor Teodorakis, hem Türkiye hem de Yunanistan, sanatçısıyla, yazarıyla, bilim adamıyla ve kültürel zenginlikleriyle son derece parlak bir tarihe sahip iki ülke.

"Sanıyorum şimdi diğer zengin uluslar bize bakıp gülüyorlar. Yazık bize. Ben zengin ulusların bize bakıp gülmelerini istemiyorum. Bunun için de artık ciddi olmamız gerektiğine inanıyorum. Çünkü aramızdaki sorunların çözülmemeyecek ölçüde güç sorunlar olduğuna inanmıyorum."

Öfkesini böylesine dile getirdikten sonra Akdenizli'nin o güzelim duygusallığına dalyor Teodorakis:

"Her zaman Türkiye ve Yunanistan

"Öylesine bir an düşlemek istiyorum ki, Yunanlı bir adam sandalına atlayıp karşı kıyıya Türk kız arkadaşını ziyarete gidebilsin, bir Türk de adalardaki Yunanlı kız arkadaşına gelebilsin, hiçbir öfke ve kızgınlık sözleri söylenmeden"

halkları arasındaki ilişkilerin her iki ülkenin geleceği için anahtar rolü oynadığına inanmışımdır. Toplumsal, siyasal, ekonomik, ne bileyim insancıl da denilebilir, binlerce neden var dostluk için. Öylesine bir an düşlemek istiyorum ki, Yunanlı bir adam sandalına atlayıp karşı kıyıya Türk kız arkadaşını ziyarete gidebilsin, bir Türk de adalardaki Yunanlı kız arkadaşına gelebilsin, hiçbir öfke ve kızgınlık sözleri söylenmeden. Ege ne denli güzeldir bilirsiniz, ben de Ege'de Türk ve Yunan halklarının dost olduğu bu anı yaşamak istiyorum."

Teodorakis'in İstanbul konserleri

halklar arasında böyle bir dostluğun mümkün olduğunun coşkulu bir kanıtıydı. Uzun boyu, kıvrıkcık dağınık saçları ve siyah elbisesiyle Teodorakis sahnedeki gözleri kapalı dinleyicilerini Akdeniz ve Ege insanının ezgileriyle alıp götürdü. Şarkılarında yalnızca aşk değil vatan sevgisi ve tarih vardı. Biraz da bu nedenle Teodorakis'in coşkusu her konserde dinleyicileri de sardı, onun şarkılarına dinleyiciler de katıldılar. II. Dünya Savaşında faşizme ve nazizme karşı savaş, albaylar cuntasında verilen mücadeleler ve çekilen acılar bu şarkılardan dalga dalga yansıyor.

Teodorakis ile söyleşimizde elbet müzik de yer aldı. Türkiye ile Yunanistan arasındaki özellikle müzikteki kültür ortaklığını anlatırken Teodorakis, "Popüler Yunan müziğinin temelinde rembetika, yani bir anlamda Türk müziği vardır." diyor.

Yüzyıllar boyu dünyanın aynı bölgesindeki yaşamı ve tarihi paylaşmış halklar arasında bu tür alış verişlerin olağan olduğunu söyleyen Teodorakis, Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden sonra Bizans kilise müziğinden etkilendiklerini daha sonra da doğudan getirdikleri ezgilerle birleştirip bir özgün müzik ortaya çıkardıklarını vurguluyor. "Yunanistan'da ilk kuşak rembetika, yani popüler müzik yapan besteciler yalnızca Türk müziğini taklit edip, şarkılardaki sözleri Yunancaya çevirmişlerdir. Bu ilk kuşak müziğinin yüzde 80'i Türk kökenlidir."

Rembetika, 1920'den sonra, Anadolu'dan bir milyon kadar Rumun Yunanistan'a göçmesiyle birlikte yaygınlık kazanan bir müzik. Ancak Teodorakis'in de anlattığı gibi rembetika'nın ilk kuşağı genellikle toplumun en alt katmanlarından geliyor. Bu yüzden de zaman zaman Yunanistan'daki askeri darbeler sırasında sık sık yasaklanan bir müzik türü.

Teodorakis, 1920'lerden sonra po-

püler Yunan müziğinin gelişmesini şöyle anlatıyor:

"İkinci kuşak besteciler, Tsitsanis, Vamvakaris gibi sanatçılardı. Bunlar birinci kuak rembetikanın bazı öğelerini alıp kendi yaratıcılıklarıyla birleştirdiler. Artık hem Bizans kilise müziği gibi eski kökler, hem de Batı'dan gelen etkilere açık bir müzikti bu."

"Kefalonya, Kerkira, Korfu gibi İyonya adaları bu Batıdan gelen etki altında kalmışlardı. Yüzyılın başından sonra da Atina'da gene Batı etkisiyle yeni bir tür müzik moda olmuştu. Kantatlar adı verilen bu müziğin kökünde Avusturya'nın operatları, yani Lehhar'ın, Strauss'un müziği vardı. Bir anlamda yeni burjuva müziği. Sonra tango geldi. Böylece doğudan çok batı etkisiyle müzik yapan bir kuşak müzisyen de çıktı ortaya."

İkinci kuşak Yunan popüler müziğinde tüm bu etkilerin varlığına işaret ediyor Teodorakis ve artık rembetika'nın anonim niteliğini yitirdiğini belirtiyor.

"Tsitsanis ve diğerlerinin yaratıcı kişilikleri de yarattıkları müziğe damgalarını vuruyordu. Artık rembetika'nın kişiliği vardı. Dinlediğinizde şarkıların Tsitsanis'in, Papayannu'nun ya da Chiotis'in olup olmadıklarını anlıyorduk. Ama tüm bu ikinci kuşak sanatçıların bir müzik eğitimi görmediklerini de belirtmek gerek."

Bu dönemde şarkıların anlam olarak içerikleri de değişti, çünkü artık toplumsal bir azınlığa hitap etmiyorlardı.

"Tüm ilk kuşak rembetika bir toplumsal azınlığın, isterseniz lumpenpro-

letarya diyelim, onların müziği idi. Yani bir yandan esrar çekip, bir yandan da bu müziği çalarak acılarına çözüm bulmak, bir çıkış yolu görebilmek isteyenlerin müziği. Ama ikinci kuşak besteciler artık tüm toplumu hedef almak zorundaydılar. Çünkü, yaptıkları müzik plaklarla tüm evlere girmeye başlamıştı. Dolayısıyla artık ailenin içinde esrardan söz etmek yerinde bir şey değildi. Bu yüzden şarkıların şiirsel içerikleri de değişti, artık aşktan, kahramanlıktan söz etmeye başladılar."

Teodorakis, Hacıdakıs ile birlikte Yunan popüler müziğinde üçüncü kuşağı başlatan kişi olarak tanınıyor kendisini.

"Biz Tsitsanis, Chiotis ve tüm diğerlerinin geleneğini aldık ama farklı bir biçimde yoğurduk. Ona batı müziğinin harmonisini de kattık. Bu yüzden geçmiş kuşaklardan farklı olarak ben buna özgün sanatçıların halk için yarattığı müzik diyorum."

Teodorakis'e göre üçüncü kuşağın bir önemli özelliği de çağdaş ozanların şiirlerini yarattıkları ezgilerin sözleri olarak kullanmaları. Ritsos, Seferis gibi ozanların şiirlerini şarkı sözleri olarak popüler müzikte kullanmanın ilk kez böylesine ortaya çıktığını söylüyor Teodorakis.

"Tabii büyük ozanlar için müzik yazan büyük besteciler vardı, nasıl Schiller için Beethoven müzik bestelemişse. Ama biz halk için yaptığımız müzikte çağdaş ozanları kullanıyoruz. Bu da tarihte ilk kez oluyor."

Teodorakis, bu tür yaratıcılığın, en azından bugünkü popüler Yunan mü-

ziğinin geleceğinden ise pek umutlu değil. Bugün Yunanistan'da üçüncü kuşağın geleneğini sürdüren çok iyi on, onbeş besteci olduğunu kabul ediyor ama onlardan sonra artık bu geleneği sürdürecekt kişilerin pek çıkmayacağı inancını da dile getiriyor.

Sanatın ve özellikle müziğin evrenselliği konusunda da ilginç görüşleri var Teodorakis'in. Bir kez müziğin öncelikle ulusal yani ağır basan bir sanat olduğuna inanıyor.

"Benim için müzik öncelikle ulusal bir sanattır. Bir sanatçı, bir besteci, tarihin belirli bir anında halkının geleneklerini, kökenlerini de kullanarak, o tarihi anı olanca bütünselliği içinde yansıtabilirse evrensel olmuş demektir. Örneğin Verdi bu açıdan İtalya'nın tüm geleneklerini yansıtan bir sanatçı ve özellikle bunun için evrensel bir sanatçıdır. Beethoven de Alman ruhunun bestecisidir, ama salt bu yüzden evrenselliğe ulaşmıştır."

"Sanatta hazır reçeteler yoktur," diyor Teodorakis ve şöyle sürdürüyor konuşmasını:

"Bir bakıma gizemli bir şeydir bu. Sanatçı nasıl çıkar? Belirli çağlarda, belirli halkların arasında birden bire büyük sanatçılar çıkar sonra kaybolurlar. Örneğin antik Atina'da böyle bir çağ yaşanmış ve 50 yıl içinde 50 dahi aynı zaman diliminde ürünlerini vermişlerdir. İtalyan Rönesans'ı da böyle bir çağdır. Sanki bir mucize. Burada bir çok öge, ulusal, toplumsal ve tarihsel öge bir arada rol oynarlar."

Müziğinde evrenselliği böylesine yakalaması 61 yaşındaki Teodorakis'in nerdeyse yarım yüzyıldır ülkesinde verdiği mücadeleye bağlı belki de. Halkının duygularını en yakıcı tarihsel anlarda olanca bütünselliği ile yaşamış ve bunu müziğinde yoğurmuş olmasında.

İşte Atina'da Kessaryani barikatlarında, İç Savaş başında ölen güzel sesli Yorgo ile mavi gözlü Lefteri'nin ezgisi "To Bloko tis Kessaryanis"... İşte, albaylar cuntasının son yıllarında Atina Politeknik'in tanklarla yerle bir edilip güzelim ve gencecik öğrencilerin öldürülmelerinin ezgisi "To Yelasto Pedi"...

61 yaşındaki adam İstanbul'da bir başka şarkı daha söylüyor:

"Otan sfigon to heri... Elele verdiğimizde güneş dünyamızı daha bir güzel aydınlatacak..."

Fotoğraf: Atilla Toptaş

Mikis Teodorakis ve Niyazi Dalyancı barış, dostluk ve müzik üzerine söyleşirken

Ben Neden Düşünce Özgürlüğünden Vazgeçeyim?

Demir Özlü/Gürhan Uçkan

Hukukçu ve yazar DEMİR ÖZLÜ, İçişleri Bakanlığı'nın 23.9.1986 tarihli ve 41854 sayılı yazısı üzerine, 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun 25 ve 31. maddelerine göre, 8.10.1986 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla T.C. vatandaşlığından atıldı. Bir yazarın görüşlerini açıklamasından ötürü vatandaşlıktan atılması, yurtiçinde ve yurtdışında doğal olarak büyük tepki gördü. Biz Sayın Özlü'den BİLİM ve SANAT okurlarına bilgi vermesini rica ederek aşağıdaki söyleşiyi yaptık.

G.U.

□ Sayın Demir Özlü, yaşadığımız günlerin giderek genişleyen "Vatandaşlıktan Atılanlar Ordusuna" siz de katıldınız. Önce sizden, bize bir hukukçu olarak, kimlerin vatandaşlıktan atılabileceğini açıklamani rica edelim.

□ Sadece çağdaş hukukta değil, tarihsel hukukta da "vatandaşlıktan çıkarmak" diye hukuksal bir kurum yoktur. Hukuk Tarihi derslerinde (ben özellikle bu konulara ilgi duyuyordum, sonradan bir süre Hukuk Fakültesi'nde Hukuk Sosyolojisi kürsüsünde asistanlık yapmışım) böylesi bir kurumun 11. yy. Vandal Hukuku'nda bulunduğunu okumuştuk. Tribünden çıkarmak biçiminde. Sonradan imparatorlukların, krallık rejimlerinin dahi böyle bir uygulamaya başvurduklarını bilmiyorum. Belki tarihçiler, sürgün

cezasının bazı çeşitlerinde aynı sonuçları doğuran tek tük örnekler bulabilirler tarih içinde. Sonra bunu 20. yy.da Hitler Almanyası'nın kararnamele yoluyla uyguladığına tanık oluyorum. Zaten Hitler Almanyası, kavimler göçü sırasındaki hukukun bazı kurumlarını diriltmiştir. Bilmiyorum Franco bu çeşit uygulamalar yaptı mı? Araştıracam. 'Vatandaşlıktan çıkarma' eski toplumlarda, devlet düzenlerinde de yoktur. Tarihte çok ender bulunabilen bir şeydir. Geleneksel hukukta, düşmanla işbirliği yapma halinde böyle bir uygulama imkanı olabirdi. Bizim 1964 tarihli 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda da durum budur. Konumuzla ilgili olarak bu kanun şu hallerde 'vatandaşlığı kaybet-tirmeye' olanak vermektedir: a) Kişi, yabancı bir devletin, Türkiye'nin menfaatleriyle bağdaşmayan bir hizmetinde bulunmakta ise: b) Türkiye ile savaş halinde bulunan bir devletin hizmetinde, Türk hükümetinden izin almaksızın çalışmakta ise.

Şimdi, Türkiye'de iktidarın 'vatandaşlıktan çıkarma' işlemleri, "hukuka karşı hile" yoluyla yapılmaktadır. Onu açıklayayım: 1981 Şubat ayında Konsey, "Türk Vatandaşlığı Kanunu"nun 25. maddesini değiştiriyor. Bu maddeye, "yurt dışında olup da Türkiye'deki rejimi tenkid edenler vatandaşlığı kaybederler" diye bir hüküm eklese olmayacak. Uluslararası bir sorun olacak bu. (Çünkü B.M. Şartı ve ek belgeler, vatandaşlık hakkını kesin olarak korur.) Bu yüzden maddeye "T.C. iç ve dış güvenliği... aleyhinde faaliyet-te bulunanlar" ekleniyor. Tabii "iç ve dış güvenlik aleyhine faaliyetler" yukarda (a) ve (b) diye gösterdiğimiz eylemleri içerir gene de, bir de "casusluk" suçunu. Ama kanun, kanun yoluyla değiştirilemediği için, kanunu "açıklayan" bir yönetmelikle (21.3.1981 tarihli, 17 286 sayılı resmi Gazete'de) Türk Ceza Kanunu'ndaki bütün siyasal fiillerle, "düşünce suçları" (artık sırf bize özgü olan) "iç ve dış güvenlik aleyhine faaliyetler"

sayılıyor. Kanuna karşı hile. İdare, kanuna karşı hile yapıyor.

□ Sizin suçunuz nedir? Kime, ya da neye karşı ve kimin açısından suç işlediniz?

□ Benim suçum, 1979'dan sonra Batı Avrupa'da (temel olarak Stockholm'de) oturmaya başladıktan sonra, tipki Türkiye'deyken olduğu gibi düşünce özgürlüğümü ve düşüncelerimi açıklama özgürlüğümü korumaya, bu doğal hakkıma sahip çıkmaya çalışmak olmuştur. Çünkü Türkiye'de idare Türkiye içinde yarım yırtık, zaman zaman çok kısıtlı olarak kullanılabilen düşün ve düşünceleri açıklama özgürlüğünü yurt dışına çıkan vatandaşların hiç kullanmamasını istemektedir. Bu konudaki kuşkuculuk paranoya aşamasına varmaktadır. Ne yazık ki, bu alandaki durum II. Abdülhamid döneminden daha kötüdür. II. Abdülhamid'in Osmanlı toprakları dışında haber alma işlerinde kullandığı insanlar, ne de olsa, bir "tahsil ve terbiyeden" geçmiş, bazı görgülü yanları olan insanlardı. Bugünkü idarenin bu alanda kullanmaya çalıştığı tipler "işinin ehli olmayan" kişilerdir. Bunu kendim için söylemiyorum. Çünkü ben, yazar örgütlerinin genel kurul toplantılarında, uluslararası kişilerin de katıldığı bazı toplantılarda konuştum. Olup bitene karşı olan eleştirilerimi sadece yazılarımla ifade etmekle yetinmedim. Tıpkı Türkiye'de İstanbul Barosu'nun düzenlediği hukuksal toplantılarda konuştuğum üslûbla, yukarıda andığım yerlerde de düşüncelerimi açıkladım. Bu benim çok doğal hakkımdır. Bu hakkımdan asla vazgeçecek değildim. Gene de vazgeçecek değilim. Çünkü ben, düşünce ve düşüncelerimi açıklama özgürlüğüne bir insan olarak hak kazanmış durumdayım. Bu hakkı bana, "Türkiye'de oluşturulan şu ya da bu hükümet, şu ya da bu idare veremez. Ben, daha 1950'li yıllarda Demokrat Parti'nin bazı uygulamalarını eleştirdim. Sonra Milli Birlik döneminde de bazı isteklerim, eleştirilerim oldu. İnönü koalisyo-

nu döneminde de. Süleyman Demirel hükümetleri, Ecevit-MSP hükümeti döneminde de, M.C. hükümeti döneminde de. Böylece Konsey döneminde ya da Özal hükümeti döneminde düşünce özgürlüğünden vazgeçmemi gerektirecek ne olabirdi ki? Düşünce ve düşüncelerimi açıklama özgürlüğünü kullanırken, başıma bazı şeyler getireceklerini -şimdi, ben uzakta olduğum için yapabildikleri bilmez değilim. Ama, bu yaptırımlara da katlanacağım. Düşünce ve düşüncelerimi açıklama özgürlüğü bütün yaşamın boyunca savunduğum en temel ilke oldu. Bu ilkedan elbette vazgeçmeyeceğim. Tersine, bırakın aydın olmayı, hukukla uğraşmayı, her Türk vatandaşına bu hakkı tanımayan hükümetlerle zihniyetlerdir yaratan bugünkü gelişemeyen, uygarlaşamayan, sorunları içinde boğulan Türkiye'yi. Bir "bölücülük" ya da "yıkıcılık" varsa, özgür insanların davranışlarından değil, tersine, onların davranışlarından doğmaktadır bu. Türkiye'de iktidar makamına şu ya da bu yolla, şu ya da bu gruplar gelmişse, ben neden düşünce özgürlüğünden vazgeçeyim?

□ Vatandaşlıktan atılan insanlarımız yada politik nedenlerle yurtdışında yaşayanlar konusunda ne düşünüyorsunuz?

□ Türkiye kendi kendini tüketiyor, diye düşünüyorum. Bakın şöyle. Daha önce "beyin göçü" sorunu var. İkinci, bedelli askerlik diye birşey icad etmişler. Örneğin Batı Almanya'da büyüyen Türk gençleri, bu parayı ödeyemezler ve askerlik yükümlülüğünü yerine getiremezlerse vatandaşlıktan çıkarılırlar. Bu gençlerin sayısı bugün 30 bini aştı. Bu çocuklar iyi türkçe bilmezler, iyi almanca da bilmezler. Almanya'da kolayca iş, özellikle kaliteli iş bulamazlar. Pek çoğu doğru dürüst eğitimden geçmemişlerdir. Bunlar vatandaşlıktan çıkarılınca, Batı Almanya'da bunları kolayca vatandaşlığa almaz. Bunu, hiçbir göçmen işçi gönderen ülke yapmıyor. Vatandaşından bedel isteyen, vermeyince de sokağa bırakan bir devlet yok başka. Bu gençlerden bazılarının yabancı ordularında askerlik yapmak zorunda kalmalarına hep şaşırmışım. İşte Türk gençlerini yabancı devlet ordularında askerlik yapmaya iten, hep bu pek milliyetçi Türk yöneticileridir. Bu çok büyük bir yara. Bunu geçelim. 12 Eylül 1980'den sonra yurttaşlıktan çıkarılan in-

sanlarımız (bu askerlik sorunu dışında) hep sanatçılar, politikacılar, sendikacılar ya da sözünü sakınmayan dürüst insanlardır. Bunlar Türkiye toplumunun ayrılmaz değerleridir. Ama Zürih'deki dünyaca ünlü doktor Gazi Yaşargil'i askerlik yapmadığı, yapamadığı için yurttaşlıktan çıkaran bir anlayışın başka biçimde düşünmesini hayal etmek bile zordur.

Yurt dışında kalmak zorunda olan insanlar için önemli olan sınırlar, insanın kendi kendisiyle olan sorunudur. Gurbet duygusunu süregelen hale getirmemektir.

□ Hukuki açıdan, vatandaşlıktan atılanların yapabilecekleri bir şey

Demir Özlü

var mı? Onlar için, ülkemizde ve yurtdışındaki uluslararası kurumlarda hangi başvuru kanalları açıktır?

□ Vatandaşlıktan çıkarılma kararları her yeni hükümetçe geri alınabilir. Vatandaşlığa girmek, her zaman yeniden istenebilir. İdarî yargı yoluna, her vesile ile başvurulabilir. Bu kararlar, kâğıt üzerinde kalmaya mahkûm kararlardır. Bu konuda uluslararası yargı kurumlarına başvurmanın yolunu da mutlaka bulacağız. Uluslararası PEN Kulübü'nün Nihat Behram ile benim hakkımda Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu'na bir başvuru var. Bu başvuru, kısa bir zaman sonra, daha güçlü olarak tekrarlanacaktır. Bunlar, hemen söyleyeyim ki, Türkiye'deki idare açısından, kendi kendini küçük düşüren, kendi kendine zorluk yaratan olaylardır. Böyle bir idare, Avrupa topluluğuyla bütünleşmeyi nasıl hayal

edebilir? Bilemiyorum. Ayrıca, bu işlemleri yapan hükümetler, kolayca Avrupa hükümetlerinin elinde oyuncak haline gelmektedirler.

Bütün bunların ardında dar görüşlülük yatıyor. Başka bir şey değil. Ama, asıl sorun Türkiye'nin gerçekten demokrat bir yönetime kavuşmasıdır. Siyasal liberalizm anlamında.

□ Öykü ve romanlarımız, kaynağını bizim insanımızdan alıyor. Öte yandan bulunduğumuz yurtdışı ortamlardaki insanlara, yeni çevrenize ve karşılaştığınız olaylara aynı rahatlıkla eğiliyorsunuz. Şimdi burada, bu altı ayı karanlık ülkede, ara mevsimlerin garip bir yaz ile iç içe olduğu bu iklimde zorunlu olarak yaşar duruma gelmek, sizin üzerinizde, yaratıcılık ve yazma isteği bakımından ne gibi etki yapıyor?

□ Doğrusu, buraya, yazı yazmakta güçlüklerle karşılaşmamak açısından alıştım. 1979'da geldiğimde, bir tek yazılı kâğıt yoktu elimde. Kırtasiyeciden kâğıt aldım, önce bir öykü müsvettesi, sonra da bir makale yazdım. Herşey kendi kendini ördü. Şimdi dosyalar dolusu yazılar, basılmaya hazır kitaplar var: roman, öykü, siyasi ve yazınsal denemeler olarak. Sanıyorum, biz Batı yazını içinde yer tutmak isteyen bir kuşaktan olduğumuz için, benim yazdığım temalar değişmedi ve öte yandan da yazmak eyleminde güçlüklerle karşılaşmadım. Tersine, birçok şeyi çok daha canlı görüp, imgeleyebiliyorum şimdi. İnsanın yazar olarak köksüzleşmesi çok zordur, düşünceme göre, özellikle de, belli bir olgunluk yaşından sonra kendi yurdundan ayrılmışsa. Ama yazınsal çalışmalarım, her zaman, istediğim aşamalara vardığımdan kuşku duyarım. En beğendiğim bir öyküm yayımlandığında dahi, onun hemen bazı kusurlarını, eksik yazılmış yanlarını bulurum. Ama bu benimle, kendi metnim arasındaki ilişki sorunu. Türkiye'deki dostlarıma doğrusu çok şeyler borçluyum. İlgilerini hep sürdürdüler. Mektup yazdılar, kitap gönderdiler, yazılarında beni andılar. Öte yandan Türkiye'deki basını aksatmadan okuyorum. Bu yüzden hiçbir şeyden uzaklaşmış değilim. Bir gazeteyi baştan sona okudunuz mu, oraya gitmiş ve gelmiş gibi oluyorsunuz. Henüz yeni ayrılmışım gibi İstanbul'dan. Hiçbir hayal silinmedi, silikleşmedi. □

E.O. Wilson (öndeki)

Sosyobiyooloji:

Genlerimiz Yazgımız mı?

O. Merih Büyükdura *

İrkçilik, iş olanaklarında cinsiyet ayrımı, şovenizm, şiddet eğilimi vb. bazı konular insanın biyolojik doğası gereği gibi sunulmaktadır. Bu görüş kabul edildiğinde, mevcut toplumdaki pek çok aksaklığı, reform ve eğitim yoluyla düzeltme olanağı yoktur. Sosyobiyooloji, bazı neofaşist gruplar için görüşlerinin "bilimsel dayanağı" olarak kullanılmıştır.

Charles Darwin'in büyük tepkilere yol açan ve biyoloji bilimini temelden değiştiren klasik eseri **Türlerin Kökeni**'nin 11 1859'da yayınlanmasıyla başlayan evrim teorisi (1). yaygın olarak sanıldığı aksine, dünyadaki hayvan ve bitki türlerinin çeşitliliğini ve tek hücreli "basit" organizmaların uzun çağlar boyunca, öğreğin insan gibi, karmaşık organizmalara dönüşümünü açıklayan bir teori olmaktan ibaret değildir. Teorinin, özellikle T. Dobzhansky'nin **Genetics and the Origin of**

Species (2), E. Mayr'in **Systematics and the Origin of Species** (3) e G.G. Simpson'un **Tempo and Mode in Evolution** (4) adlı eserinden sonra "modern sentez" olarak anılan bugünkü durumu (2), doruğunda artık uygulamalı matematiğin ayrı bir dalı olarak kabul edilen popülasyon genetiği bulunan ve sistematik (systematics), morfoloji, embriyoloji, paleoantoloji vb. konuları içeren bir disiplinler kompleksidir. Nitekim, evrim teorisinin biyolojiciler tarafından yaygın olarak kabul edilen tanımı, onun bir popülasyon içindeki gen frekanslarının değişimini inceleyen bir bilim dalı olduğudur. Sosyobiyooloji, işte bu disiplinler kompleksine eklenmesi gerektiği iddiasıyla ortaya atılan bir daldır. Sosyobiyoolojinin kurucusu olarak kabul edilen E. O. Wilson, **Sociobiology: the New Synthesis** (5) adlı kitabında, bu amacını açıkça şöyle belirtmektedir: "Bu kitap, sosyobiyoolojiyi evrim teorisinin, özellikle modern popülasyon biyolojisinin bir dalı olarak kodlamayı amaçlamaktadır." Gene aynı kitapta sosyobiyooloji "tüm sosyal davranışların biyolojik temellerinin sistematik olarak incelenmesi" olarak tanımlanmıştır.

Yukarıdaki tanımla ele alındığında sosyobiyooloji ve belirtilen amacı elbette son derece olumludur. Hiç şüphe yok ki, tüm sosyal davranışların biyolojik temelleri vardır ve bunların ince-

lenmesi faydalı olacaktır. Özellikle göreceli olarak daha az "gelişkin" hayvanların sosyal davranışları dolaysız olarak genetik temelden kaynaklanır. Ayrıca, en basite indirildiğinde bir organizma varolmalı, yeterince uzun bir süre hayatta kalabilmeli ve kendi türünden olan diğer organizmaları tanıyabilecek kadar gelişkin bir sinir sistemine sahip olmalıdır ki, sosyal ilişkilere girebilsin; en azından bu gereklilikler biyolojiktir ve genetik temelden kaynaklanmaktadır. Sosyobiyoolojinin hayvan topluluklarındaki sosyal davranışların açıklanmasında ilginç ve yararlı araştırma programlarına yol açabilecek önerileri vardır. Ancak en çok tartışılan yönü, savunucularının genetik, temele dayanan açıklamalarını insan topluluklarına da uygulama eğilimleridir. (3). Bu yüzden, sosyobiyooloji Wilson'ın tanımındaki gibi bir bilim dalı olmaktan çıkmış, öğrenilmiş davranış biçimlerinin, kültürün sosyal ilişkilerdeki önemini yok sayacak derecede küçümseyen ve insan davranışlarında genetik belirleyiciliği savunan bir ideolojinin adı haline gelmiştir. İşte sosyobiyooloji olarak anılan bir yazardan bir alıntı: "Bizler, hayatta kalma makinalarıyız; genler olarak bilinen bencil moleküller tarafından programlanmış robot araçlar. (...) Onlar büyük koloniler halinde yaşarlar ve dev robotlar içinde emniyettedirler. (...) Onlar sizin ve benim içimizdedirler. Bizi vücudu-

muzla ve aklımızla onlar yarattılar. Onların varlıklarının devamı, hepimizin varoluşunun nihai esasıdır." (6)

Bu yazının aşağıdaki paragraflarında önce sosyobiyoologların evrim teorisine genel bakış açılarını, özellikle grup seçimi (group selection) -birey seçimi (individual selection) tartışmasındaki konumlarını belirleyeceğiz. Daha sonra sosyobiyoologların hayvan topluluklarındaki sosyal davranışları açıklamak amacıyla ileriye sürdükleri tezleri, bu tezlerin insan topluluklarına genelleştirilmesini ve nihayet anlatılan görüşlerin bir eleştirisini sunacağız.

SEÇİM BİRİMLERİ

Evrım teorisinde, bir organizmanın genetik başarısı, genlerinin kopyalarının gelecek nesillerde yaygın olarak bulunması demektir. Birey seçimi mekanizmasına inanan biyolojiciler, örneğin G.C. Williams (7), doğal seçimin (natural selection) yalnızca bireyin uyumunu (fitness) artıracak özellikleri oluşturabileceğini savunurlar. Grup seçimi kavramının savunucuları ise, örneğin V.C. Wynne-Edwards (8) ve N. Eldredge (9) bireylerin kimi özelliklerinin, içinde bulundukları grubun varlığının devamını ve nüfusunun artmasını amaçladığı (4) görüşündedirler. Örneğin yırtıcı hayvanların bulunduğu bölgelerde, av olma durumundaki hayvan-

lar genellikle sürüler oluştururlar. Grup seçimciler için bu oluşum, grubun kayıplarını en aza indirmek amacına yöneliktir. Sürü oluşturmeyen gruplar elenmiş, diğerleri ise başarılı olmuştur ve varlıklarını devam ettirmektedirler. Birey seçimine inananlar ise bu açıklamayı yadsır ve sürü oluşturma alışkanlığının bireylerin hayatta kalma kaygısından kaynaklandığını savunurlar. Onlara göre sürüye katılmayan bireyler elenmiş, katılanlar ise hayatta kalmıştır. Böylece sürüye katılma eğilimi olan bireyler başarılı olmuştur ve genleri (bu arada sürüye katılma eğilimi yaratan genler) yaygınlaşmıştır. Grubun iyiliğine yönelik sonuç, yalnızca birey seçimi mekanizmasının bir yan ürünüdür (10).

Bu tartışmada sosyobiyoologların hemen hepsi (5) birey seçimcilerin safalarında yer almıştır ve evrim yoluyla biçimlenmiş her özelliğin yalnızca birey seçimi ile açıklanması gerektiğini savunur.

HAYVAN SOSYOBİYOLOJİSİ

Bu bölümde sosyobiyoolojinin hayvan topluluklarındaki sosyal davranış biçimlerini açıklayan teorilerini sunacağız. Sırasıyla saldırganlık, cinsellik, anababa yatırımı (parental investment), diğergamlık ve akraba seçimi (kin selection) gibi konulardaki görüşlerini özetleyeceğiz.

SALDIRGANLIK

Konrad Lorenz'in **On Agression** (12) adlı kitabının 1966 yılında yayınlanmasından sonra, aynı türden hayvanlar arasındaki anlaşmazlıkların hiç bir zaman öldürme aşamasına varmadığı, saldırganlıkların daima sınırlı tutulduğu yolundaki görüşler yaygınlık kazandı. Lorenz, bu durumu grup seçimi hipoteziyle açıklıyor ve hayvanlar arasındaki (örneğin eş bulma konusundaki) saldırganlıkların türün en iyilerini seçtiğini, fakat türün iyiliği için bireylerin hiçbirinin ölmemesi gerektiğini savunuyordu. Hayvanlarla karşılaştırıldığında insanların saldırgan davranışlarının sık sık öldürme kadar tırmanabilmesi, Lorenz'e göre sınırlayıcı mekanizmaların bizlerde bulunmamasından ve insan evrimi sürecinde grup seçiminin açıklanmayan nedenlerden başarıya ulaşamamış olmasındandır.

Daha sonra anlaşıldı ki, aynı tür içindeki hayvan saldırganlıkları Lorenz'in iddialarının aksine bazen ölümlü sonuçlanabilmektedir.

Wilson'a göre (5) insanlar, cinayet sayısı/nüfus/saat oranına bakıldığında yumuşak başlı ve az saldırgan türlerden sayılmalıdır. Lorenz'le karşılaştırıldığında, davranışları birey seçimi mekanizmasıyla açıklayan sosyobiyoologlar için saldırganlığın varlığını ve eriştiği boyutları açıklamak daha kolaydır. Evrimin itici gücü, sınırlı kaynaklar için mücadeledir ve aynı türün bireyleri aynı kaynakların (yiyecek, bölge, sığınak, eş vb.) peşindedirler. Bu yüzden açıklanmasına gerek olan gözlem saldırganlığın varlığı değil, Lorenz'in ileri sürdüğü yaygınlıkta olmasa bile çok defa sınırlı kalmasıdır. Sosyobiyoolojinin bu probleme getirdiği açıklama, uygulamalı matematiğin dallarından oyun teorisine dayanmaktadır. Bazen bir genin uyumluluk derecesi alternatiflerinin popülasyon içindeki frekanslarına bağlı olmaktadır. J. Maynard Smith'in (12) tanımlamış olduğu evrimsel kararlı durum (evolutionary stable state), bir genin ve tüm alternatiflerinin eşit uyumlulukta oldukları frekanslarda bulunmaları durumudur. Evrimsel kararlı durum (EKD), genlerin ender olduklarında daha uyumlu oldukları zaman uygulanabilir. Gen frekansları herhangi bir nedenle EKD'den uzaklaştığında, frekansı artan genlerin uyumluluğu azalacak, frekansı azalan genlerin uyumluluğu artacak ve doğal seçim gen dağılımını, tekrar EKD'ye çekecektir. M. Ruse'dan (13) aldığımız aşağıdaki örnek, hem evrimsel kararlı durum kavramının anlaşılmasına yardımcı olacak, hem de saldırganlık konusuna uygulanışını gösterecektir.

Öyle bir popülasyon düşünelim ki, içindeki organizmalar iki çeşit olsun: şahinler ve güvercinler. (Bu isimler popülasyonun şahin ve güvercin türlerinden oluştuğu anlamına gelmesin. Bunlar yalnızca aynı türden olan hayvanlara davranış biçimleri yüzünden taktığımız isimlerdir). Varsayalım ki şahinler aynı türden bir hayvanla karşılaştıklarında son derece şiddetli bir biçimde ya kazanıncaya ya da ciddi bir yara alıncaya kadar dövüşürler. Güvercinler ise kendileri veya rakipleri yoruluncaya kadar fazla tehlikeli olmayan bir biçimde güç gösterisinde bulunurlar ve gerçek saldırganlık karşısında daima geri çekilirler. Ortaya çıkabilecek durumları karşılaştırmak için çeşitli sonuçlara

(*) ODTÜ Elektrik Elektronik Böl. Öğr. Üyesi, Yrd. Doç. Dr.

sayısal değer vermemiz gerekmektedir: diyelim ki bir yengi + 50 puan, yenilgi 0 puan, ölüm veya ciddi yaralanma -100 puan ve kaybedilen zaman -10 puandır. İki güvercin karşılaştığında biri kazanacak (+ 50), biri kaybedecek (0) ve her ikisi de zaman kaybedecektir (-10 x 2). O halde bir güvercin başka bir güvercinle karşılaştığında, ortalama olarak $(50-10 \times 2) \times 1/2 = 15$ puan kazanmayı beklemelidir. Benzer bir hesaplama bir şahin ve bir güvercin karşılaştığında, derhal kazanacağı için şahin + 50 puan, güvercin de 0 puan alacaktır. Görülüyor ki, sadece güvercinlerden oluşan bir populasyon EKD'de değildir, çünkü mutant bir şahin ortaya çıktığında güvercinlerin ortalama + 15 puanına karşılık + 50 puan kazanacağından, genlerini (bu arada şahin davranış biçimi genini) hızla gelecek nesillere yatacağıdır. Yalnızca şahinlerden oluşan bir populasyon da mutant bir güvercin -25'e karşı 0 puanla şahinlerden daha uyumlu olacağı için EKD'de değildir. Gösterilebilir ki EKD, güvercin sayısı/shahin sayısı oranının 5/7 olduğu durumdur. Görülüyor ki, birey seçimi mekanizmasından elde edilen oran, grup seçimlerin beklentisinden farklıdır, çünkü grubun toplam uyumu en yüksek değerini her birey güvercin olduğunda alacaktır.

Saldırganlığın varlığı ve eriştiği boyutlar, sosyobiyojiciler tarafından bu ve benzeri analizlerle açıklanmaktadır.

CİNSELLİK VE ANABABA YATIRIMI

Bir organizmanın evrimsel açıdan başarılı olabilmesinin uzun süre hayatta kalmaktan daha önemli olan koşulu, onun bir eş bulup çiftleşmesi ve genlerini gelecek nesillere aktarabilmesidir. Hayvanlarda, bu amaca yönelik fiziksel özellikler ve davranış biçimleri, örneğin erkek tavus kuşlarının renkli tüyleri veya erkek deniz aslanlarının haremlerini kaybetmemek için giriştikleri kanlı kavgalar Darwin'in ilgisini çekmiştir. Darwin bu özellikleri oluşturan mekanizmaya cinsel seçim (sexual selection) adını vermiştir.

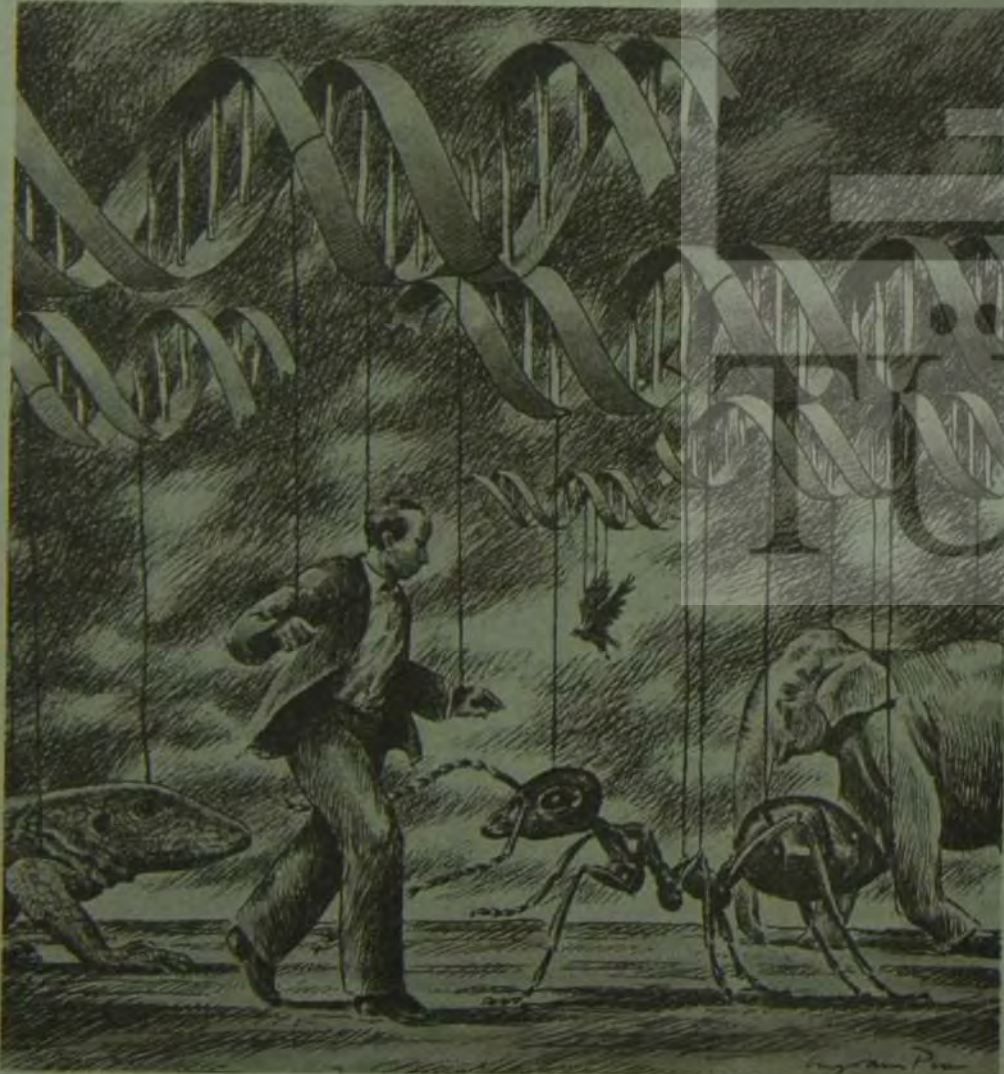
Sosyobiyojicilerin cinsiyet farklılıkları ve cinsel davranış biçimleri konusundaki görüşleri erkek-dişi ayrımının ilk oluşmasına kadar dayalıdır.

Varsayalım ki, cinselliğin ilk başladığı dönemlerde yavrular iki organizmanın benzer yapıda birer cinsiyet hücresi (gamet) yapması ve bu iki hücrenin birleşmesi ile oluşuyor. Eğer bir mutasyon sonucu bir birey daha büyük ve bir miktar besin içeren gametler üretmeğe başlarsa, onun yavrularının hayatta kalma şansı daha fazla olacak ve bu özellik hızla yayılacaktır. Bu durumda bazı organizmalar, bu tür gametlerin varlığından yararlanıp daha az yatırım gerektiren, daha küçük ve bu nedenle daha çok sayıda olabilen gametler üretme yolunu seçeceklerdir. İşte bu iki tür organizma sosyobiyojiciler tarafından sırasıyla dişi ve erkek cinsiyetlerinin tanımı olarak kabul edilmektedir.

Çiftleşmeden sonra yapılması gereken (özellikle az sayıda yavru yapan kuşlar ve memeliler için) yavrunun büyümesine yardım etmektir. Hem ana hem de baba, yavrunun hayatta kalmasını ve ergenliğe ulaşmasını istemektedir (bkz. dipnot (4)). Eğer, bir yetişkinin çabası bunu başarmaya yetecekse, bu işi diğerinin üzerine yıkmak hem erkek hem de dişi için avantajlıdır.

Çünkü bu durumda başka eşler bulup, onlarla çiftleşmeye zaman ve çaba harcamak mümkün olacak, gelecek nesillere daha çok gen aktarılacaktır. Bu durumda dezavantajlı olan genellikle dişidir, çünkü o daha çok yatırım yapmıştır ve yeni bir eş bulup yeni bir yavru edinme, örneğin uzun süreli bir hamilelik gibi büyük fiyatların tekrar ödemesini gerektirecektir. Dişi hayvan, erkeğin kendisini terketmesine rağmen yavrunun bakımını tek başına üstlenmek durumundadır. Görüyoruz ki, üreme kapasitesinin sınırlayıcı faktörünün dişi olması kaynaklanan bir çıkar çatışması oluşturmaktadır: Erkek çiftleşip ayrılmak, yeni eşler bulmak istemekte; dişi de çiftleşmek istemekte fakat daha sonra erkeğin yanında kalıp yardımcı olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bir başka deyişle erkeğin genetik başarı için optimum stratejisi, az ve kötü bakım görecektir olsalar bile çok sayıda yavru üretmek; dişinin optimum stratejisi ise daha az sayıda yavruya daha kaliteli, daha çok yatırım yapmaktır.

Bu durumda dişi ne yapmalıdır? Anababa yatırımı kavramını ve yuka-

new scientist, 26 Eylül 1985

radaki görüşleri ortaya ilk atan R.L. Trivers (14) ve benzer düşüncede olan Wilson'a göre dişiler, erkeklerin onlarla çiftleşme konusundaki rekabetlerinden faydalanma yolunu seçeceklerdir. Bazı dişilerin seçtiği strateji, çiftleşmeden önce erkeği büyük bir yatırım yapmaya zorlamaktır. Çiftleşme gerçekleşene kadar erkek bir yuva yapmak, dişiye (örneğin bazı kuş türlerinde besin gibi) "hediyeler" vermek, uzun süren bir "kur dansı" (courtship ritual) yapmak zorunda kalmıştır. Artık dişiye terk edip yeni bir eş bulduğunda, aynı yatırımları tekrar yapmak zorunda kalacağından, çok sayıda yavru üretmekten vazgeçip, çabasını mevcut yavrunun başarı şansını artırmaya yönelebilir. Dişilerin seçebileceği ikinci bir strateji ise yavruların yetiştirilmesinde erkeğin yardımından tümüyle vazgeçip, yavrularının en iyi genlere sahip olması amacıyla davranmaktır. Doğal seçim, kendi genlerini en iyi tamamlayabilecek erkek genlerini bulabilen dişilerin daha başarılı olmasını sağlayacaktır. Bu durumda güçlü ve hızlı olmak gibi özellikler erkekler için hem doğal seçim hem de cinsel seçim açısından önemlidir. Wilson'a göre dişilerin bu stratejiyi seçtikleri türlerde erkeklerin kendilerini olduklarından daha uyumlu gösterme eğilimi yaygınlık kazanacaktır. O zaman dişiler de gerçekten uyumlu olanlarla "sahtekar"ları ayırtmaya yarayan mekanizmalar geliştireceklerdir. Wilson'a göre: "... (dişilerde) nazlılık eğilimi gelişecektir. Yani dişinin verdiği karşılıklar duraksamalı ve dikkatli olacak, bu davranış erkeğin daha uzun ve daha canlı gösteriler yapmasına yol açacak, ayırtmayı kolaylaştıracaktır." (5)

DİGERGAMLIK

Biyolojik bir bakış açısından, diğer-gamlık bir bireyin görünüşte kendi genetik başarısı pahasına bir başka bireyin genetik başarısını artırıcı bir davranış biçimidir. Grup seçimini reddettiklerinden sosyobiyojiciler için diğer-gamlığı açıklamak çok zordur ve bu konuyu açıklayabilmenin, teorileri için önemli bir sınav olduğuna inanırlar. Wilson için diğer-gamlık, "sosyobiyojinin en önemli teorik problemidir" (5).

Bu probleme bir çözüm yolu W.D. Hamilton (15) tarafından önerilmiştir. Bu çözümün temelinde akraba seçimi kavramı yatar ve organizmaların diğer

bazı organizmalarla, yani akrabalarıyla bazı genlerini paylaştıkları gerçeğine dayanır. Bu kavrama göre akrabalarının (veya içinde akrabaların çok sayıda bulunduğu daha büyük bir grup içindekilerin) genetik başarısını artırıcı şekilde davranan bir birey, kendi genlerinin gelecek nesillere aktarılmasından fedakarlık ediyor olsa bile, kendi genlerinin kopyalarının aktarılmasına katkıda bulunabilmektedir. Böyle davranan bireylerin genleri, diğerlerine göre daha çok yaygınlaşacağından, diğer-gamlık da yaygınlaşacaktır. Hamilton'un geliştirdiği, içeren uyum (inclusive fitness) kavramına göre, bir davranış biçiminin uyumluluğu hesaplanırken, diğer bireylere olan genetik faydası da

Sosyobiyojinin özel olarak insan topluluklarına uygulandığında yarattığı en yaygın tepki, kültürün ve çevresel faktörlerin etkilerini en aza indirmeleridir. Oysa, özellikle insanlar öğrenme yeteneğine ve çeşitli konularda öğrendiklerini sentezleyebilmek özelliğine sahiptirler ve bu yüzden esnek davranabilirler.

o bireylerin akrabalık derecesi ile çarpılarak eklenmelidir. Bir örnek vermek gerekirse: benim ölümüne yol açacak bir davranış eğer ikiden fazla kardeşimi (veya dörtten fazla amcamı vs.) kesin ölümden kurtarıyorsa, bu davranışın uyumluluk değeri sıfırdan fazladır.

Akrabalık dışında kalan diğer-gamlık davranışlar ise R.L. Trivers (16) tarafından öne sürülen karşılıklı diğer-gamlık (reciprocal altruism) kavramıyla açıklanmaktadır. Bu kavramla anlatılmak istenen, diğer-gamlık davranışlarda bulunan bireylerin ileride kendilerinin de başka bireylerin benzer davranışlarından yararlanma beklentisidir. Karşılıklı diğer-gamlık davranış yalnızca akrabalar için geçerli olmadığından, aynı türün bireyleri arasında da olmak zorunda değildir. Farklı türler arasında karşılıklı çıkar ilişkileri (biyojicilerin terimiyle simbiyosis) de sosyobiyoji-

ciler tarafından karşılıklı diğer-gamlık kavramıyla açıklanmaktadır. Diğer-gamlık bireylerden oluşan bir populasyonun evrimsel kararlı durumda olmadığı, başka bireylerin diğer-gamlıklarından faydalanıp, sonra bencil davranan bireylerin sağladıkları avantajla yaygınlaşacakları düşünülebilir. Ancak Trivers, karşılıklı diğer-gamlık kavramının ancak bireyleri tanıyabilecek, bencil davranışları anımsayıp, o bireylere tekrar yardımcı olmayı reddedebilecek kadar gelişkin türler için geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Elbette çok kalabalık ve hareketli populasyonlarda bencililerin tanınması uzun zaman alacağı için, karşılıklı diğer-gamlık kavramı uygulanamaz.

Sosyobiyojicilerin hayvan toplulukları konusundaki tezleri burada anlatılardan ibaret değil elbette. Ancak verdiğimiz örneklerin ilginç olduğunu ve bu akımın temsilcilerinin genel düşünce biçimleri konusunda yeterli bir fikir verdiğini umuyoruz. Aşağıdaki bölümde insan sosyobiyojisinden bahsedeceğiz.

İNSAN SOSYOBİYOLOJİSİ

Bu bölümde genellikle sosyobiyojicilerin insan sosyal davranışları konusundaki pasajlardan yapacağımız alıntılardan yararlanacağız. Genel olarak şunu söyleyebiliriz ki, sosyobiyojiciler sosyal davranışların öğrenilmiş olmaktan çok genetik olarak belirlenmiş olduğunu ve hayvan sosyobiyojisi konusundaki teorilerinin insanlara da uygulanabileceğini ileri sürerler. Wilson, insan davranış biçimlerinin genetik olarak belirlendiğine o denli inanmaktadır ki, sosyal bilimci ve hatta ahlak sistemlerini biyojinin dalları haline getirmek istemektedir: "İnsanlara uygulandığında sosyobiyojinin rolü, sosyal bilimci biyolojik bir çerçeveye oturtmaktır" (17) "Etiğin çeşitli yönlerinin deşifre edilmesi, ancak duygu merkezlerinin faaliyetlerinin biyolojik bir adaptasyon olarak yorumlanmasıyla olacaktır... Etiğin geçici olarak filozofların ellerinden alınıp biyolojikleştirilmesinin zamanı gelmiştir. Bilimin şimdi cevaplayabilme durumuna geldiği soru, tüm ahlaki prensiplerin ve siyasi pratiğin kaynağı olan insan değerlerinin kökeni ve anlamıdır" (5).

Böylece, örneğin saldırganlık konusunda hayvan ve insan toplulukları arasında koşutluk kurulmaktadır: "Kazanma şansının düşük olduğu du-

rumlardaki saldırıların en kötüsü, öldürücü silahlara sahip bir hayvana karşı girişilendir. Onu öldürseniz bile eğer bu arada öldürücü veya sakatlayıcı bir yara alırsanız kayba uğramışsınız demektir. Bu açıdan aslanlar ve kaplanlar nükleer silahlara sahip ülkelerden pek farklı değildir." [18]

Cinsellik konusunda da hayvan toplulukları için geliştirilen analizler, insanlara genelleştirilmektedir: "Evrimsel bir dayanaktan bekleyebileceğimiz gibi erkekler çok sayıda kişi ile cinsel ilişki arama eğiliminde iken kadınlar tek eşliliğe (monogami) eğilimlidirler" [19]. Kadınlar erkeklerini yanlarında tutabilmek için kullandıkları "nazlılık" stratejisinin yanısıra üretken olmadıkları zamanlarda da cinsel ilişkiye açık olma yoluna da gitmişlerdir. Uyumluluk derecesi yüksek eş seçme stratejisine ise, kadınların sosyoekonomik başarıları yüksek erkekleri çekici buluyor olmaları örnek olarak gösterilmektedir.

Sosyobiyojicilere göre kadınların üretimdeki rolü de genetik kaynaklıdır: "Avcı-toplayıcı topluluklarda erkekler avlanır, kadınlar evde oturur. Bu güçlü eğilim çoğu tarımsal ve endüstrileşmiş toplumda da görülür ve bu yüzden genetik kaynaklı gibi gözükmektedir. Benim tahminim odur ki, bu eğilim, gelecek toplumların en özgür ve eşit haklara en saygılı olanlarında dahi devam edecektir. Eğitim ve fırsat eşitliği bulunsa bile, erkekler iş hayatı, siyaset ve bilimde daha ağırlıkta olacaklardır". [20]

R.D. Alexander, insan topluluklarında görülen çeşitli aile yapılarının, biyolojik uyum prensibine uygun olarak biçimlendiğini düşünmektedir. "Bir toplumda, çocukların babalarının kimliklerinin şüpheli olması durumu yaygın olduğunda, bir erkeğin gelecek nesildeki emin olduğu en yakın akrabaları kızkardeşlerinin çocuklarıdır. Bekleyebiliriz ki bu durumda akrabalık rolünü üstlenmesini kurumsallaştıracaktır. Bu beklenti gerçeklerle desteklenmektedir: Baba kimliğinin şüpheli olması, evlilik bağlarının zayıflığı, akrabalık derecelerinin anne tarafından belirlenmesi (matrilinearity) ve annenin erkek kardeşinin çocuk için önemi birlikte gözlenmektedir. Bu gözlemler insan topluluklarının Darwinçi modeliyle çarpıcı bir uyum içindedir" [21].

Her sosyal davranış biçiminin birey seçimiyle biçimlenmiş genlerden kaynaklandığına inanan sosyobiyojiler için uyumluluk değeri son derece düşük

olmak gereken eşcinsellik işe akraba seçimi kavramıyla açıklanmaktadır. Bu görüşe göre eşcinseller, yakın akraba çocuklarının bakımına yardımcı oldukları için gerçekte içeren uyum değeri yüksek bireylerdir.

Yalnız sosyal değil, yabancı korkusu (xenophobia), ırkçılık ve şovenizm gibi asosyal davranışlar da genetik belirleyicilik varsayımına dayanan benzer analizlerle açıklanmaktadır.

SOSYOBİYOLOJİCİ GÖRÜŞLERİN ELEŞTİRİSİ

Bu bölümde önce sosyobiyojijiyi genel olarak eleştirecek, daha sonra insan topluluklarına uygulanışını irdelleyeceğiz. Son olarak da, bu akımın politik yelpazedeki nesnel konumunu belirleyeceğiz.

Öncelikle belirtmek istediğimiz konu, kromozomlar üzerinde çizgisel olarak dizilmiş olan genlerle, çok boyutlu niteliği açık olan fiziksel ve özellikle davranış biçimini belirleyen özellikler arasındaki ilişkinin bire bir olmadığıdır. Modern genetiğin kurucusu sayılan Dobzhansky'ye göre "Organizmaların görünen özelliklerinin genellikle pek çok genin karşılıklı etkileşmesinden doğduğunun ve çoğunlukla bir genin pek çok özelliği etkilediğinin anlaşılmasından sonra, önceden kabul edilen birim-karakter kavramından vazgeçmek zorunda kaldık. (...) Genetikçilerin artık birim karakterlerden bahsetmemesine karşın, diğerleri bunu

yapmaya devam etmektedirler" [20]. Bir örnek vermek gerekirse, bir hayvanın genetik yapısı incelendiğinde, kromozomlarının birinin üzerinde bir "şahin davranış biçimi geni" bulmak imkansız olacaktır. (Bu konuda ayrıca bkz. [21]).

Sosyobiyojijiyeye getirilen ikinci bir eleştiri ise gözlenen her özelliğin kesinlikle bir "evrimsel baskı"ya (selective pressure) karşılık olarak gelişen bir adaptasyon olduğu varsayımdır. Tüm organizmaların bazı özellikleri, bazı diğer özellikleri ile korelasyonludur. (Örneğin beyin hacmi ile vücut ağırlığı.) Evrim süreci sonucu oluşmuş bazı özellikler (örneğin balinaların büyük beyinleri) sadece diğer bazı özelliklerin (büyük vücut) seçilmiş olmasının yan ürünleridir. Bu konuyla yakından ilgili diğer bir eleştiri de uyumluluğu artıracak her özelliğin kesinlikle ortaya çıkacağı varsayımdır. Bazı özellikler, ortaya çıktığında çok hızlı yaygınlaşacak kadar faydalı olsa bile, çok sayıda ve karmaşık mutasyonlar gerektirdiğinden hiç oluşmamaktadır. (bkz. [22])

Sosyobiyojinin özel olarak insan topluluklarına uygulanışının yarattığı en yaygın tepki, kültürün ve çevresel faktörlerin etkilerini en aza indirmeleridir. Oysa çoğu antropoloğa göre, insan türünün biyolojik açıdan bu denli başarılı olmasının (yaygınlaşması) nedeni hipotetik güvercin-şahin oyununda olduğu gibi "X durumunda Y yap" türünden genetik programlar değil, Mayr'ın "açık program" [23] adını verdiği özelliğe sahip olmasıdır. Bu kav-

rama göre, daha "gelişkin" memeliler ve özellikle insanlar öğrenme yeteneğine ve çeşitli konularda öğrendiklerini sentezleyebilme özelliğine sahiptirler ve bu yüzden esnek davranabilirler. S.J. Gould da benzer görüşleri savunur: "Bizler diğer hayvanlara hem benzer hem de farklıyız. Değişik kültürel durumlarda, bu temel gerçeğin bazen bir bazen de öbür yönünün vurgulanmasıdır. Darwin'in zamanında benzerliklerin vurgulanması yüzyılların zararlı batıl inançlarını yıktı. Şimdi, çok çeşitli davranış potansiyeline sahip olan esnek hayvanlar olduğumuz farklılığını vurgulamak gerekebilir. Biyolojik yapımız, sosyal reformun önünde bir engel değildir" [24].

İnsan sosyobiyojisinin bazı analizlerine getirilen bir eleştiri ise kavram kargaşası içinde olmasıdır. Örneğin bazı karınca türleri "köleler" kullanırlar veya erkek gorillerin "haremleri" vardır türünden önermelerle, insan topluluklarındaki benzer kavramların arasında koşutluk kurulmaktadır. Oysa bu kavramlara verilen isimler yalnızca yüzeysel bir benzerliğe dayanmaktadır. Daha sonra bu yüzeysellik unutulmakta ve benzerliklerin temelinde aynı genetik mekanizmaların yattığı varsayımı insan topluluklarının incelenmesine temel oluşturmaktadır.

Sosyobiyojicilerin insan toplulukları konusundaki görüşleri ile ilgili yukarıda verdiğimiz örnekler şu soruları akla getirmektedir: Annenin erkek kardeşlerinin babalık işlevini üstlendikleri toplumlardaki bireylerin genetik yapısı, örneğin tek eşli toplumlardakinden farklı mıdır? Bir "kızkardeşinin çocuğun sorumluluğunu üstlen" geni mi vardır? Yoksa bu insanlar bilinçli olarak genetik başarılarını mı kollamaktadırlar? Biliyoruz ki insanların bilinçli davranışları çok defa başvuran ve hiç çocuk sahibi olmamayı seçen insanlar. Sosyoekonomik başarıları yüksek erkeklerin bazı kadınlar için çekici olmasının daha kestirme bir açıklaması yok mudur? Eşcinsellerin yakın akraba çocuklarının bakımına diğerlerinden daha çok katkıda bulundukları yönünde bir gösterge var mıdır? Nükleer silahlara sahip olan ülkelere saldırmama eğiliminin doğrudan genetik bir temeli olduğu söylenebilir mi?

Sosyobiyojinin yukarıda özetlediğimiz bilim olarak eleştirisinin yanısıra politik konumunu ve ne amaçlarla

kullanıldığını da belirtmeliyiz. Yukarıdaki bazı örnekler açıkça göstermektedir ki ırkçılık, iş olanaklarında cinsiyet ayrımı, şovenizm, şiddet eğilimi vb. bazı konular insanın biyolojik doğası gereği gibi sunulmaktadır. Bu görüş kabul edildiğinde, mevcut toplumlardaki pek çok aksaklığı reform ve eğitim yoluyla düzeltme olanağı yoktur. Sosyobiyoji, bazı neofaşist gruplar için görüşlerinin "bilimsel dayanağı" olarak kullanılmıştır. Örneğin İngiltere'de faşist Ulusal Cephe'nin (National Front) yayın organı Spearhead, sosyobiyoji konusunda bir dizi makale yayınlamıştır. Bunlardan biri, "Sosyobiyoji: Genlerimizdeki içgüdüler" [25] yazarı

Sosyobiyojinin hayvan topluluklarındaki sosyal davranışların açıklanmasında ilginç ve yararlı araştırma programlarına yol açabilecek önerileri vardır. Ancak en çok tartışılan yönü, savunucularının genetik temele dayanan açıklamalarını insan topluluklarına da uygulama eğilimleridir.

R. Verall şöyle demektedir: "Bizim sosyal davranışlarımızı belirleyen genetik kökenli içgüdüler vardır. (...) En önemlisi, tüm türlerde bulunan benzerleriyle birlikte olma, diğerlerinden sakınma içgüdüsüdür. İnsan topluluklarında bu içgüdü irksaldır." Bu konudaki eleştirileri Not In Our Genes [26] adlı kitaptan bir alıntıyla bitireceğiz: "Wilson kendisini Amerikan tutuculuğuyla özdeşleştirmiştir. Bu görüşe göre her bireyin kendi çıkarına yönelik davranması topluma hizmet edecektir. Sosyobiyoji, Adam Smith'in altına yeni bir doğal-bilim temeli yerleştirme girişimidir. Statükonun hizmetinde kaba Mendelciliği, kaba Darwinciliği ve kaba indirgemeciliği (reductionism) birleştirmektedir."

NOTLAR

- [1] Darwin öncesi bazı teorilerin de mevcut veya sosyal bilimlerin birbirlerinden donusum yoluyla türediklerini ortaya atması olmalarına (örneğin Lamarck'in

- kavramlı karakterlerin gelecek nesillere aktarılabilmesi iddiası) ve hatta "evrim" sözünü kullanmış olmalarına rağmen, bir bu makalede, yalnız temelinde doğal seçimi tanıyan ve Darwin tarafından başlatılan teoriyi "evrim teorisi" olarak anıyoruz.
- [2] Bazı yazarlar "modern sentez" in kurucuları arasında R.A. Fisher [27], J.B.S. Haldane [28] ve S. Wright'ı [29] da saymaktadırlar.
- [3] Sosyobiyojinin kurucuları arasında sayılabilecek bazı yazarların, teorisinin insan topluluklarına uygulanması gerektiğine dikkat çektiklerini belirtmeliyiz; örneğin J. Maynard Smith [12].
- [4] Bu cümlede geçen "amaç" ve makalenin bundan sonraki bölümlerinde geçen "istek", "kayıp", "çaba" vb. sözcükler, organizmaların bilinçlerinde oluşan duygu ve düşünceleri belirtmek için kullanılmaktadır. Anlatılmak istenen yalnızca bazı durumlarda bazı özellik ve davranış biçimlerinin doğal seçim yoluyla yaygınlaşacağıdır.
- [5] Wilson, bazı durumlarda grup seçimi kavramının geçerli olduğunu kabul etmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] C. Darwin, *On the Origin of Species*, John Murray, Londra, 1859.
- [2] I. Dobzhansky, *Genetics and the Origin of Species*, Columbia Univ. Press, New York, 1937.
- [3] E. Mayr, *Systematics and the Origin of Species*, Columbia Univ. Press, New York, 1942.
- [4] G.G. Simpson, *Tempo and Mode in Evolution*, Columbia Univ. Press, New York, 1944.
- [5] E.O. Wilson, *Sociobiology: The New Synthesis*, Belknap, Cambridge, Mass, 1975.
- [6] R. Dawkins, *The Selfish Gene*, Oxford Univ. Press, Oxford, 1976.
- [7] G.C. Williams, *Adaptation and Natural Selection*, Princeton Univ. Press, Princeton, 1966.
- [8] V.C. Wynne-Edwards, *Animal Disposition in Relation to Social Behaviour*, Oliver and Boyd, Edinburgh, 1962.
- [9] S. Eldredge, *The Unfinished Synthesis*, Oxford Univ. Press, Oxford, 1985.
- [10] E. Sober, *The Nature of Selection*, Bradford, Cambridge, Mass., 1984.
- [11] K. Lorenz, *On Aggression*, Harcourt Brace and World, New York, 1966.
- [12] J. Maynard Smith, *Evolution and the Theory of Games*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1982.
- [13] M. Ruse, *Sociobiology: Sense or Nonsense?*, D. Reidel, Dordrecht, Holland, 1979.
- [14] R.L. Trivers, "Parental investment and sexual selection", *Sexual Selection and the Descent of Man* adlı kitapta, Aldine, Chicago, 1972.
- [15] W.D. Hamilton, "The genetical theory of social behaviour", *Jour. Theo. Biol.*, Cilt 7, 1964.
- [16] R.L. Trivers, "The evolution of reciprocal altruism", *Quart. Rev. Biol.*, Cilt 46, 1971.
- [17] E.O. Wilson, "Sociobiology: A new approach to understanding the basis of human nature", *The Scientist*, Mayıs 1976.
- [18] R.D. Alexander, "The search for an evolutionary philosophy", *Proc. Roy. Soc. Victoria, Australia*, Cilt 84, 1971.
- [19] R.D. Alexander, "Evolution, human behaviour and determinism", *PSA*, 1976.
- [20] I. Dobzhansky, *Mankind Evolving*, 1962.
- [21] J.C. King, "The genetics of sociobiology", *Sociobiology Examined* adlı kitapta, Oxford Univ. Press, Oxford, 1980.
- [22] S.J. Gould, *The Panda's Thumb*, W.W. Norton, New York, 1980.
- [23] E. Mayr, "behaviour programs and evolutionary strategies", *American Scientist*, Cilt 62, 1974.
- [24] S.J. Gould, *Ever Since Darwin*, W.W. Norton, New York, 1977.
- [25] R. Verall, "Sociobiology: The instincts are our genes", *Spearhead*, Mart 1979.
- [26] R.C. Lewontin, S. Rose ve L.J. Kamin, *Not In Our Genes*, Pantheon, New York, 1984.
- [27] R.A. Fisher, *The Genetical Theory of Natural Selection*, Clarendon, Oxford, 1930.
- [28] J.B.S. Haldane, *The Causes of Evolution*, Harper, New York, 1932.
- [29] S. Wright, "The roles of mutation inbreeding, crossbreeding and selection in evolution", *Proc. Sixth Int. Cong. Genetics*, 1932.

new scientist, 10 Ekim 1985

Sayılar ve Hayal Gücü

Ali Nesin

İnsanların sayıları keşfetmesi kolay olamamıştır. Sanırım ilk buldukları sayı 'çok'tur. Daha sonra 2'yi, daha da sonra 1'i keşfetmişlerdir herhalde. Çünkü insan durup dururken 1, 2,... diye saymaya başlayamaz, 2'yi bulmamışsa 1'in gerekliliğini kavrayamaz. Bir yerde okumuştum: Avustralya'da bir kavimin insanları sadece dört sayı biliyorlarmış: 1, 2, 3, çok. Öte yandan çocuklarının kaçınıcı çocuk olduklarını, kaç tane çocuklarının olduğunu biliyorlarmış. Birinci oğlan çocuğunun ismi her ailede aynıymış, kız çocuğunun da öyle. İkinci çocuklar da öyle... Ta dokuz-on çocuğa kadar bu böyle. Şimdi isimleri unuttuğum için atıyorum, örneğin, her ailenin beşinci çocuğunun adı, oğlansa Kaüdar, kızsı Kaüdira'yymış. Yani bu kavim çocuklarını sayabiliyorlarmış, ama koyunlarını sayamıyormuş!

Yine aritmetiği zayıf başka bir kavim altından yukarı sayamazken kabile reisliğine köyün en fazla koyunu olan adamını getirirler. Nasıl mı sayarlar? Saymazlar ki! Diyelim iki kişi başkanlığa aday. Koyunları yanyana iki ağıla koyarlar ve her iki ağıldan koyunları birer birer eşleştirerek çıkartırlar. Kimin ağılında en erken koyun bitmişse o seçimi kaybetmiş demektir.

Yine başka bir kavim ancak 1, 2, çok diye sayabilirken tek sayıları çift sayılardan ayırdedebiliyorlarmış. Sabah, çoban koyunları ağıldan çıkarırken ikişer ikişer çıkarırmış. En sona 1 koyun kalırsa tek sayıda koyuna sahip, 2 koyun kalırsa çift sayıda koyuna sahip olduğunu anlarmış. Akşam koyunları yeniden ağıla sokarken aynı yönteme başvururmuş. Örneğin sabahleyin çift sayıda koyunla yola çıkıp akşama tek sayıda koyunla dönerse koyunun kaybolduğunu anlarmış. Tabii çift sayıda koyunu kaybolursa zavallı çoban hiçbir şey anlayamaz, rahat bir uykuya çekmiş. Bu çobanın sürüsüne hergün kendisine göstermeden bir koyun sok-

sak koyunlarını kayboluyor diye kahrolur.

Demek istediğim, atalarımızın, sayıları bulana kadar çok çektikleridir. Romalılar bile, sayıları bulmalarına rağmen, rakamları işlemlere öyle elverişsizdi ki matematikte hiçbir ilerleme kaydedemediler. Romen rakamlarıyla bir toplama yapmaya kalkın, ne demek istediğimi anlarsınız. Toplamanın sonucunu önceden bilmelisiniz ki işlemi yapabilesiniz.

Ama herhalde en zor buluş sıfır sayıdır. Babam, sıfır için insanlığın en büyük buluşudur, der. Sıfır bulunduktan sonra bile insanlar sıfırı tam kullanamamışlardır. Şimdi bizim için çok basit olan 108 sayısı atalarımız için bir baş ağrısıydı. Sıfırı, 1 ile 8 sayısı arasına koymayı uzun süre akıl edemediklerinden sıfırın yerini boş bırakırlardı.

Ticaretin gelişmesiyle eksi sayılar da bulunmuş ve böylece bütün tam sayı-

lar insanlığın hizmetine girmiştir... mi acaba? Çoğu insanlar bütün tam sayıları bildiklerini sanırlar.

Sayalım bakalım: 1, 2, 3, 4,... Devam edelim... Hiç durmayın... Yorulmadan devam edelim saymaya... Hiç bitmez mi diyorsunuz, haklısınız. İnsanoğlu saymakla, en azından teker teker saymakla sayıları bitiremez. Ama öyle bir varlık düşünün ki bizim bildiğimiz sayıları sayıp bitirsin. Sayılar bitmez dememiş miydik? O insanüstü varlığın sayacağı bizim bilmediğimiz ilk sayıya ω (omega) adını verelim. Hoppala omega da nerden çıktı demeyin, çıktı işte. Omega ilk sonsuz tam sayımız. Öbür tam sayılardan bir farkı, bir öncesinin olmayışı. Yani $\omega - 1$ diye bir sayı yok. Aslında onu da icat edebiliriz ama işleri karıştırmayalım, şimdilik omegayla yetinelim.

İnsanüstü varlığımız tatlı tatlı 1, 2, 3,... diye sayarken birdenbire omega-

ya geldi. Gerisini artık biz devam edelim. Omegadan sonra ne gelir? Bunu 7 yaşındaki çocuk bile bilir: $\omega + 1$ gelir tabii. Sonrası kolay: $\omega + 2$, $\omega + 3$, $\omega + 4$,... Nereye kadar gideceğiz? Artık insanüstü varlığa da ihtiyacımız yok. En sonunda $\omega + \omega$ demeye mecburuz.

1, 2, 3, 4, 5,..., ω ,
 $\omega + 1$, $\omega + 2$, $\omega + 3$, $\omega + 4$,
 $\omega + 5$, ..., $\omega + \omega$

Bu yeni sayıya 2ω adı verelim. Yani $\omega + \omega$ yazmaktansa 2ω yazalım bundan böyle. Durmak yok. Sayı icat etmenin zevkine doyum olmaz.

$2\omega + 1$, $2\omega + 2$, $2\omega + 3$, $2\omega + 4$,
..., $2\omega + \omega$

$2\omega + \omega$ ya vardık mı? Buna da doğal olarak 3ω diyelim. Devam edersek 4ω ya, sonra 5ω ya varırız. Ne olacak bizim halimiz?

ω , 2ω , 3ω , 4ω , 5ω , ...

... $\omega\omega$ ya varacağız eninde sonunda. Bu sayıya da ω^2 (yani omega kare) diyelim. ω^2 den sonra $\omega^2 + 1$ gelir. Devam edersek $\omega^2 + 2$, $\omega^2 + 3$, ... $\omega^2 + \omega$, $\omega^2 + \omega + 1$, $\omega^2 + \omega + 2$, ... $\omega^2 + 2\omega$, $\omega^2 + 2\omega + 1$, $\omega^2 + 2\omega + 2$, ..., $\omega^2 + 3\omega$, ..., $\omega^2 + 4\omega$, ..., $\omega^2 + 5\omega$, ... $\omega^2 + \omega\omega$, yani $\omega^2 + \omega^2$, yani $2\omega^2$. Devam edersek zamanla (!) $3\omega^2$ ye, hatta $4\omega^2$ ye bile gelebiliriz. Durma yok... $5\omega^2$, $6\omega^2$... derken

$\omega\omega^2$, yani ω^3 e geldik. Biraz sabırla ω^4 , ω^5 ,... Göz açıp kapayıncaya kadar $\omega\omega$ ya geldik. Artık bundan sonra sizi kimse durduramaz. Deliler gibi sayıyorsunuz. Sayı saymak insanı uyutur derler. Halbuki benim zihnimi

Ünlü Fransız matematikçi Cauchy'ye bir gün bir yazar,

—Sizin bir öğrenciniz vardı. İsmi ... idi. Matematiği bıraktı şimdi ozan oldu, demiş. Cauchy de,
—Evet, diye yanıtlamış, hatırladım. Zaten iyi matematikçi olmak için yeterli hayal gücünden yoksundu.

açıyor. $\omega\omega$ ya geldik. $(\omega\omega)^2$, $(\omega\omega)^3$, $(\omega\omega)^4$, ... bunlar kolay. Tahmin ettiğiniz gibi

$\omega\omega\omega$ ya geldik. Devam:
 ω , $\omega\omega$, $\omega\omega\omega$, $\omega\omega\omega\omega$, ...
İşte şimdi hapyuttuk. Bunun sonu

gelmez. İnsanüstü varlığa yine ihtiyacımız var. O varamayacağımız

$\omega\omega\omega$ sayısına ancak o varabilir. Bu yeni sayıya ϵ (epsilon) adını verelim. Epsilon sayısındaki ω 'ların sayısı sonsuz olduğundan, $\epsilon\omega = \epsilon$ 'dir.

Çok yükseklerle çıktık. Bundan sonrası biraz karışıktır. Burada dursak iyi olur.

İlk zorluk ω ya varışta.. ω sayısını bulduktan sonra gerisi çok kolay. İşte matematikçinin görevi ω sayısını bulmaktır. Burada yaratıcılık ve hayal gücü işin içine girer. Sanıyorum Cauchy'ye (ünlü 19. yüzyıl Fransız matematikçisi) bir gün, kendini pek beğenmiş, şimdi ismi unutulmuş bir yazar,

—Sizin bir öğrenciniz vardı. İsmi ... idi. Matematiği bıraktı, şimdi ozan oldu, demiş.

Cauchy de,
—Evet, diye yanıtlamış, hatırladım. Zaten iyi bir matematikçi olmak için yeterli hayal gücünden yoksundu.

Biz bu matematikçi kadar ileri giderek baba mesleğine saygısızlık etmeyeceğiz, ama matematikçi olmak için biraz hayal gücüne sahip olmak gerektiği de bir gerçektir. □

Nezih Danyal

YENİ ÇIKTI

TOPLULUK VE BİREY
Sovyet Toplumsal Ruhbilimi
A.V. Petrovski

Çağdaş Sovyet Toplumsal Ruhbilimi üzerine ülkemizdeki sayılı kaynaklardan biri olan Topluluk ve Birey'in ikinci cildi çıktı. Birey ve kişilik üzerine araştırmaların, aile ile ilgili düşüncelerin yer aldığı ikinci cildi kitabınızda yerine koyabilirsiniz. İlgili duyduğunuz bu alandaki tartışmalara katılabilirsiniz. 1. Cilt 1000, 2. Cilt 840 lira.

Tek isteklerde ederi kadar posta pulunu göndermeniz yeterlidir. Ancak dörtbin lirayı aşan istekler ödeme-
li ve yüzde yirmi indirimli gönderilmektedir. Adres: Asmalı Çeşme Sokak, 14/2, Binbirdirek-İstanbul

**BİLİM VE SANAT
KİTAPLARI**

87'de okuyacağınız ilk kitap
yayınevimizden olsun.

**BİLİM VE SANAT
KİTAPLARI**

**BİLİM VE SANAT
KİTAPLARI**

**BİLİM VE SANAT
KİTAPLARI**

Nükleer Savaş ve Hekimler

Taner Özbenli *

Hekimler diyor ki, bir nükleer savaştan sonra hiçbir hastanenin, hiçbir sağlık kuruluşunun, hiçbir hekimin veya sağlık görevlisinin tıbbi yardım yapabilme olanağı ya da yeteneği yoktur. Çünkü bu yardımı yapabilecek bir merkez veya sağlık görevlisi bulunamayacaktır.

Barış Savaşımı'nın potansiyel gücünün dünya halkları olmasına rağmen, bu savaşımın ilk kıvılcıklarını ateşleyip bugünkü konumuna getirenler, değişik uluslardan bilim adamları -öncelikle de fizikçiler- olmuştur. Karmaşık fiziksel denklemlerin yüzbinlerce ölüye eşitlenebileceğini önce fizik alanında yetkinleşmiş bilim adamlarının farketmesi, bu bilim dalının özellikleri dikkate alındığında 'anlaşılabilir' bir olgudur.

Dünyanın üzerine nükleer savaş tehlikesinin bir karabasan gibi çökmesinden beri bilim adamlarının -ve aydınların- nükleer savaş karşıtı çalışmalarında özgün rolleri olmuştur. Pekî, bir nükleer savaş olasılığında diğer dünyalıların yazgılarını ayrıcalıksız paylaşmak durumunda olan hekimlerin, barış savaşımında özel bir konumları olduğundan söz edilebilir mi?

Yıllar önce Pasifik'te Hawai adalarında bir kıyı kasabası trajik bir olay yaşamıştı. Uzmanlar bu kıyı kasabasının bir tsunami, yani gel-git olayına sahne olacağını önceden saptamışlar ve bu bilgiyi resmi makamlara bildirmişlerdi. Hükümet yetkilileri de bunun üzerine kasabada yaşayan insanları alçak bölgelerden uzaklaşmaları ve emin yerlere gitmeleri konusunda uyardı. Halkın uyarıya karşı tepkisi inanılmazdı. Kasaba halkı günlük yaşamına devam ediyor, 'tsunami' tehlikesini gündemine bile almıyordu. Hükümetin

son açıklaması, 'beklenen deniz olayı'nın -eğer kasaba tümüyle boşaltılmazsa- kasabada bulunan herkesin ölümüne yol açabileceği şeklindeydi. Kasaba halkı yıllardır yaşadıkları yerin böylesine bir tehlike ile karşı karşıya kalabilme olasılığını dikkate almamaya devam etti. Günlük yaşam sürüyordu. O kadar ki, kasaba ilkokulunun öğretmeni öğrencilerinden, 'olayın beklendiği gün deniz kıyısına giderek not tutmalarını ve bu notlarını bir ev ödevi şeklinde hazırlamalarını' isteyebilmişti. Ve uzmanların saptadığı gün oluşan gel-git'de dokuz metre boyunda dev dalgalar küçük kıyı kasabasında yaşayan dört bin insanın ölümüne neden oldu...

Ruh bilimciler, insanların aşamaya-cakları türden engeller ile karşılaşmaları halinde 'umarsızlık psikolojisine' girebileceklerini, yukarıda sözü edilen örnekte olduğu gibi 'basit düzeltici önlemler almayı reddetme' şeklinde davranışlar gösterebileceklerini belirtiyorlar. 'Umarsızlık psikolojisi' nasıl tedavi edilebilir? Hiç şüphesiz 'engel'in özellikleri hakkında yeterli ve kapsamlı bilgi sunarak.. Ve eğitim yolu ile kişiyi 'engele' karşı güçlendirerek...

'Savaş kışkırtıcısı' politikaların uygulayıcıları, özellikle İkinci Paylaşım

Savaşı öncesinden başlayarak, dünyalılarının siyasal gündeminde hep önemli roller oynadılar. Bir toplu savaş olasılığının nükleer silahlanma ile birlikte 'nükleer savaş tehlikesine' dönüşmesinden sonra da bu durum değişmedi. Savaş gibi ölümü bağrında taşıyacak bir kavramın savunucusu olmak gerçekten güç bir durumdur. Yığınlarda savaşın kaçınılmaz bir olgu olduğu düşüncesi ni yaratmak, giderek onların siyasal iktidarlarını bu yolda tavır alır hale getirmek o kadar kolay olmadığından, 'savaş kışkırtıcıları' bir takım illüzyonlara (yanılsama) başvurmaya gereksinirler. Pasifik'teki küçük kıyı kasabasının yaşadığı olay da ancak bir tür 'illüzyon' ile açıklanabilir. Savaş kışkırtıcıları bugün yaşanan 'nükleer çağ'da dünya halklarına ne gibi 'nükleer illüzyon'lar sunmaktalar?

Sunulan nükleer illüzyonların en önemlisi, bir nükleer savaşın 'insanların iradesi dışında' gerçekleşeceği düşüncesidir. Bu tür bir illüzyon kitlelerde bir boy atmaya başlarsa, insanların fatalist (yazgıcı) bir yönelimle işlerine, güçlerine devam etmeleri kolaylaşacaktır. Savaş kışkırtıcılarının temel amacı, yığınları Antik Çağ Yunan felsefesi noktasına çekebilmektir: 'İnsanlar alınlara yazılmış olan felaketlerden asla kaçıp kurtulamazlar.'

Bir nükleer savaşın bazı bölgelerle si-

nirlanabileceği, bir takım ülkelerin bu tür bir savaştan kazançlı çıkabilecekleri savı da bir 'nükleer illüzyon'dur. (Teknisyenler, bir nükleer savaşın sınırının ve kuralının olmasının bugünkü nükleer-teknolojik yapılanmada olanaksız olduğunu söylüyorlar).

Ve bir başka 'nükleer illüzyon', bir nükleer savaşın bazı sağlık önlemleri ile kolayca atlatılabileceği görüşüdür. Bu sava göre, şimdiden Büyük Yıkım Hekimliği projesi uygulanırsa, nükleer savaş çıkınca insanlara en nitelikli sağlık hizmeti sunulacak 'tahribatın' en az olması sağlanacaktır.

Nükleer Savaş Karşı Uluslararası Hekimler Birliği dünya üzerinde bulunan üç milyon hekime şu mesajı ulaştırmaktadır: "Tıbbın nükleer savaşın dehşeti karşısında yapabileceği anlamlı bir şey yoktur. Oysa hekimlerin bugünden yapabilecekleri bir ve tek şey vardır: Bu nihai salgının, nükleer savaşın önlenmesi."

Bu nükleer illüzyonların maskesini düşürmek, gerçekleri yığınlara ulaştırmak, insanları sonu çok acı bitebilecek bu tür yanılsamalardan korumak hekimlerin mesleki görevlerindendir.

Hekimlerin nükleer savaşa ilişkin açıklamaları dünyanın her yanında değişik mesleklerdeki insanların ilgisini çekmektedir. Çünkü hekimler, savaş kışkırtıcı politikaların savunucularının -kimi ülkelerde resmi görüşün temsilcileri- yaymaya çalıştıkları görüşlerden farklı yaklaşımlarda bulunmaktalar. Hekimler diyor ki, bir nükleer savaştan sonra hiçbir hastanenin, hiçbir sağlık kuruluşunun, hiçbir hekimin veya sağlık görevlisinin tıbbi yardım yapabilme olanağı ya da yeteneği yoktur. (Çünkü bu yardımı yapabilecek bir merkez veya sağlık görevlisi bulunamayacaktır.) Ve yine hekimler diyor ki, basit ilkyardım önlemlerini, nükleer savaşın yıkımını ortadan kaldıracabilecek bir 'proje' gibi sunmak, en hafif deyişle 'yutturmaca'dır. Meslekleri gereği bu 'yalanı' farketmek durumunda olmak,

bu bilgiyi kamuoyuna açıklama sorumluluğunu da beraberinde getirmektedir.

Nükleer Savaş Karşıtı hekimler yirmi yıldan fazla bir zamandır örgütlü çalışmalarını dünyanın değişik ülkelerinde sürdürmektedirler. Bugün için en örgütlü ve birleşik savaşım, LPPNW (Nükleer Savaş Karşı Uluslararası Hekimler Birliği) bünyesinde verilmektedir. Farklı politik sistemlere sahip 41 değişik ülkeden 146.000 hekimin üye olduğu kuruluş, nükleer tehlikenin boyutları hakkında kapsamlı ve güvenilir bilgi yaymayı ve bu yolla yığınları ve hükümetleri etkileyerek dünyayı nükleer savaşın alevlerinden korumayı hedeflemektedir.

Elinde dinleme aygıtı ile hastaları muayene ederek reçete yazan geleneksel hekim tipinin çatırdayarak yerine 'Çağdaş Hekim' kavramının oluşması, ülkemizde 1970'li yıllarda yaşanmıştı. 'Çağdaş Hekim'in önemli özelliklerinden biri, mesleki görev kapsamının geleneksel hekime göre çok daha geniş sınırlı olmasıdır. Dünyayı bir nükleer savaş felaketinden korumak için çalışmak, hekimler için mesleki zorunluluk-

tur. Bu mesleki zorunluluğun yerine getirilmemesi halinde hekimlerin diğer tüm uğraşları, yaptıkları tüm ameliyatlara, tedavi ettikleri hastalara, sundukları tüm sağlık hizmetleri önemsizleşecektir. Özellikle günümüzde, uluslararası tekellerin ve onların politik güçlerinin sosyalizmle olan tartışmalarını bir nükleer savaş yolu ile çözmeye çalıştıkları düşünülürse, nükleer savaşa karşı hekimlerin mesleki görevlerini yerine getirmelerinin 'acil' bir sorun olduğu ortaya çıkar. Nükleer Savaş Karşı Uluslararası Hekimler Birliği'nin 1 Haziran 1985'te yayınladığı 'Tıbbi Reçete' dünya üzerinde bulunan üç milyon hekime şu mesajı ulaştırmaktadır: "Tıbbın nükleer savaşın dehşeti karşısında yapabileceği anlamlı bir şey yoktur. Oysa hekimlerin bugünden yapabilecekleri bir ve tek şey vardır: Bu nihai salgının, nükleer savaşın önlenmesi."

Yaşamla anlamlandırılmış bir dünyayı kazanmak, insanlığı yarının sürekli ve adil barış ortamına götüreceği yolu taş taş döşemekten geçiyor. Ve bu yoldaki çalışmalara dünyanın her köşesindeki hekimler yüreklerini ve mesleki bilgilerini vermeye hazırlanıyor...

KENT ENGLISH

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığından Tastikli

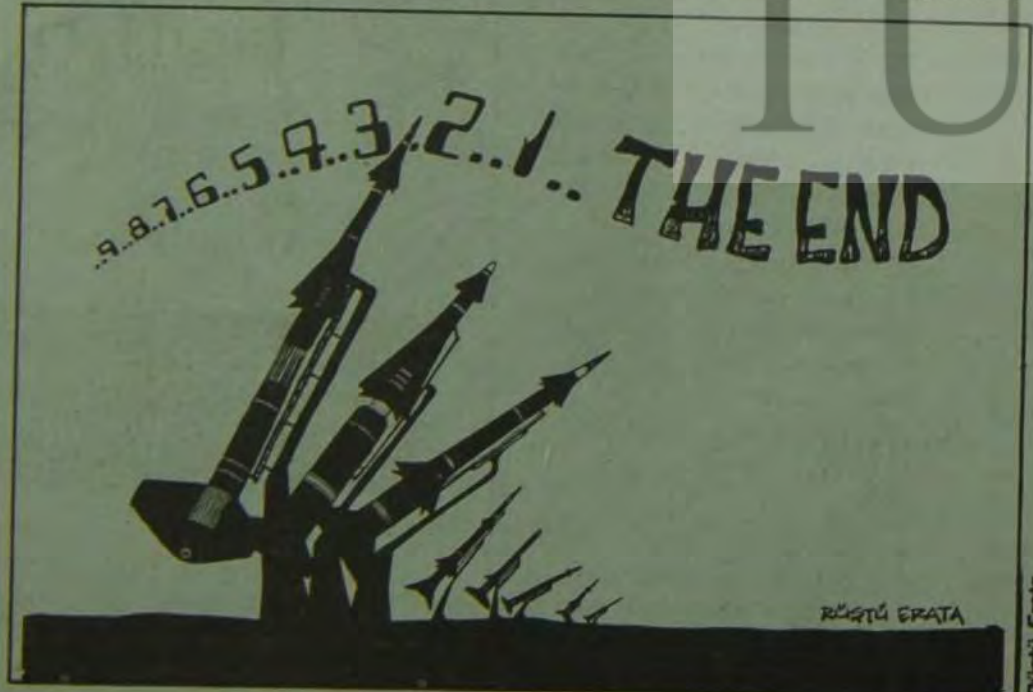
PRATİK İNGİLİZCE KURSLARI

- TAMAMI YABANCI ÖĞRETMENLER
- EN MODERN METODLAR
- EN UYGUN ÜCRETLER
- VİDEO PROGRAMI

HAFTA İÇİ KURSLAR : 6 OCAK 1987
HAFTA SONU KURSLAR : 17 OCAK 1987

Mithatpasa Cad. 46/3
ANKARA

Tel: 34 38 33 - 33 60 10

(*) Ankara Hast. Nöroloji Asistanı

Kırk yıl önce kurulmuştu

Türkiye'de İlk İnsan Hakları Derneği

Alpay Kabacalı

Dernek, tam "üç günlük ömür"den sonra, iç politikanın kaygan zemininde tökezleyip tuzla buz oldu. Kimi kurucular, sonradan kuruculuklarını inkâr ederek ya da "gayemiz hastalara doktor bulmaktı" diyerek temize çıkmaya (!) çalıştılar.

Takvimler 20 Ekim 1946'yı gösterirken, Türkiye'de kurulan ilk İnsan Hakları Derneği'nin pek kısa süren yaşamı aşağıdaki olayla noktalıyor. Buna, "sonun başlangıcı" da diyebiliriz: Gazetecilerle meraklılar Karaköy Palas işhanının kapısında, merdivenlerinde birikmişlerdi. Demokrat Parti İl Başkanı Avukat Kenan Öner'in yukarı kattaki yazıhanesine yaklaştıkça kalabalık daha da artıyordu. Mareşal Fevzi Çakmak, Cami Baykut ve Zekeriya Sertel, kalabalığı yararak güç bela merdivenlerden çıkıp büroya girdiler. Basında günlerdir tartışılan İnsan Hakları Cemiyeti'nin kuruluşu biraz sonra resmen açıklanacaktı.

Daha toplantı başlamadan, dışarda bir gürültü oldu. Ardından kapı hızla açıldı; yirmi beş yaşlarında, uzun boylu, sarışın bir genç içeri daldı. Heyecanlı görünüyordu. Mareşale dönerek olanca sesiyle bağırdı:

"Paşam, komünistler sizi aldatıyor!"

Bir soluk alıp konuşmasını sürdürdü:

"Solcu olarak tanınmış, beynelmilelci bir dava güden Zekeriya Sertel ile Türkçülüğü ve milli cepheyi temsil eden Mareşalimiz nasıl imtizaç ettiler?"

Sarışın genç susmak bilmiyordu: "Üniversite gençliği solcu olan Zekeriya Sertel'e o kadar kızmıştır ki, matbaasını yıkmak zorunda kalmıştır!" Zekeriya Sertel oturduğu yerden karşı çıktı:

"Matbaamı üniversite talebesi değil, polis yıktı!"

İnsan Hakları Cemiyeti kurucuları, kolundan tutup dışarı attıkları bu gençin ajan olduğu kanısına vardılar. (Hepsiyle içli dışlı olan, Menderes ile derneğin kurucularından T.R. Aras'ın yeğenleri, "Özdemir oğlumuz" dedikleri Özdemir Evliyazade'nin polis ajanı olduğu yıllar sonra, Yassıada duruşmaları sırasında anlaşılacaktır.) Demokrat Partililer bir süreden beri kendilerini uyarıyorlardı. Demek ortada ciddi bir durum vardı. Tan gazetesinin yakınlıp yıkılması olayı (4 Aralık 1945) da belleklerdeydi, üzerinden bir yıl bile geçmemişti.

Resmi bildirimde bulunarak derneği kurmalarından üç gün sonra yer alan bu olayın hemen ardından derneğin kimi kurucuları "ben kurmadım," "haberim yoktu" gibisinden demeçler vermeye başladılar.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yer alan iç ve dış gelişmelerin bir uzantısı olan, yararlı çalışmalar yapabilecek bir

dernek, iç politikanın ince hesaplarına kurban gitmişti...

TEK PARTİNİN SONU

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki demeçlerinde, Türkiye'nin geniş bir demokrasiye geçeceğini vaatmekteydi. Bu demeçlerden ve savaş sonrasındaki dış gelişmelerden güç alan bir grup CHP'li (başını Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koralan'ın çektiği bu grup önceleri Celal Bayar Grubu olarak biliniyordu; sonradan Dörtlülükler olarak adlandırıldılar). 4 Haziran 1945'te partilerine bir önerge verdiler. Bu "Dörtlülük Takrir"de özgürlükleri kısıtlayan her türlü baskının kaldırılması, Meclis içerisinde ikinci bir partinin kurulmasına olanak verilmesi isteniyordu. CHP'nin 12 Haziran günü yaptığı oturumda bu önerge reddedildi. Aynı grubun Temmuz ayında verdiği kanunlarda yer alan Anayasa'ya aykırı maddelerin değiştirilmesi yolundaki bir başka önerge de reddedilince, "Dörtlülük Takrir"çiler partiden ayrıldılar ya da çıkarıldılar.

İsmet İnönü, Stalin'in dış politikası, ABD ile ilişkiler, savaş sonrasında "Müttefiklere" demokrasiye geçileceği yolunda söz verilmesi gibi etkenleri değerlendirerek, 1 Kasım 1945'te Meclis'i açış söylevinde ikinci bir partiye gereklik duyulduğunu açıkladı.

Bu gelişmeler, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasıyla sonuçlandı. Aynı yıl, Cemiyetler Kanunu'ndaki değişiklikten yararlanarak, sol partilerle işçi sendikaları da kurulduysa da,

bunlar ancak dört ay varlıklarını sürdürebildiler. Sıkıyönetim hepsini kapattı, yöneticileri mahkemeye verildiler.

Aynı yılın 21 Temmuz'unda genel seçimler yapıldı. Seçimler yıllar boyu "hile, baskı, mazbata yolsuzluğu" vb. suçlamalarına konu olacak bir hava içerisinde geçti. Sonuçta CHP "kazandı" ama, muhalefet partilerine ve basınına büyük bir "açık" vermişti...

Seçimlerden sonra da, sıkıyönetimin kimi gazeteleri kapatmasına, "seçim sonuçları hakkında vatandaşları şüpheye düşürücü" yayınları yasaklamasına karşın, siyasi havadaki gerginlik sürüp gitti. Bu dönemde DP'li bir yandan Meclis'ten çekilerek "sine-i millete dönme" önerisini tartışıyorlar, bir yandan da Cami Baykut, Tevfik Rüştü Aras, Zekeriya Sertel gibi "solcu" bilinen kimselerle işbirliği yapıyorlardı. İktidar çevrelerini en çok bu iki konu tedirgin etmekteydi.

"MAREŞAL" FAKTÖRÜ

Bu sıralarda "Mareşal Fevzi Çakmak faktörü" ikinci kez gündeme geldi. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra orduyla politikanın ilişkisi kesilirken komutanların birçoğu Meclis'te görev almayı yeğlemişti. Mareşal ise orduda kalmış, genelkurmay başkanlığı İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürmüştü. Savaş sonunda, ordunun yenileşmesi gereği ile Mareşal'in her çeşit yenileşmeye karşı bir kişi oluşu gözönüne alınarak, emekliye ayrıldı. "Yaş haddi" dolayısıyla emekliye ayrılması, Mareşal'de onulmaz bir "İnönü düşmanlığı" yaratmıştı. Bu nedenle Demokrat Parti kurulurken kendisinin tarihi kişiliğinden yararlanmak isteyen Bayar-Menderes ve arkadaşlarıyla işbirliği yaptı ve DP listesinden bağımsız milletvekili seçildi. Geniş bir kesimin Mareşal'i bir kurtarıcı gibi görmesi, İzmir gezisi sırasında otomobiline omuzlarda taşınması DP'nin prestijini yükseltmişti. Ancak kısa bir süre sonra Demokratlarla arası açılan Fevzi Çakmak, Erenköy'deki evine çekildi.

Başlangıçta DP kurucularıyla işbirliği yapan solcu aydınlar da kısa sürede Bayar ve ekibinden umudu kesmişlerdi. Bu sırada İnsan Hakları Cemiyeti kurulması gündeme geldi; derneğin kurulmasına önayak olan aydınlar da Mareşal'in tarihi kişiliğinden yararlanmayı düşündüler.

Aynı günlerde hükümet de benzeri bir kuruluşu gerçekleştirmek için Nihat Erim'le Nazım Poroy'u görevlendirmişti: Birleşmiş Milletler, üye ülkelerde "BM İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Grupları" kurulması yolunda bir karar almış, bunu Türkiye'ye de bildirmişti. Başbakan Recep Peker tarafından görevlendirilen Nihat Erim, İstanbul'daki girişimden önce davranmak amacıyla kısa sürede bir tüzük hazırlayıp kurucu aramaya başladı. Öncelikle Cihad Baban ile DP milletvekili Enis Akaygen'i önerdiyse de, Peker şimdilik bu kuruluşta "muhalif" kimselerin yer almasının istenmediği gerekçesiyle bu iki kişinin kuruculuğunu onaylamadı.

İstanbul'da Atatürk döneminin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, gazeteci Zekeriya Sertel, Cami Baykut (Atatürk'ün ilk kabinesinde İçişleri Bakanı idi, sonradan muhalefete geçmiş, bu yüzden emekli edilmişti) öncülüğünde başlatılan toplantılarda ayrıca Mareşal Fevzi Çakmak, emekli general Sadık Aldoğan, Atatürk döneminin Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, DP İstanbul İl Başkanı avukat Kenan Öner, Raşit Ezer ve Hamdi Arpağ'ın da kurucu olmaları kararlaştırılmış; başkanlığa Mareşal Fevzi Çakmak, genel sekreterliğe Tevfik Rüştü Aras getirilmişti.

HAYIR İŞİNE İDEOLOJİ DAVALARI KARIŞIRSA!

Derneğin kuruluşuyla ilgili haberler basında yer alır almaz CHP yanlısı gazeteler derneğe, Mareşal'e ve "Sovyetçi" oldukları gerekçesiyle Zekeriya Sertel ile T.R. Aras'a ateş püskürmeye başladı. Sözgelimi Falih Rıfkı Atay şunları yazıyordu: "Bu faaliyetin ileride nasıl gelişeceğini bilmiyoruz. Anladığımız şudur ki, bu cemiyet, faşist damgasını vurduğu vatandaşlara kapılarını kapamıştır. Biz Türkiye'de faşistler bulunduğunu yalnız Moskova Radyosu'ndan işitiyoruz."

DP'nin İstanbul İl Başkanı Kenan Öner'in "İnsan Hakları Cemiyeti'nin DP için lüzumlu bir teşekkül olduğuna kani bulunuyorum" demesi de DP'li-leri çileden çıkarmıştı. Öteden beri fanatik bir antikomünist olan, hatta Nazım Hikmet'i mahkum ettirdiği söylenen Mareşal'in dernek başkanlığını kabul etmesi, bir başka deyişle solcularla işbirliği yapması ise hem

CHP hem DP çevrelerinde şaşkınlık ve telaş yaratmıştı.

17 Ekim 1946 günü valiliğe verilen kuruluş bildiriminde derneğin amaçları şöyle belirleniyordu: "1- T.C. Anayasasıyla vatandaşlara temin edilmiş olan hak ve hürriyetlerin meşru veya gayrimişru yollardan onun elinden alınmasına karşı çıkmak, 2- Roosevelt'in meşhur 'Dört Hürriyet'inin korunmasına çalışmak.'"

Tüzükte "Faşizm ve diktatörlüğe hizmet etmemiş olmak" koşuluyla herkesin derneğe üye olabileceği belirtiliyor; siyasi bir kuruluş olmayan ve parti haline gelme niyeti bulunmayan derneğin çalışmalarını Meclis içinde milletvekillerinin kampanyalarıyla, Meclis dışında konferanslar, yayınlar yoluyla sürdürmesi öngörülmüştü.

Yukarıda sözü edilen basın toplantısından sonra CHP'li ve DP'li basının dernekçilere yönelik suçlamaları arttı. Sonradan Hasan Ali Yücel'i Milli Eğitim Bakanlığı sırasında komünistleri korumakla suçladığı için ünlü Öner-Yücel Davası'nın taraflarından biri olacak DP İl Başkanı Kenan Öner, "Benim cemiyetle hiçbir alakam yoktur" diyecek; "kanaatlerine tamamen zıt olduğum bazı şahısların yazıhanemde toplanmalarını men etmek nezaketsizliğini gösteremedim," sözleriyle de kendini "temize çıkarmaya" (!) çalışacaktı.

Mareşal'in demeci de ilginçti: "Aşırı solculukla malûl kimselerin de kanaatleri bir nevi kızıl faşistliktir. Benim aşırı solcularla ve alelumum milli fikirlerin dışında kanaat besleyenlerle anlaşma imkanı yoktur. Gayemiz haksızlığa maruz kalanlara avukat, hastalara doktor bulmaktır. Hayır işine ideoloji davaları karıştırsa elbet böyle bir cemiyette yerim olamaz."

Metin Toker'in yazdığına göre, 27 Ekim'de Çankaya'da "Erdal'ın odasında" İsmet İnönü'yle başbaşa görüşen Nihat Erim, "Mareşal'in komünistlerle işbirliğini çok tehlikeli bulduğunu" anlatacak, İnönü de ona "Komünistlerle ilk mücadelemizi yapıyoruz" yanıtını verecektir!

Yeni kurulan İnsan Hakları Derneği'nin, kurulmasıyla dağılması bir olan ilk İnsan Hakları Cemiyeti'yle aynı yazgıyı paylaşmayacağına, tüzükte belirtilen amaçları doğrultusunda yararlı çalışmalar yapacağına inanmak gerekir. Bu inanç, her şeyden önce, Türkiye'nin ulaştığı siyasal olgunluk düzeyine dayanıyor. □

25. Yıl

AST: Çeyrek Yüzyıllık Demokratik Kurum

Rutkay Aziz, Yılmaz Onay, Şahin Yenişehirlioğlu/Varlık Özmenek

□ **Varlık ÖZMENEK:** Dile kolay, çeyrek yüzyıl... Tiyatro oyuncusu ve yönetmen ve bugün artık hayatta olmayan değerimiz Asaf Çiğiltepe tarafından başkentte kurulan Ankara Sanat Tiyatrosu (AST) 25. sanat yılını da. Bizler şimdi O'nun küçük, sevimli, emek yüklü kulisindeyiz.

Kimler geldi kimler geçti bu söyleştüğümüz yerden, bu sahneden... 1967 yılında Asaf Çiğiltepe'nin bir trafik kazası sonucu ölümünden sonra, bu görevi yine bugün artık aramızda olmayan değerimiz Güner Sümer ve onun ardından da Ergin Orbey ve 1972 yılından bu yana şuada birlikte olduğumuz Rutkay Aziz dostumuz üstleniyor.

Türkiye'nin tiyatro tarihinde ilk ve son örnek olan, 1969 yılında 182 gün süren sanat emekçilerinin grevinden sonra tiyatro çalışanları AST'a ortak oluyorlar.

Sonraki gelişmelerde, 1972 yılında sahneledikleri "Hitler Rejiminin Korku ve Sefaleti" adlı oyun nedeniyle tiyatro Ankara Sıkıyönetim Komutanlığına altı gün kapatılıyor. Tiyatro, sanat etkinliklerine devam edebilmek için "Ankara Tiyatrosu" adını alıyor ve bir Türkiye turnesine çıkıyor. AST adını, 1973 Ekim sezonunda tekrar alan Ankara Sanat Tiyatrosu, 25 yıl içinde 70 oyun sergiledi, 42 ödül kazandı.

Tiyatro sahnelerine unutulmaz eserler sunan AST'ın bazı oyunlarını hatırlayalım: 72. Koşuş, 403. kilometre, Ana, Godot'u Beklerken, Sakıncalı Piyade, Eskici Dükkanı, Bir Delinin Hatıra Defteri, Sultan Gelin, Küçük Adam Ne Oldu Sana?..

1974-1975 sezonunda Maksim Gorki'nin "Ana" adlı oyunu sergilenirken oyun yasaklandı ve tüm oyuncular hakkında TCY'nın 141. ve 142.

Fotoğraf: M. Emrah Güzel

maddelerinden dava açıldı; tiyatro tekrar kapatıldı. Dava beraatla sonuçlandı. Danıştay kararı ile "Ana" tekrar AST sahnelerinde oynandı.

Bu yılın başında da, büyük yazarımız Aziz Nesin ve arkadaşları tarafından kurulan BİLAR A.Ş.'nin toplantılarına salonlarını verdikleri gerekçesiyle üç gün kapatılan AST'a bu yıl, üç yıldan beri yapılan "Özel Tiyatrolara Devlet Yardımı" kesilmiş durumda...

Uzun sözün kısası, AST bir yandan Türkiye tiyatro tarihinin önemli bir kilometre taşı, tiyatromuz için bir mihenk taşı, beri yandan da Sadun Hoca'nın deyişiyle demokratik bir kurum.

□ **Rutkay AZİZ:** 1963 yıllarına şöyle bir baktığımızda, devlet tiyatrolarının bir biçimde sorgusuz sualsiz egemen olan varlığına karşın, AST'ın doğrudan bir tepki ve öncü tiyatro olma niteliğinde doğuşunu gözliyoruz. Özellikle 1961 Anayasasının getirdiği özgürlükçü girişimler, kaçınılmaz olarak ülkemizin toplumsal yaşamının hemen her alanında belli atılımları da zorunlu kıl-

mıştır. İster istemez AST kendi alanında içerik ve biçim açısından bir ilerici ve öncü sahne olmayı yükümlenmiştir. Toplumcu duygu temelinde ve de gerçekten halkın gerçek çıkarlarını sanatsal bir biçimde savunmayı amaçlayan bir kurum olma yolunda yolculuğa başlamıştır.

□ **Yılmaz ONAY:** Yani bu da, sanatsal tutum anlamında kurumlaşma.

□ **R. AZİZ:** Evet. Halkın tiyatrosu olma sorumluluğunu sırtlanan AST, bir yandan da yeni ve genç insanların inanmış yüreklerinin, özveri ve direncin sahnesi olma yolunda bir yolculuğu üstleniyor. Bence AST'ın 25 yıllık yaşamı, seyircisi ile birlikte yürüttüğü bu yolculuk, öyle, sıradan bir yolculuk değil.

□ **Y. ONAY:** AST'ı AST yapan ve 25. yılına vardırıan da, bu yolun böyle seçilmesi olmuştur.

□ **Şahin YENİŞEHİRLİOĞLU:** Yani bu sürecin içinde bir ekolleşme de var. Eğitim de giriyor AST'ın yapısına. Hem tiyatro oyuncusu yetiştirme, hem de seyirci eğitime dönük bir yönelimi

var AST'ın. Bence en önemli işlevlerinden birisi de bu.

□ **Y. ONAY:** Eğitim, oyunculuk, sanatsal tutum gibi boyutlara çok önemli bir boyutu daha ekleyeyim: Hâlâ eksikliğinden yakınılan yazarlık boyutunu. Yazarlık yönünü besleme, geliştirme anlamında da katkısı olmuştur AST'ın.

□ **Ş. YENİŞEHİRLİOĞLU:** Onay'ın da çok yakından bildiği gibi, bu 25 yıllık yaşamda, sözünü ettiği tutum sonucu gerçekten Türk Tiyatrosuna AST sahnesinin armağan ettiği ciddi yazarlarımız var.

□ **Y. ONAY:** Burada hemen altı çizilebilir. Bugün, Türk tiyatro yazarları azaldı, eser yazılmıyor falan denirken, bunun altında bir başka şey gizli. Oynanmayan yazarlar, oynanmayan eserler burada pek altı çizilmeden söz edilmiş oluyor. İşte AST bu süreç içinde asıl oynanmayan yazarları ve eserleri de devreye sokmuş ve kazandırmıştır ve bu hâlâ sürmektedir; yok değil o yazarlar.

□ **V. ÖZMENEK:** 25 yıl önce temeli atılan AST'ın geleneği, nereye dayanıyor, hangi tarihsel tiyatro deneyinin devamı diyebiliriz; ya da diyebilir miyiz?

□ **Y. ONAY:** Ben fikrimi söyleyeyim, katılırın veya katılmaz. Ödenekli tiyatroların yetersizleşmesi sonucu, ihtiyaca cevap vermemesi, donmaya başlaması sonucu, etkin öğrenci tiyatrosu hareketleri, amatör tiyatro hareketleri oluştu ve bunlar profesyonel düzeyde potansiyeller geliştirdi. Öğrenci tiyatrosunun amatör tiyatro olarak sürmesi hem gereksiz, hem de imkânsız bir gelişkinliğe varınca da profesyonel bir alternatif tiyatro boyutuna geldi ve bu bildiğim kadarıyla İstanbul'da Arena tiyatrosunu doğurdu. Kurumlaşma yeri ise Ankara, AST oldu. Sonra da AST'ın potansiyelinin gelişmesi sonucu Dostlar Tiyatrosu, Halk Oyuncuları, ondan sonraki hareketler Ankara Birlik Sahnesi, Çağdaş Sahne ile sürdü.

□ **R. AZİZ:** Bir de hemen eklemek anlamında söylüyorum. O denemeye kadar, iktidarın sanat anlayışıyla bütünleşen ödenekli kurumlar vardı. Resmi sanat anlayışıyla özdeşleşen sahneler halkın somut taleplerine, gerek düşünsel, gerek sanatsal yanıt vermekten uzaktı. Yozdu ve uyuşturucuydu. Bir de buna karşı, dediğimiz gibi, toplumda varolan muhalefet güç-

leri, kaçınılmaz olarak kendi sanat talebini doğurdu.

□ **V. ÖZMENEK:** Yani AST'ı bu anlamda hem ilerici bir sıçrama, hem estetik, hem de sanatsal yeni bir anlayış sıçraması olarak nitelendirebilir miyiz?

□ **Y. ONAY:** Buna bir boyutu eklemekte yarar var sanıyorum. Bu süreç giderek etkisini göstermezlik edemez-

Fotoğraf: M. Emrah Güzel

Rutkay Aziz: AST'ın 24 yıllık yaşamı oyuna kovuşturma, oyuncuya soruşturma, oyuncuyu gözaltına alma, tutuklama, oyun yasaklama, AST adını yasaklama, AST'ı mühürleme...lerle dolu. Bu yaşanmış bir serüven; ama sanatın ve sanatçının yaratımına girdiği tüm güzellikleri alabildiğine çirkinliklerle yok etmeye çabalayan iktidarlardan yarına ne kalacak?

di. AST, gerçek sanat, doğru sanat, ilerici sanatı yapma birikimindeki sanatçıların, ödenekli tiyatro içinde de üretken olabilmelerine belli bir dayanışma katkısı sağladı.

□ **Ş. YENİŞEHİRLİOĞLU:** Ben AST'ın aslında işlevini, ülkemizdeki devlet modeli ve onu yöneten iktidarın, niteliği ne olursa olsun, yine de, ama-

cına erişebilmek için bir şeyleri yoktan var etme eylemi olarak görüyorum. Yani bir tür, insanın içinde varolduğu toplumun aynası olarak ortaya çıktığı bir tiyatro olarak görüyorum AST'ı.

□ **V. ÖZMENEK:** Bu süreç içersinde, resmi sanat politikası önünde AST'ın yaşam çizgisi ne oldu?

□ **R. AZİZ:** AST'ın 24 yıllık yaşamı; oyuna kovuşturma, oyuncuya soruşturma, oyuncuyu gözaltına alma, tutuklama, oyun yasaklama, AST adını yasaklama, AST'ı mühürleme, tiyatrodan atılış, araç-gereçlere hacizlerle dolu. Bu serüven, bir biçimde AST'la birlikte, onun çalışanları ile birlikte yaşanmıştır. Ama bir de, yitip giden ve bizden çok uzaklara düşen bazı şeyler vardır: İktidarların geleceğe bırakacağı talihsizlikler... Sanatın ve sanatçının onurlu biçimde, toplumun çıkarları adına yaratımına girdiği tüm güzellikleri alabildiğine çirkinliklerle yok etmeye çabalayan iktidarların yarına hayrı ne olur? Bence düşünmenin suç sayıldığı, çürümenin primlendiği, en yüce değer emeğin hakkının verilmediği baskılar sürecinde, gelecek kuşaklar, suçluların dikilen heykellerini sadece seyretmekle kalmayacaklardır...

□ **V. ÖZMENEK:** Rutkay Aziz'in kısaca söylediği gibi, AST'ın bugüne kadar resmi anlayış önündeki serüveninde, yaşam mücadelesinde, başına gelebilecek her şey gelmiş, galiba bir buldozerle düzlenmekten öte...

□ **Y. ONAY:** Sayın Ayşegül Yüksel'in günümüz tiyatrosunun sorunlarını bir açık oturumda özetleyen ve açık oturuma katılanların hepsinin katıldıklarını gözleyerek yaptığı şu saptamayı ekleyeyim: "Panelde tartışacaklarımızın özünü, temelde hepimizin paylaşacağı bir kaygı oluşturuyor: Sürekliliği yalnızca bir iki büyük kentimizde söz konusu olabilen profesyonel tiyatromuzun son on yıldır bir duraklama belki de bir gerileme dönemine girmiş olmasından duyulan kaygı. Duraklama ya da gerileme deyimlerini tiyatro olgusu bağlamında şöyle tanımlamak isterim: Yaratılan tiyatro olaylarının seyircinin düşüncesini ve sanat beğenisini bilemek açısından daha önceki on yıllara oranla yetersiz kalması. Yazarlıkta, oyunculukta, oyun sahnelerinde eskinin yinelenmesi ile yetinme, içerik ve biçim açısından geçmekte olan yıllar içinde

yaşanan toplumsal değişimin uzağında kalınması bunun sonucunda tiyatroya ile seyirci arasındaki iletişimin ve etkileşimin kopması, sürekli tiyatro yapan toplulukların azalması, tiyatronun seyircisiz, seyircinin tiyatrosuz kalma ikileminin yaşanması..."

İşte, Rutkay'ın az önce belirttiği o çizgi, gerileme ve duraklama içinde ve ona karşı alternatifin sürmesi, kurumsallaşması ve 25. yıla varması anlamını taşıyor.

Ş. YENİŞEHİRLİOĞLU: AST'ın günümüze kadar geçirdiği serüvene baktığımızda, ben serüven diyeceğim, gerçekten bu koşullar altında özellikle bizim ülkemizde bir tiyatronun 25. yılına varabilmesi hem sanat açısından, hem resmi politikalar açısından, hem de seyirci açısından bir serüvendir. Ve bu serüvene en başta AST'ı yaşatan kişilerin katkısı vardır. 25 yıllık bir süreç içinde onlar bu serüveni en yararlı biçimde karşımıza getirip bize sunmuşlardır. Bu serüven her zaman gerek oyun açısından gerek sahneleme gücü açısından bize şunu öğretti: Türkiye'de söylenen, gösterilen ve bize anlatılmak istenen resmi tiyatronun dışında da tiyatro varolabilir, başka konular işlenebilir, sahnelenebilir ve o konular çerçevesinde seyircinin bilincini bir alt evreden daha yüksek bir evreye getirebilir. AST'ı yalnızca bir tiyatroya serüveni olarak değil aynı zamanda insanın yaşaması serüveni olarak da görüyorum. O nedenle benim gözümde AST'ın resmi devlet tiyatroları karşısında sahip olduğu işlev ve ortaya koyduğu anlatım, evrensel bir boyutta anlam kazanıyor.

Y. ONAY: Bu noktada özellikle Şahin'in söylediklerini tamamlamak isterim. Dönemimizde daha ilginç bir boyut aldı sorun. Sanki resmi sanat, ötesine geçilmez ve kırılmaz bir olguymuş gibi, ona teslim olmaktan başka şey yapılamamış gibi genel bir tutum oluştu. İşte tehlike buydu: duraklama ve gerileme...

Sanıyorum Ayşegül Hanım'ın tesbit etmek istediği sorun da bu idi ve bence de doğru. İşte son dönemde, AST'ın, bu duraklama ve gerilemeye teslim olmadığına, buna kader diye bakmadığına tanık olduk.

V. ÖZMENEK: Bu 25 yıl içerisinde bu sahneden, büyük emekler döken bu sahneden 600 tiyatro emekçisi geldi, geçti. Bu sahnede dünya ilerici tiyatro anlayışları da mozayiklendi. Bunları saygı ile se-

lamladıktan sonra, gelelim dilerseniz son üç yılda özel tiyatrolara yapılan devlet yardımının bir anda kesilmesi olayına ve ondan sonraki tartışmalara!

R. AZİZ: Benim anlamadığım bir nokta var; büyük bir politik çelişki var kesilen yardım konusunda. Çünkü AST'a yardım verildiği yıl 1982. 12 Eylül'ün tam gücüyle devam ettiği bir dönem. O dönemde Türkiye'de bazı yasaklamalar söz konusu. Yasaklamalara rağmen o sıradaki hükümet ve onun kültür bakanlığının politikası, AST'a yardımı "çağdaş" anlamda ge-

Fotoğraf: M. Emrah Güzel

Yılmaz Onay: Resmi sanat, ötesine geçilmez ve kırılmaz bir olguymuş gibi, ona teslim olmaktan başka şey yapılamamış gibi genel bir tutum oluştu... AST'ın buna teslim olmadığına, buna kader diye bakmadığına tanık olduk.

rekli gördüğüne göre (ki o günden bu güne bu politikalarda gevşeme olduğunu Başbakan Özal söylüyor) AST'a günümüzde bu yardımın kesilmesini anlamak olanaksız.

V. ÖZMENEK: Yani o zaman olumlu sayılabilecek olan o kararın, bir hayli yapay kaldığı, bugün, galiba oldukça sırtıyor.

Y. ONAY: Şöyle diyebiliriz belki. İnce bir uzlaşma taktiği idiye. AST'ın doğru tutumunu sürdürmesi, uzlaşma taktiğini açığa çıkarmış oldu.

V. ÖZMENEK: Dört yılda AST, siyasal iktidarın sanat anlayışı önün-

de, bir "ıslah ve iflah olma sınavı" geçirdi galiba? Tam tersi de söylenebilir.

Y. ONAY: Tiyatrolar belki bu sına-va sokuldu. Buna direnen, bunu kabul etmeyen tiyatro hakkında infaz kararı verilmiş oldu.

V. ÖZMENEK: Yardımın kesilmesi uygulamasının bütününde yer alan, çok önemli bir gerekçe kısmı var. Bir Halk Düşmanı oyunu ile ilgili olarak basında çıkan eleştirilere sığınma ve onları dayanak alma çabası görülüyor. İlginç ve doğrusu ibretlik bazı fotoğraflar veriyor bu olay. İsterseniz bunu da konuşalım.

R. AZİZ: Gerekçede, bu dönem ve de gelecek döneme ilişkin duyurduğumuz çalışmaların sanatsal yetersizliği dayanak olarak ileri sürülmüştür.

V. ÖZMENEK: Burada da üzücü bir yan var; üzücü olduğu kadar da düşündürücü. Nitekim Zeynep Oral (ki, kendisi saygıdeğer bir tiyatro eleştirmenidir), eleştirisinin gerekçeye istenci dışında dahil edilmesi nin ısrabını, "kullanıldım" şeklinde yazılar yazarak dile getirdi. Bu olay, basında çıkan bir takım eleştirilerde, Türkiye'nin şu döneminde tarihsel, toplumsal, siyasal koşulların önemlice hesabı katılması zorunluluğunu mu ortaya çıkarıyor acaba?

R. AZİZ: Çok doğru yaklaşıntınız. Ben bu soruya şöylesine bir yanıt vermek istiyorum. Bugün ülkemiz öylesine sıcak günler yaşıyor ki, sorumluluklarımız da gittikçe çok daha büyük boyutlara varıyor. Onun için o kadar özen göstermeliyiz ki, Bazen çok iyi niyetli yaklaşımlarımız bir anda, farkında olmadan bizi işbirlikçi duruma düşürdüğü gibi, karşıt güçlerin duvarlarına bir tuğla olmak durumu da doğabiliyor. Bu tuzaklara düşmemeye çok dikkat etmek gerek kanımca.

V. ÖZMENEK: Bu yönüyle de olay, galiba son derece üzerinde durulması gereken, dersleştirilmesi gereken bir ciddiyet gösteriyor. Bugün bu tartışma yapılmazsa, eleştirmenin sorumluluğu bugün çok özenlice gözden geçirilmezse, bu olay, bu gerekçe ve-bütününde taşıdığı çok vahim durum, belki on yıl sonra hiç anımsanmayacak, anımsanamayacak. Bu irdelemenin belgeselleştirilmesi, seyircinin, eleştirmenin sorumluluğu ile oyununun, yöneticinin sorumluluklarının daha bir uyumlu hale getirilebil-

mesine belki de bir fırsat verecek. Burada kimsenin gereksiz bir eleştiriyi uğratılması değil muradımız. İsteğimiz, dileğimiz bunun kalıcı bir kazanıma dönüştürülmesidir.

Y. ONAY: Ben önce şunun altını çizmek istiyorum. AST Bir Halk Düşmanı oyunuyla, yardımın kesilmesi güçlüklerini göğüsleme sorununun yanında çok önemli bir işlevi de yerine getirmiş oldu. Bunu ek bir olumluluk olarak söylüyorum. Dramaturji denen kavramın, metin denen kavramın, yorum denen kavramın bakanlık düzeyinde tartışma konusu haline getirilmesi, bir... Oynanış denen kavramın da hukuksal düzeyde tartışma konusu haline getirilmesi iki.. Bu durum, tiyatro sanatının artık her yönüyle enine boyuna tartışılmasını sağlama bakımından çok önemli olmuştur. Bunu, şunun unutulmaması için söyledim: Bakanlığın son verdiği cevapta, gerekçe olarak, Zeynep'in eleştirisini göstermiş olması sanki eleştirinin yalnız Zeynep'in eleştirisi olduğu ve bakanlığın da Zeynep'i "kullandığı" gibi bir izlenim yaratabilir. Zeynep bunun cevabını vermiştir. Ama cevabı verilmemiş eleştiriler var. Asıl bakanın kullandığı gerekçe var. Bakan şöyle bir gerekçe kullanıyor yardımın verilmesi için: "sen tiyatroya miting meydanına çevirirsen, İbsen'i oynarsan hava alırsın. Söylettirmeyin beni. İbsen'i İbsen diye oynayacaksın. Siz, metnine sadık kalınmış diyebiliyorsunuz, biz öyle bilmiyoruz. Sanat sanat içindir değil mi?" Bakanın bu sözleri içinde o kadar çok şey var ki, İbsen oynamayı bile kabul etmiyor. Üstelik ben şunları da biliyorum diyor: İbsen'i İbsen olarak da oynamamışlar, öyle oynasalar aslında benim resmi sanat anlayışına uyacak, ama metne sadık olarak oynamamışlar, biz biliyoruz, siz bilmiyorsunuza getiriyor. Arkasından "sanat sanat içindir"i ekleyiveriyor.

Çok ilginç çelişkiler var bunun içinde, çok acı durumlar var. Bakan, "Siz bilmiyorsunuz, metne sadık kalınmamış" derken, kullandığı diğer bazı eleştiriler var. Çünkü bakanın kendisi seyretmemiş. İster istemez anımsarsak, Bir Halk Düşmanı oyunu yayınlandığı zaman, "metinde dramaturji yapılmış, dramaturji olarak değişiklikler yapılmış, bu niçin yapıyor, yapılmamalı" şeklinde şikayetler getiren ilk eleştirinin sahibi maalesef Melih Cevdet Anday dostumuzdur. Zeynep kendi eleştirisinin "kullanılması"-

na gerekli cevabı verdi ama ya Melih Cevdet Anday dostumuz?... Anday'ın söz konusu eleştirisindeki çelişkiler defalarca yazılarla, Ayşegül Hanım'ın olsun, Sevdâ Hanım'ın olsun yazılarıyla ve bizim tarafımızdan da zaman zaman ortaya konduğu halde, Melih Cevdet Anday'dan hiçbir şey gelmediği gibi, Kültür Bakanı'nın bu demeci de aynı gazetede yayımlandığı halde Anday'dan bir cevap yine yok. Cevap gelmeyince, Sayın Anday, yaptığı eleştiriyi dayanak alan bakanla çakışmış oluyor. Bunu istiyor ve böyle düşünüyor, demiyorum, ama bu duruma düşürülüyor. Hâlâ da "Hayır, ben bunu demek istemiyorum" şeklinde karşı çıkmıyor.

Fotoğraf: M. Emrah Güzel

Şahin Yenişehirlioğlu: AST'ın serüveni bize şunu öğretti: Türkiye'de resmi tiyatronun dışında da tiyatro var olabilir...

Aslında, her oyunda değişiklik yapılır. Devlet Tiyatrolarında oynanan klasiklerde de çok geniş değişiklikler yapıldığını biliyoruz. Eğer Sayın Melih Cevdet Anday dostumuz gibi, bu meseleyi sadece olumsuz yanıyla ele alan eleştirilere dayanma şansı olmasaydı, Kültür Bakanı'nın bu değişiklikten haberi bile olmayacaktı. Gerek kitap olarak yayımlanışında, gerekse tiyatro programında bu değişiklikler açık açık ortaya konulmasaydı, birçok oyunda olduğu gibi kimsenin bundan haberi bile olmayacaktı. Ama bu, şu anlama gelmiyor: Bu bilinmeseydi yardım kesilmeyecek miydi? Yine, kesilecekti o başka..

Ş. YENİŞEHİRLİOĞLU: AST, İbsen'i İbsen olarak oynuyor. Sayın bakanın söylediği gibi oynamıyor. İkincisi, İbsen İbsen olarak oynanırken, işin ilginç yanı İbsen'i bir ölçüde AST, "sanat sanat içindir"de oynuyor; yani estetiği de gözönünde bulundurarak oynuyor. Üçüncüsü, İbsen İbsen olarak oynanırken, İbsen'in metninden hareketle biz bu oyunda nesnel toplumsal ahlak önünde aslında önemli olanın öznel bireysel bir ahlakın gösterilmesini buluyoruz. Yani burada İbsen büyük bir nesnel toplumsal ahlaki savunmamakta. Öyle bir sorunu yok. Bir yanlış karşısında, toplumda bazı sorunlar yaratacak bir durum karşısında bireyin kahramanlığını dile getirmekte. O nedenle Kültür Bakanlığının böyle bir oyuna takılması yanlış. Çünkü, İbsen'in oyununda toplum var olmakla birlikte, toplumun sorunları karşısında birey ön plana çıkarılmakla bireyin önemi vurgulanıyor. Yani işin ilginç yanı orada. Oyunda birey, sorumluluklarını yükleniyor. Aslında günümüzde herkes her gün aynı şeyi söylemiyor mu? Ülkemizde insanlar sorumluluklarını yüklenmelidir. Demek ki AST'ın ortaya koyduğu oyunda insanların, sorumluluk yüklenmesinin gereğine değiliniyor ve bu vurgulanıyor. Bu nedenle oyunun yapısından kalkarak sanatsal yönünün ağırlık kazanmadığını iddia ederek ve bu arada çok talihsiz birkaç sözünden dolayı bazı eleştirmenleri Sayın Bakanın "kullanarak" ortaya koyduğu durum gerçekten yanlış, tamamen saçma bir durum.

Eleştirmenin sorumluluğuna gelince. Ben şahsen Sayın Melih Cevdet Anday'ın değindiği noktaları pek anlamadım. Çünkü biraz önce Yılmaz Onay'ın da belirttiği gibi gerçekten sahneye konma teknikleri açısından bazı metinlerde değişikliklere başvurulabilir. Eğer özünü bozmuyorsa oyunda bu değişiklikler her zaman kabul edilebilir. Zeynep Oral'ın sözleri bana kalırsa hiç de bakanlığı devreye koyacak şekilde önemsenecek sözler değildir. Burada bakan bunu bir bahane olarak kullanıyor. Yoksa ne Oral'ın, ne de Anday'ın yazıları söz konusu. Söz konusu olan Türkiye'nin kültür politikasıdır.

V. ÖZMENEK: Ve ister istemez durum politik oluyor.

Ş. YENİŞEHİRLİOĞLU: O zaten ortada. Bakanlığın verdiği karar yalnız

ekonomik değil, Sayın Bakna da onu belirtiyor. Politik bir karardır.

Bu noktada bir-iki düşüncemi daha açıklamak isterim. Geçenlerde, Yılmaz Onay'la konuşurken, "çelişik mantıkla düşünmek henüz bizde yerleşmedi" dedi. Ben bu çelişik mantıktan kalkarak bir iki söz söylemek istiyorum: "Halk" bir "düşman"dır! Halk tırnak içinde, düşman tırnak içinde. Neden? Halk bugün yeryüzünde kendisini yöneten ve yönlendiren bazı iktidarlar için düşmandır. Örnek vermek gerekirse, Şili bunun en bariz örneğidir. Halk, işin ilginç yanı zaman zaman kendisi için de düşmandır. Yani halk, kendisine yararlı olabilecek iktidarlara, kendisine yardım etmek isteyen, onu doğruya doğru götürmeye çalışan, çaba gösteren güçlere karşı olabiliyor. O zaman kendisine ters düşebilecek iktidarlara oy verip, onları iktidar haline getirebiliyor; gerçek anlamda iktidar haline getiriyor. Bu tarihsel çelişki sonucunda da toplumlar da çok büyük krizler meydana geliyor. Pakistan bunun bariz örneklerinden birisi.

Y. ONAY: Burada şunu eklemek istiyorum, oynanan İhsen. İhsen'in metninin aynen oynanması halinde hatta hatta İhsen'in kendine düşman olması tehlikesi bile var. Yanlış anlaşılma tehlikesi var. Bizim yaptığımız İhsen'in asıl söylemek istediğinin bütün zenginliğiyle ortaya gelmesi.

Gerçekte, tartışma bir gerçekçilik tartışması olayı olarak bir tabana oturuyor. Burdan gelerek sanatta gerçekçilik, tiyatrodaki gerçekçilik nedir, nasıldır, nasıl olmalıdır? Brecht'in deyişiyle, elbette bazı toplumsal ortamlarda gerçekçilik sanatta başlı başına bir mücadele demektir.

Ş. YENİŞEHİRLİOĞLU: İhsen ayrıca bu oyunu, biliyorsunuz, 1848 Fransız Devrimi'nden de etkilenecek yazmıştır. Yani o zaman, burjuvazinin 1789 Fransız Devrimi'ni pekiştirmek için yaptığı hareketlerin sonucu yazıl-

Fotoğraf: M. Emrah Güzel

Varlık Özmenek: Uzun sözün kısası, AST bir yandan Türkiye tiyatro tarihinin önemli bir kilometre taşı, tiyatromuz için bir mihenk taşı, beri yandan da Sadun Hoca'nın deyişiyle demokratik bir kurumdur.

miş bir oyundur. Ve 1882'de yazdığı bu oyun 1881'de yazdığı Hortlaklar oyununa büyük tepki gösteren liberaler ve muhafazakar kesime, burjuvazinin bir yanıtı olarak yazılmıştır.

Halkın bir yanıtı olarak değil. Esas anlamda burjuvazinin bir yanıtı olarak yazılmıştır. Acaba günümüzün değerli iktidarı bujuvaziye savunmak istemiyor mu?

V. ÖZMENEK: Sözü Rutkay Aziz'e verelim. 25. yıl İhsen'in oyununun adıyla çağrıştırdığı bir anlam kazanıyor galiba...

R. AZİZ: Sanat alanında tüm kalem sahiplerimize, tüm düşün emekçilerimize, sonsuz bir davet var ve bu anlamda da gündem önümüzdedir.

Dilerim, bu uğurda ve bu doğrultuda ve bu duygularla AST daha uzun yıllar onu yalnız bırakmayan sorumlu seyirci kitleleriyle daha büyüterek yıllarca yaşar.

Ş. YENİŞEHİRLİOĞLU: Burada bir şey ekleyeyim. İstanbul Şehir Tiyatroları, yani devlet tiyatrolarının İstanbul Festivali'nde sergilediği oyunlar çerçevesinde Hırçın Kız'ın, 1000 kişilik salonlarda seyirci ortalaması 200 civarında dönüyor. AST'ın Ankara ve İstanbul'da sergilediği oyunlar 800-1000 arasında dönüyor. Ben bu durumu şöyle açıklayacağım: Bizim halkımız, gerçek anlamda halkın dostu olanın dostudur.

V. ÖZMENEK: Söyleşimizi beni duygulandıran bir olayla bitirelim; tanık olduğum bir olay. Bir yaşlıca hanım Elir Halk Düşmanı oyununu iki kez seyrettiğini seslendirerek tiyatrodan çıkarken, kapıda AST'çılara şöyle diyordu:

"Bu oyunu iki kez seyrettim; üçüncü kez de seyredeceğim. Size söylüyorum; bu oyunu Kültür Bakanını değil siz bile kaldıramazsınız."

25. yaşında selâm olsun halkın dostu AST'a; O'na emek ve destek verenlere...

AYDINLIK DEMOKRASİDİR

**BİLİM VE SANAT DERGİSİ'NİN YAYINLANIŞININ 7. YIL DÖNÜMÜ
DOLAYISIYLA DOST DERGİ VE KURULUŞLARIN KATILIMI İLE
DÜZENLENEN ETKİNLİKLER**

Ankara

Sergi: 8, 9, 10 Ocak 1987 tarihlerinde,

abece Dergisi, Afsad-Fotoğraf, Alinteri Dergisi, Bilal A.Ş., Bilim Kitabevi, Bilim ve Sanat Dergisi, Bilim ve Sanat Kitapları, De Yayınları, Felsefe Dergisi, Görüş Dergisi, Gün Dergisi, Yarın Dergisi, Yarın Yayınları, Yeni Düşün Dergisi'nin katılımıyla,
Mülkiyeliler Birliği Salonunda

Panel: 9 Ocak 1987 tarihinde

Aydınlık Demokrasidir

Türk-İş Konferans salonunda
(Düzenleyen: Bilim ve Sanat Dergisi)

İstanbul

Sergi: 15, 16, 17 Ocak 1987 tarihlerinde

Başak Sanat Galerisi'nde

Mühürdar Cad. No: 4 TÖBANK Yanı-Kadıköy

Şenlik: 17 Ocak 1987 tarihinde

Ortaköy Kültür Merkezi'nde
(Düzenleyen: Yarın Dergisi)

İzmir

Sergi: 22, 23, 24 Ocak 1987 tarihlerinde

Köşk Sineması Fuayesinde

Panel: 24 Ocak 1987 tarihinde

Köşk Sinemasında
(Düzenleyen: Gün Dergisi)

**DOSTLARIMIZLA BİRLİKTE OLMAKTAN
MUTLULUK DUYACAĞIZ**

BİLSAN A.Ş.

60. Yıl Hasan Hüseyin Şiir Yarışması

26 Şubat 1984'te yitirdiğimiz Ozan Hasan Hüseyin'in 60. doğum yıldönümü nedeniyle, büyük ozanın anısına, ailesi ile Bilgi Yayınevi birlikte bir şiir yarışması düzenlediler.

Yarışmanın amacı, "Yazın tarihimize toplumcu gerçekçi anlayışın güçlü ozanları arasında yerini alan Hasan Hüseyin'in dünya görüşünü paylaşan ve buna koşut ürün veren genç ozanları özendirerek, yapıtlarının gün ışığına çıkmasına yardımcı olmak"tır.

Ayrıca 1987 yılı içinde yurtiçi ve dışı kimi kuruluşlarla, dost yayın organlarının dayanışmasıyla büyük ozan için toplantılar düzenlenecektir. Bu etkinliklere İzmir'den Temmuz, Dönemeç; Hollanda'dan İletişim; Sivas'tan Dört Eylül yayınları da kendi olanaklarıyla katkıda bulunacaklardır.

60. Yıl Hasan Hüseyin Şiir Yarışmasına son katılma tarihi, ozanın doğum yıldönümü olan 4 Mart 1987'dir. Bu yarışmaya, ilk kitapları 1983'ten bu yana

yayınlanan ozanlarla, şiirleri kitaplaşmamış olanlar katılabileceklerdir. Konu serbesttir. Yarışmanın birincisine, Aralık 1987 içinde düzenlenecek bir törenle plaket verilecektir.

Yarışmaya katılacakların bilgi almak ve yapıtlarını göndermek için başvuracakları adres şöyledir: 60. Yıl Hasan Hüseyin Şiir Yarışması/Azime Korkmazgil/Bilgi Yayınevi, Meşrutiyet Cad. 46/A/Yenişehir-ANKARA, Tel: 31 81 22

Yaşanmış Bir Politik Roman:

Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim

Semih Acar

Her nedense, Nâzım'ın romanları üstünde durulmamıştır. Yazdığı iki romanın otobiyografik unsurların belirleyiciliğine yaslanmasının getirebileceği sakıncalardan (Nâzım'ın hâlâ yasaklı olan yaşantısından) mı ürkülmüştür, şiirinin büyüklüğünün ağır baskısı yanında romanları "ihmal edilebilir" mi görülmüştür, romanlarının bugünüme uzanan değerleri mi anlaşılamamıştır, yoksa bu kuruntuların hiçbirinden değil de, yalnızca gözden mi kaçmıştır, incelemeye değer. Oysa, bu yazının konusu olan Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim' önemli bir romandır.

Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, bir politik roman olarak, Nâzım'ın sanatında bir aşamayı değil ama, romanımızda çok özellikli bir yeri gösterir. Politik temalara yaslanan, toplumsal ve bireysel bağlamlardaki süreçleri romanın eksenine alan politik romandan, edebiyat bilimi bir tür olarak sözletmiyor. Gelgelelim pek çok romanı niteleyebilecek en anlamlı terim de politik romandır. Jack London'ın **Demir Ökçe** ve N. Kazancakis'in **Toda Raba** romanları tam anlamıyla birer politik roman örneğidirler. Fakat örnek olarak İ. Ehrenburg'un **Paris Düşerken**, **Fırtına**, **Dipten Gelen Dalga** üçlüsü politik romanı aşan özelliklere sahiptir. Kendi romanımızdan örneklersek, Sevgi Soysal'ın **Yenişehir'de Bir Öğle Vakti** ve **Şafak** ile Adalet Ağaoğlu'nun **Ölmeye Yatmak** romanları, toplumsal ve bireysel bağlamlarda politik süreçlerle içiçe kurulumalarına karşın, politik roman terimiyle karşılanamazken, Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim politik roman terimini tam olarak karşılayan bir romandır. Politik roman bir romanın yalnızca içeriğini anlatır; yoksa bir romanı ne yüceltir ne de değersizleştirir. Edebiyat bilimi içinde bir tür olarak anılmaması ise, özelliklerinin göreceli

olmaya yatkınlığı ve sayıca çoğaltılmamış olmasındandır.

Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim yaşanmış (otobiyografik) bir politik roman örneğidir. Nâzım çok yoğun biçimde yaşadığı politik bir dönemi ve çevreyi, yaşadıklarından yola çıkarak yansıtır. Romanın ilk sayfalarından başlayarak, kendi yaşamından bir kesiti anlattığı belirgin biçimde farkedilir. Kendisinin de politik bir insan olarak yaşadığı bu dönemin trajik sonuçları Nâzım'ı derin biçimde etkilemiştir. Bununla birlikte, bu romanı politik sorumluluk bilinciyle yazdığı belli olsa bile, önceden oluşturduğu görüşlerini doğrulamak için de yazmamıştır. Çıplak gerçekleri bir roman içinde okura yansıtmaya kaygısı güçlü biçimde duyumsanır ama, roman değerinden bir şey yitirmez. Nesnel verilere boyun eğmeden, ilişkileri, durumları romanın kendi anlatısı içinde kurar.

Nâzım'ın kendi yaşamı ve kişiliğiyle özdeşleştirdiği Ahmet'in³ 1921'de arkadaşı Süleyman'la **"Milli Mücadele'ye katılmak için"** İstanbul'dan Anadolu'ya geçişi, 1922'de Moskova'da üniversite öğrenimi, arka plandaki olaylar olarak, İzmir Şimendifer İşçileri Cemiyeti'nin kapatılması, Şeyh

Sait ayaklanması, 1925'te **"legal imkânlardan sonuna kadar yararlanmak için"** Bursa'da Yoldaş gazetesinin çıkartılması, Ahmet'in üniversite kütüphanesinde Pravda'nın 1922 yılı basımlarını karıştırırken gözüne ilişen dönemin önemli olayları: Büyük Millet Meclisi'nin İstanbul hükümetinin varlığına son veren kararı, Mısır'da ulusal kurtuluş savaşı, Çekoslovakya, İran ve ABD'nin Rusya'daki açlara yardım göndermeleri, İrlanda'da sokak savaşları, Türkiye ile Ukrayna arasında anlaşma yapıldığına ilişkin Frunze'nin açıklaması. Bir bölümü roman kişilerinin doğrudan yaşamadığı olaylarla dönemin panoraması böyle çizilirken, romanın öyküsü içinde yaşananlar da gerçek politik olaylar ve süreçlerle içiçedir. Ahmet'in, Süleyman'ın, İsmail'in, Kerim'in, Ziya'nın yaşadıkları, Nâzım'ın gerçek yaşamının parçalarıdır.

Nâzım'ın bu romanındaki yöntemini roman konusundaki şu düşüncelerinde bulabiliriz: **"... röportaj unsurunun roman unsuru içine karışmasının birçok tuzumsuz kitap sayfasını ve uzunlukları ortadan kaldıracğını sanıyorum (... yazı sanatında kazanılmış, fakat malum sebeplerden dolayı, edebiyat çerçevesinin içine kabul edilmemiş ve zuhurları bizzat o sahadaki tekniğin ve insan münasebetlerindeki gelişmenin eseri olan, gazetecilik, röportaj, muhabirlik filân gibi yazı tarzlarından, bilhassa bunların büyük hadiseleri en veciz kavrayabilme imkânlarından romanda istifade etmek lazımdır sanıyorum."**⁴

Nâzım yıllar sonra, yaşadıklarından romanında böyle yararlanmıştır, kuru luğa düşmeden, nesnel gerçekliğin unsurlarını romanın yapısında içkinleştirerek.

Nâzım bu romanında bir yandan politik tarihimizin oldukça önemli bir

döneminin panoramasını verirken, öbür yandan da aynı dönemin yasaklı politik kişilerinin yaşantılarını, kişiliklerini, onları birer tipik olmanın eşiğine getirerek, yansıtmaya çalışır. Roman kişilerini yaşanmış olmanın tuzağına düşürmez. Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim'in asıl başarısı da buradadır. Romandaki kişilerin tümü birer **roman kişisidirler** ve birer birey olarak da, kişisel özelliklerinin olumlu-olumsuz, iyi-kötü, doğru-yanlış yanlarıyla, zengin bir yaşantı toplamı sunarlar. Kişilerin inandırıcılığı, onların yaşanmış olmalarının bilinmesinde değil, biyografik ve otobiyografik unsurların romanın kurgusu içinde bütüncül bir niteliğe ulaşmalarındandır. Romanın kapsadığı uzunca bir dönemin (1920'lerden 1940'lı yıllara dek) politik sorunlarının bir bölümü arka planda bir sinema şeridi gibi geçirilirken, asıl cananlığı olanları romanın kendi po-

litik temasına dönüştürülür ve bunlar kişilerin politik yaşantıları içinde verilir. Romandaki kişileri çok tutumlu bir dille, başarılı biçimde anlatmıştır Nâzım; kişilerin davranışlarında, iç konuşmalarda ve diyaloglarda sıklık, yapaylık görülmez, rastgele duran, iğreti hiçbir ayrıntıya rastlanmaz, doğal yaşantılar ve oluşum süreçleri içinde insanlar vardır yalnızca.

Ahmet romanın en çapraşık ve zengin kişiliğidir. Bu nedenle de, İsmail ya da Ziya gibi, gerçek birer kahraman olan kişilerden çok, tipik kişiliği Ahmet'te bulur Nâzım. İsmail bir bakıma romancının kendi isterlerinden bağımsız olarak, kendisini kusursuza yakın (o bile kusursuz değildir) kişiliğiyle, kendisi ortaya koymuştur. Oysa Ahmet politik, bir örgüt adamının oluşum sürecini kararlı ve savaşçı yanıyla olduğu denli, zaafıyla da yansıtır.

Nazım Hikmet'in annesi tarafından 1942'de yapılmış portresi.

İstanbul işgal altında, Ahmet'in da ha örgüt yaşamı içinde olmadığı yıllar. Lejyon askerleri sokak köşelerinde yurtseverler tarafından öldürülürken, Ahmet bu eylemler içinde yoktur. Ancak bunun tedirginliğini de duymaktadır; bu yüzden arkadaşı Süleyman'ın Anadolu'ya geçip Milli Mücadele'ye katılma önerisini alınca, **"sevinçten deliye döner"**. (s. 43) Ahmet o günlerde pek çok kararsızlığı yaşamaktadır. İnebolu'ya geçtikten sonra, kendilerini izleyen Ayın-Pe (askeri polis) arkadaşları Tevfik'le Süleyman'ı yeniden İstanbul'a gönderirken, Ahmet büyük bir éziklik duyar: **"Beni de geri gönderin mi, demeliydim? Sattım mı arkadaşlarımı? Kime? Hem, gidenlerle arkadaş mıyım? İyi ama, Süleyman yardım etti bana. Onun sayesinde burdayım. Beni geri çevirip onları bırakırsanız, onlar nasıl davranırdı? Seslerini çıkarmazlardı herhalde. Bunu böyle düşünmek, özür aramak, ke-pazelik değil mi?"** (s. 44) Ahmet Mustafa Suphi'lerin adını da ilk kez Trabzon'a geçtiğinde, aynı günlerde katledildikleri zaman duyar. 1925 yılı başına doğru Moskova'dan yurda döndükten sonra⁵, güvenlik içinde olacağı İzmir'e gider, İsmail'le aynı evde kalırlar. Yasadışı yaşantı içinde, gizlendiği evden dışarı çıkmaması gerekirken, kötü bir iş yapacağını bile bile, gündüz vakti evin çevresinde dolaşmaya çıkar. Bir şanssızlık sonucu bir köpeğin ısırmasıyla, Ahmet'in uzun süren kuduz olma korkuları başlar, İzmir'de kuduz salgını vardır. Ahmet'in yaşadığı korku, başlangıçta kuduz olasılığını düşünmeyen İsmail'in de giderek Ahmet'in davranışlarından ürküntüye kapılıp kuduracağı günü belinde silahla beklemeye başlaması (Ahmet'in İsmail'in belindeki silahı gördüğü an romanın en çarpıcı yerlerinden biridir), Ahmet'le İsmail'in birlikte ev yaşantısı zengin ayrıntılarla yüklü bir anlatımla, başarıyla verilir. Ahmet'in Moskova'daki yaşantısı da kişiliğindeki bazı zaafı yaşadığı yıllardır. Özellikle Anuşka ile ilişkisinde sürekli bocalar. Yeni toplumun doğmakta olan tipi karşısında şaşkındır; Anuşka'nın yeni toplumun insanı olarak biçimlenmesine karşın, Ahmet hâlâ eskinin izlerini taşımaktadır. Bu yüzden Anuşka'nın dostluk ilişkilerindeki kendine güvenli davranışlarını kavrayamaz, onun Si-YA-U ile dostluğunu şiddetli biçimde kıskanır; **"Kendimden utanıyorum, ama sabah-**

lara kadar Anuşka'yla olması; aklıma öpüşükleri filân gelmiyor. Anuşka'yla Moskova ırmağı boyunca el ele bile tutuşmadan dolaştıklarını biliyorum, gözümle gördüm; sabahlara kadar Anuşka'yla olması deli ediyor beni, bunun beni deli ettiğinin de şimdi farkına varıyorum." (s. 30) Ahmet zaaf-larıyla olduğu denli, olumlu kişilik özellikleriyle de romanın en çok yaşa-yan, çarpıcı kişiliğidir. "Bütün işlerini mükâfat kaygısıyla ceza korkusunun dışında yapmaya" çalışan Ahmet, parti kendisine görev verdiğinde, Sovyet-ler Birliği'ni bırakıp yurda dönerken, kararlı davranır. Bolu'da sürgündey-ken, aylardır maaş alamayan öğret-menlere önderlik yaparak, haklarını aramalarını sağlar. Milli Mücadele'ye katılmak için birlikte yola koyulduğu yol arkadaşlarıyla cebindeki parayı or-taklaşa yerken bile, "dayanılmaz bir utanç" duyar, kendisini "fakir fukara-ya ziyafet çeken mirasyediye" benze-tir. (s. 48) Nâzım'ın Ahmet'i tüm kişilik özellikleriyle, yakından tanıması do-ğaldır.

Romanın ikinci önemdeki kişisi İsmail'dir. İsmail örnek bir örgüt adamı, hatta bir kahramandır. Romanda ilk ortaya çıkışı, hakkında sonradan öğ-renilenler düşünüldüğünde, şaşırtıcı gelecektir. Sıradan bir işçi portresiyle kendini gösteren İsmail, İstanbul, Ankara, Diyarbakır, Bursa'da yıllarca hapisanelerde yatan, Sansaryan Ha-nı'nda ve tecritlerde ağır işkenceler gören, işsiz yaşama uğraşı içinde sü-rekli yeraltında yaşamının güç koşu-larıyla savaşıyan bir insandır. İkinci Dünya Savaşı'nda nazi ordusunun Sovyetleri işgalini radyodan izler, üzü-lür; Sovyetlerin kurtulmaya başladığını öğrenir, sevinir; içerdeyken tanıştığı Neriman'la yine içerde evlenir; bir yan-dan iş arar, bulduğu işlerden polis at-tırır, öbür yandan bildiri basıp geceleri duvarlara yapıştırır, içerdeyken hem eğitimini tamamlar, hem rusça öğre-nir, yemeğini dakikası dakikasına yer. Böyleyken bile, Nâzım onun kişiliğın-de kusursuz bir kahraman yaratma kaygısı gütmaz. İsmail bir türlü rahat yaklaşamaz Neriman'a. Romanda herhangi bir kişi gibi yeraltına kar-şın, Nâzım'ın tipik özellikleri en çok yakıştırdığı kişilerden biri olan Neri-man İsmail'e şöyle der: "İstedğim bir iki şey var bu dünyada. Bir kere, artık İsmail'i hapise atmasınlar derdim, ama hiç hiç... Bu bir. Sonra bir evimiz olsun isterdim, bahçe içinde tabii, kü-

çük şirin, kalabalık bir ev. Zenginlik fi-lân istemezdim katiyen. Ve sağlık, sen aslan gibisin maşallah, benim de sıh-hatim fena değil." İsmail olağanüstü bir sıcaklıkla çizilen Neriman'ın bu sözlerine, "Tam bir küçük burjuvalık," diye karşılık verince, Neriman irkiltici, şöyle der: "Sen bana bu küçük bur-juvalığı kaçır yakıştırıyorsun İsmail, ben öyleysem öyleyim." (s. 93) Titiz-likle seçilmiş ayrıntılarla, romanda gerçeklik duygusunun en başarılı ve-rildiği, son derece sıcak bölümlerden biridir burası.

Romandaki kişilerin hiçbiri kendi kişisel, toplumsal ve politik konumla-rına uygun düşmeyen sözler söyle-mezler; iğreti ve yapay bir tek diyaloga rastlanmaz roman boyunca. Nâzım'-ın başarısı kuşkusuz kişilerini gerçek

B. Polevoy, "Nâzım Hikmet bu kitabıyla övündüğü kadar belki hiçbir kitabıyla övünmemiştir," diyor. Nâzım'ın bu kitabıyla övünmesinin iki nedeni olmalı: Birincisi, tıpkı Aragon gibi, politik sorumluluk duygusuyla, gerçekten yaşanmış olandan yararlanarak, pati yaşamının romanını yazdığı için. İkincisi, bu görevci anlayışını, her bakımdan yetkinlikle yerine getirdiği için.

yaşamdan almasından ötürüdür ama, gerçek yaşamda hiçbir zaman Ahmet, Neriman ya da Anuşka ve Petrosyan denli yoğunlaştırılmış kişiler bulun-maz. Kişilerin hiçbiri tek başına bir ti-piğin boyutlarını içermez. Romanın böyle bir sorunu da yoktur. Ne var ki, Ahmet, İsmail, Ziya, Kerim hatta Anuşka ve Petrosyan'ın ayrı ayrı taşı-dıkları özelliklerin birleşimi, romanımız-da rastlanmayan düzeyde, seçkin bir parti militanı tipine ulaşır.

Nesnel gerçekliğin romanımızda bozuşturulmadan yansıtılmadığı (ya da yansıtılmadığı) başlıca alan, sosya-list örgüt yaşamı ve bu yaşamın yara-tıcısı olan kişilerdir. Bu alan romanımızda nedense ya kuru, siğ, kaba bir indirgemeye yer alır ya da çar-

pıtılıp gerçekte olmayanlarla. Yaşa-mak Güzel Şey Be Kardeşim'in bu alanı yansıtmakta gösterdiği başarı, romanımızda toplumcu gerçekçi yön-semeye ışık tutacak düzeydedir.

Kitabın arka kapağındaki kısa tanıt-ma yazısında, Sovyet yazar B. Pole-voy'un, "Nâzım Hikmet bu kitabıyla övündüğü kadar belki hiçbir kitabıyla övünmemiştir," dediği belirtiliyor. Nâ-zım'ın bu kitabıyla övünmesinin iki ne-deni olmalı: Birincisi, tıpkı Aragon gibi, politik sorumluluk duygusuyla, ger-çekten yaşanmış olandan yararlanarak, parti yaşamının romanını yazdığı için. İkincisi, bu görevci anlayışını, her bakımdan yetkinlikle yerine getirdiği için.

Nâzım yine roman üstüne yazar-ken, şunları söylüyor: "... ben hiçbir zaman romancı olamam, çünkü hika-ye anlatmasını bilmem. Halbuki iyi bir romancı olmayı da pek isterdim." 6 Nâzım bu romanıyla kendisini doğru-luyor. İki bakımdan: İkin, her sayfa-sında roman yazma tutkusunu du-yumsatan Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim'le iyi bir roman yazmış olu-yor; sonra, güçlü şiir kaynağının bes-lediği coşkuyla yazdığı romanında, "hikâye"den belirgin biçimde kaçını-yor. Öyküden çok, olaylar ve durum-lar üstüne kuruyor romanı. Her biri asıl öyküyü bütünleyecek biçimde gelişt-i-rilmeye çok uygun öykücükler, Nâ-zım'ın şiirli, tutumlu diliyle, birkaç ayrıntıyla çizilip bırakılmıştır. Buna karşın, roman için harcanmışlık duy-gusu vermez bu tutum. Öykünün hız-la akışı, romanın bir solukta okunmasını sağlıyor.

Roman uzun, acılı ve çok renkli bir yaşama ilişkin gözlemler ve bunlara ilişkin ayrıntılar üstüne kurulduğu için, enikonu işlenecek gereçleri şöyle bir dokunup, bırakmakla yetiniyor. Çok çarpıcı ayrıntıları boyutlandırsaydı ve yaşanmış olanın dışına çıksaydı, her-halde daha derinlikli, büyük bir roman ortaya çıkacaktı, bunu duyumsama-olaksız.

Ayrıntıların çoğunlukla diyaloglar-da kullanılması, romanı güçlendiren bir etken. Roman kişilerini üçüncü ki-şinin anlatısına boğmadan, yazarın müdahalesine başvurmadan, kendi sözleriyle (daha az olarak başkaları-nın sözleriyle) karakterize etmesi ro-manın başarısını yükseltiyor. Romanın dramatik yükünü de bu diyaloglar taşıyor.

Nâzım romanda kendisi için yeni olan teknikleri kullanıyor. Roman üç katmanlı bir anlatı içinde kurulur: Üçüncü kişinin anlatısı, bununla sık sık içiçe geçen iç konuşma ve diyalog. Öykü Ahmet'in yurda döndükten son-ra iş bulmak ve örgüt çalışmalarını sürdürebilmek için İzmir'e geldiği 1925 kışında başlıyor ama, roman bu tarihten başlayarak sürmüyor. Geriye dönüşlerle önceden yaşananlar roma-na girerken, asıl önemlisi, romanın za-man boyutu ilerki yıllara da atlıyor. 1938'de İsmail'in tutuklanıp Ankara'-ya gönderilmesi, İstanbul'da adalar açığında Erkin denizaltı ana gemisin-de tutulması romanın şimdiki zamanı gibi girer anlatıya. Uzunca bir dönem ve kişilerin bu dönem içindeki gelişim süreçleri, değişik katmanlar ve zaman

Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, ...ayrıntılarının zenginliği ve onca ayrıntıyı bir şair titizliği ve tutumluluğuyla kullanışıyla, parti yaşamını ve sosyalist toplumun yeni insanını ustaca verişiyle, roman kişilerini ve ilişkileri gerçekil kılmaktaki başarısıyla, romanımızda çok özellikli bir yere sahiptir.

boyutlarının birbirlerine bağlanmasıyla verilir. Bu arada romanın anlatı katma-nına bir dördüncüsünü de ekler Nâ-zım: Kimi yerde romanın kurgusu dışına çıkarak, açıklamalarda bulunur. Örneğe; Kerim'in akıl hastanesine düşmesine neden olan işkenceler ro-manın kurgusu içinde yer alırken, akıl hastanesinden çıkıp 1950 Mayıs'ında veremden öldüğünü, böyle bir açıkla-mayla öğreniriz. Toplumsal ve tarih-sel dönüm noktalarının ürünü olan ve doğrudan politik bildirisi olan roman-larda (Çernişevski, Herzen vb.) rast-lanan bu yola Nâzım da başvurma gereğini duymuştur.

Verili somut durumlardan ve kişi-lerden bir romanı soyutlamanın güç-lüğü altından kalkan romanımız

pekaz. Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, yeni tekniklerden yararlanarak oluşturulan kurgusuyla, dilinin yalın-lığıyla, roman için onsuuz olmaz ayrıntıların zenginliği ve onca ayrıntıyı bir şair titizliği ve tutumluluğuyla kullanı-şıyla, parti yaşamını ve sosyalist top-lumun yeni insanını ustaca verişiyle, roman kişilerini ve ilişkileri gerçekil kılmaktaki başarısıyla, romanımızda çok özellikli bir yere sahiptir. Geleceksiz ya da geleceğe düşman bunca örnek arasında soluklanmak için bu denli geriye dönme zorunluluğu acı olduğu gi-bi, düşündürücüdür de.

Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, bir akım olarak daha kendisini vare-dememiş olan toplumcu gerçekçi ro-manımız için, bir kalkış noktasıdır. Nâzım Hikmet, toplumcu gerçekçi ro-manımızın yeni kuruluşunda yaşıyor.

1. Nâzım Hikmet, Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, Ortam Yayınları, 1979.
2. Murat Belge, "Politik Roman Üzerine" adlı yazısın-da (Birikim, Kasım 1975), " "Politik roman" deyimini terimleştirmek istemiyorum, çünkü roman türü için-de böyle bir ayırım bana çok anlamlı gelmiyor." der-ken, politik romanın kapsamını alabildiğine geniş tutar. Joseph Conrad, Steinbeck, Silone, Dos Pas-

sos, Malraux, Koestler, Orwell'i politik roman yazarı yazılar olarak sıralarken, Stendhal'ın Kızıl ile Kara ve Parma Manastırı romanlarını da politik romanın başyapıtları olarak niteler. Politik roman teriminin kap-samını bu denli geniş tutmanın yaratacağı belirsizlik bir yana, bu denli geniş bir kapsama sahip bir türü politik roman terimi ile nitelemek de olanaksız ol-malı. Murat Belge, Sevgi Soysal'ın 'Yenişehir'de Bir Öğe Vakti' ve Şafak romanlarını da politik roman ör-nekleri olarak belirtiyor.

3. Nâzım, Moskova Üniversitesi'nde öğrenimini sürdü-rürken, Aydınlık Dergisi'ne yazdığı yazıların bazıla-rında Ahmet takma adını kullanmıştır.
4. Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar, Bilgi Ya-yinevi, 1968, s. 267-68. Nâzım'ın sanat ve edebiyat-üstüne görüşlerinin hemen tümünü içeren, Aziz Çalı-lar tarafından hazırlanan, Nâzım Hikmet Sanat ve Edebiyat Üstüne adlı kitap, Bilim ve Sanat Kitapları tarafından yayımlanacak. Bu kitap, Nâzım Hikmet'in, bilimsel maddeci estetiğin ülkemizdeki ilk özgün kuramcısı olduğunu tanıtlar.
5. Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim'in otobiyografik un-surlara dayanmasının ona çok önemli bir belgesel ni-telik kazandırdığını görüyoruz. Şöyle ki: Mete Tunçay değerli araştırması, Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925) adlı kitabında, Nâzım Hikmet'in "1924 yılbaşına doğru... yurda dönerek Aydınlık yazı aile-sine katıl" dığını belirtirken (Bilgi Yayınevi, Üçüncü Ba-sım, Mayıs 1978, s. 342), aynı yerde şu notu da düşüyor: "Ancak, Babayev, Nâzım Hikmet'in bizim yukarıda sandığımızdan bir yıl farkla, 1924 Aralıkın-da Türkiye'ye döndüğünü söylüyor." Yaşamak Gü-zel Şey Be Kardeşim'den, Nâzım'ın yurda dönüş tarihinin Babayev'inkiyle aynı olduğunu öğreniyoruz. Yine Tunçay'ın araştırmasında Bursa'da çıkan Yol-daş gazetesinin çıkış tarihi belirtilmezken, Nâzım'ın romanından, gazetenin 1925'de yayımlanmaya baş-ladığını da öğreniyoruz.
6. Bursa Cezaevinden Vâ Nû'lara Mektuplar, Cem Ya-yinevi, 1970, s. 219.

JEAN ELLEINSTEIN

Devrimlerin Devrimi

Sovyet Devrimi, tarihte ilk kez, üretim ve de-ğişim araçlarının özel mülkiyetine saldırmıştır. Sor-bonne Üniversitesinde öğretim üyesi olan Jean Elleinstein, bu yapıtta, Sosyalist Devrim'in hangi nedenlerle ilk kez Rusya'da zafer kazandığını a-durumunu gösteriyor. 1917 olaylarını inceliyor, Lenin, Troçki, Stalin gibi kişilerin rolünü ortaya koyuyor. Son olarak, bir iç savaşın ertesinde, 1922 de, genç Sovyetler Birliği'nin durumunu ele alıyor. Bu kitabın okunu, böylelikle, Sovyetler Birliği'ni, bu Devletin geçmişini ve bugünü ve dolayısıyla çağımızı daha iyi anlayabilecektir.

BAŞAK YAYINLARI

Feriz Çakmak Sok. 36 / 13
Tel: 30 50 49 Demirtape / ANKARA

Nazım ve Uluslararası Barış Ödülü

Enis Coşkun

Nazım'a verilen Uluslararası Barış Ödülü yerini buldu ve mumbit topraklarımızda bire yüz veren bir başak oldu.

Nazım, 85. nci doğum yıldönümünde, yaşamıyla ve savaşıyla barış savaşçılarına örnek olmaya, yol göstermeye devam ediyor.

O, çocuklar da şeker yiyebilsinler diye kapıları çalan Hiroşimalı kızdır. İnsanları yapı yapmaktan daha zor bir iş; barışı savunmaya çağırandır. Ulusalla evrenseli birbirine öreerek bu savaşı yükseltmenin becerisini göstermede tüm insanlığa örnek olmuş bir ustadır. Türkiye barış hareketinin bir sıra neferi, dünya barış hareketinin seçkin bir yöneticisi olmuştur.

Nazım, barış savaşçılarının karşılaştığı zorlukların da, sahip olacakları onurun da ilk tanığıdır bizim için.

"otuzumda asılmamı istediler" diyor Nazım; "kırk sekizimde barış maddelerinin bana verilmesini/verdiklerini de."

Nazım'ın sözünü ettiği bu ödüllendirmenin öyküsü, 1949 yılında Paris'te (ve Prag'da) (1) toplanan "Barış Yandaşları Birinci Dünya Kongresi"nde başlar. Türkiye'den de üç delegenin katıldığı bu ilk dünya kongresi, halklar arasında barışı güçlendirme yarışında aydınların önemine işaret ederek, "Uluslararası Barış Ödülleri" konulmasını kararlaştırdı. 25 Nisan 1949 tarihinde ve Paris'de oybirliği ile alınan bu kararda aynen şöyle denilmektedir: "Barış Yandaşlarının Dünya Kongresi, halklar arasında barışı güçlendirmek yarışında aydınları özendirmek amacıyla; en iyi sinema, sanat ve yazın ürünleri için 'Uluslararası Barış Ödülleri' konulmasını kararlaştırmıştır. Ödülleri, Barış Yandaşları Dünya

Kongresi Komitesi tarafından her yıl verilecektir.

Kongre, her biri 5 milyon (Fransız) frank değerinde üç uluslararası ödül koymuştur.

Barış Yandaşları Dünya Kongresi, Kongreye katılmış tüm örgüt ve kurumları, uluslararası barış ödülleri fonunu karşılayacak gerekli paranın toplanmasını örgütlemeye çağırır" (2)

Bu karar doğrultusunda ilk adım, 1950 Mart'ında Stockholm toplantısı sırasında bir değerlendirme kurulu oluşturulmasıyla atıldı (3). Değerlendirme Kuruluna 116 aday önerildi. Bunların 110'u Ulusal Komitelerce, 6'sı ise özel kişiliklerce önerilmişti. Değerlendirme çalışmaları 1950 Ağustos'unda sonuçlandı. Sonuçların açıklanması ve ödüllerin dağıtılması töreni, İkinci Dünya Kongresi sırasında 22 Kasım 1950 gecesi yapıldı.

O gece Polski Tiyatrosu, perdelerini Varşova Senfoni Orkestrasıyla açtı. Barışın coşkusuyla donanmış sahne: Geride mavi zemin üzerinde Picasso'nun güvercini. Gönderlerde renk renk, demet demet bayraklar. Önde çiçek dolu sepetler. Ortada, etrafında değerlendirme kurulu üyelerinin oturduğu kürsü. Salon dünyanın dört bucağından gelen delegelerle dolu. Sessiz bir coşkuyla dinleniyor ödüllendirilenlerin adları. Değerlendirme Kurulu Başkanı elindeki listeden (4) tek tek okuyor onları: İspanya'dan PICASSO, ABD'den Paul ROBESON, Polonya'dan Wanda JAKUBOWSKA, Şili'den NERUDA ve Türkiye'den NAZIM.

Türkiye'den NAZIM ödülünü almak için gelememiştir. O geceyi on üç yıldır yaşamakta olduğu hücresinde geçirecektir gene...

Tüm ödüllendirilenler adına NERUDA bir konuşma yapar. Konuşmasında Polski Tiyatrosundaki sahneden, hapisteki NAZIM'a da şöyle seslenir: "Şair kardeşim Nazım Hikmet'i büyük bir saygıyla anmak istiyorum. Ne kadar sevindim, bugün aramızda olaydı. Onun savaşkan, çelik gibi sağ-

lam ve serin, saf bir suyun şarkısına benzeyen şiiri, yaşam dolu havasıyla hepimizi esinlendirmiştir. Hapisteki hücresi gür sesiyle öylesine yankılandı ki; tüm insanlık duydu Onu... Benim şiirim, barış savaşımı ile yoğun şu saatte onunkinin yanında bir yere sahip olmakla gururlanıyor" (5)

Neruda'nın Polski Tiyatrosunun sahnesinde öylesine gür yankılanır ki sözleri, aşır hapishane duvarlarını ulaştır Nazım'a.. Ama Nazım yalnızca Neruda'nın okşayıcı sözlerini değil; bu ödüllendirilmenin gururunu ve sevincini halkıyla beraber özgürce ve dolu dolu yaşayamamanın üzüncünü de duyar. Yüreğine işler bu, Nazım'ın.

Dünya barış yandaşlarının, barış isteyen tüm dünya halklarının şükranlarını simgeleyen bu ödülün Nazım'a verilmiş olduğu yıllarca kalın bir sis perdesi altında tutuldu. (6) Nazım gibi, halkımız da Onun bu onurlandırılışıyla kıvanç duymaktan yoksun bırakıldı. Ama Ona verilen bu barış ödülü yerini buldu ve mumbit topraklarımızda bire yüz veren bir başak oldu. □

- (1) İlk Dünya Kongresi Fransız ve İkinci Dünya Kongresi ise Londra'nın engellemeleriyle karşılaştı. Japonya'daki ABD işgal Komutanlığıyla işbirliği içinde Japon delegeleri dahil kimi delegelere Fransız makamları vize vermediler. Böyle olunca da bu ilk Kongre, Paris ve Pragda eşzamanlı olarak toplanmak zorunda kaldı. 13 Kasım 1950'de Sheffield'de çalışmalarına başlayacak İkinci Dünya Kongresi ise son anda Londra'nın yasaklamasıyla karşılaştı. Yürütme Komitesi, bu durum karşısında Polonya'nın yaptığı daveti görüşüp kabul etti: İkinci Dünya Kongresi üç günlük bir gecikmeyle Varşova'da açıldı. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Güney GÖNENÇ; "Hep Aramızda Olacağım; Frederic Joliot-Curie'nin yaşam öyküsü", Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, Kasım 1983.
- (2) "Congrès Mondial des partisans de la paix; Paris, Prague" Paris, 1949, Avril; s. 616
- (3) Değerlendirme Kurulunun tam listesi için. Bkz. "Deuxième Congrès Mondial des partisans de la paix"; Paris 1951, s. 866
- (4) Ödüllendirilenlerin adları ve yapıtlarını içeren listenin tamamı için Bkz. a.g.y., s. 868
- (5) Neruda'nın konuşması için Bkz. a.g.y., s. 871
- (6) Gerçekten bu sis perdesi öylesine kalındı ki, olay hakkındaki bilgiler, tıpkı sudaki kırılmalar gibi yanılgıdır. Örneğin kimi kaynaklarda ödülün tarihinde yanlışmış ve 1951 ya da daha sık yapıldığı gibi 1953 yazılmıştır. Kimi kaynaklar ise ödülün biçim ve niteliğinde yanlışlıktır; Lenin ödülü olduğu söylenmiş ya da Joliot-Curie altın madalyası denilmiştir. Bunlar hep o sis perdesinin yol açtığı yanılgılardır. Umalım, artık bu sis perdesi dağılsın.

Okuyucularımızdan

WHY THE WORLD WON'T LISTEN... (*)

... It seems from your magazine that you are concerned with exactly the same topics as we are. Why the world won't listen to the arguments for disarmament I do not know.

... I enclose a photograph showing Monsignor Bruce Kent in our garden after staying the night and before setting off on the next stage of his walk. ... I was very interested to see how much English writing was contained in your publication. Do most Turks speak/read English? You have poster with Joan Baez on p. 6, Keir Hardie on p. 18, Tony Benn's article on p. 33, Reagan on p. 34, Alice de Bellmond's books on display on p. 35/36, and I think Escher's lithograph on p. 42 very aptly illustrates "Communication and War" by M. T. Öngören, and I read things like "Hollywood, Pentagon" and "Green Berets", etc., then on p. 44 there is a big extract from "The New York Times." I'm most impressed. Can most of your readers understand the "Lawyers" advert on p. 55? The English is not elementary. The article on "Transcendental Meditation" on p. 56 leads me to think that, changed as it is, to "Transandantal Meditasyon," there is a move afoot to produce a "Turkenglish" language - which is rather like "Franglais," (ie. a version of English understood by the French-

Rahip Bruce Kent "Uzun Yürüyüş"ünde, yeni bir günün başlangıcında.

The French purists object strongly, I may say) - Is this the case?

William Bartlett
Lanarkshire Scotland

(*) İskoçya'daki barışçı dostlarımızdan William Bartlett'in Bilim ve Sanat'ın 69. (Eylül 1986) sayısına ilişkin görüşlerini içeren mektubunun bazı bölümlerini yayınlıyoruz. Bir "Quaker" olan Bartlett, Bilim ve Sanat'ın [Barış konusunda] kendileriyle aynı amacı paylaştığına işaret ediyor ve "Dünya silahsızlanma konusundaki argü-

manlara niçin kulak vermiyor, bilmiyorum." diyor.

Bartlett, Eylül sayımızda "Uzun Yürüyüş"ünden söz ettiğimiz Rahip Bruce Kent'in bu yürüyüşü sırasında bir gecesi ni geçirdiği Bartlett'ların evinin bahçesinde çekilmiş bir fotoğrafını da mektubuna eklemiştir.

Mektubunun yayınladığımız diğer bölümünde ise Bartlett, söz konusu sayımızda, gözüne çarpan İngilizce kökenli kelime ve kaynakların çokluğundan söz ediyor; bunları sayfa sayfa sıraladıktan sonra; bir "Turkenglish" dili mi geliştiriyorsunuz, diye soruyor.

B.S.

"GÜLÜNÜN SOLDUĞU AKŞAM" ÜZERİNE

9 Kasım 1986 günlü Noktra'da Gülünün Solduğu Akşam'la ilişkin olanları ve Erdal Öz'ün "Örtüyü Bir Ucundan Kaldırdığı"ni vurgulayan sözlerini de okuduktan sonra durakladım. Belleğim gerilere gitti, Erdal Öz'ün Cem Yayınlarından çıkan Deniz Gezmiş Anlatıyor kitabına.

"Örtüyü bir ucundan kaldıran" Erdal Öz, on yıl önce yayımlanan ve kitaplıklarda bulunan, "birinci basımının bütün geliri Türkiye Yazarlar Sendikasına bırakılan" bu kitabından söz etmiyordu.

Gülünün Solduğu Akşam'ı aldım. Okudum. Erdal Öz, yeni kitabında da Deniz Gezmiş Anlatıyor kitabından hiç söz etmiyordu.

Halbuki Erdal Öz söz etmeliydi on yıl önceki kitabından. "Deniz Gezmiş Anlatıyor kitabımdaki yazdıklarımın

bazı yerlerine eklemeler, bazı yerlerinden çıkarmalar, Deniz'in söylediği bazı sözlerde değiştirmeler yaptım ve başka eklemelerle Gülünün Solduğu Akşam ortaya çıktı demeliydi." Ekleme ve çıkarmaları neden yaptığını şöyle 'bir ucundan aralamalıydı'.

...Denizlerin asılmalarından dört yıl sonra yazılanlara mı, ilk kez yayınlanıyormuşçasına onbeş yıl sonra yazılanlara mı, hangisine inanalım?

İhsan Atar
Ankara

BİLİMİ ELE ALMAK

... derginiz ılık bir yel gibi eserek, özleri, dışındaki buzları eritip açığa çıkarmalıdır.

Bilim çağımızda imrenilecek bir gelişme düzeyindedir; buna karşın, giderek kitlelerden uzaklaştırılmakta, anlaşılması uzmanlık isteyen bir hal almaktadır. Oysa eski Yunan'da, antik çağlarda filozoflar bilimi halkın anla-

yabileceği biçimde aktarabiliyor, kavratabiliyorlardı. O zamandan bu yana bilimin çok geliştiği, bilgi birikiminin çok arttığı, bunun da, özel bir bilim dilinin doğmasına zorunlu olarak yol açtığı inkâr edilemez. Ama bunun böyle olması, bilimi insanlara anlatmak gereğini ortadan kaldırmaz. Bilimin nimetlerinden bütün insanlık yararlanmalıdır. Halktan koparılmış bir bilimin sorumluluğunu bilim adamları tek başına taşıyamaz.

Gen mühendisliği konusundaki söyleşiniz bu yolda atılmış değerli bir adımdır. İnaniyorum ki derginiz güncel bilimsel gelişmeleri toplumsal düzeyde, anlaşılır bir dille ele almayı sürdürecektir. Bilimsel içerikli çözümlemelerin, diyalogik çözümlemelerin tomurcuk gibi açtığı yazıların beklentisiyle ve başarı dilekleriyle.

Hüseyin Özpınar
1 Nolu Askeri Cezaevi
Erzincan

Bir İlk Yapıt:

Jokond ile Si-YA-U

Özcan Yalım

Nazım Hikmet Türkiye'de dokuz şiir kitabı yayımladı. *Jokond ile Si-YA-U* (1929), 835 Satır (1929), *Varan 3* (1930), *1+1=1* (1930, Nail V. ile birlikte), *Sesini Kaybeden Şehir* (1931), *Benerci Kendini Niçin Öldürdü* (1932), *Gece Gelen Telgraf* (1932), *Taranta Babu'ya Mektuplar* (1935), *Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin Destanı* (1936).

Jokond ile Si-YA-U yayımlandığında Nazım Hikmet yirmi sekiz yaşında (1). Kitapta bir yayınevi adı yok. Yalnız iç kapakta "İstanbul Akşam Matbaası-1929" yazılı. Koyuca renkli üçüncü hamur bir kâğıda basılan kitap kırk sayfa. Ön ve arka kapakları hazırlayan Cevdet (soyadı belirsiz) kitabın üçüncü ve otuzuncu sayfalarına da birer resim yapmış. Resimler siyah beyaz, ancak kapakta ayrıca sarı renk de kullanılmış. Fiyatı otuz kuruş. Birinci sayfada bir de sunu var: "*Şang-Hay'da kafası kesilen arkadaşım Si-YA-U'nun hatırasına.*" İkinci sayfada ise şu açıklama yer alıyor: "*Rönesans devrinin İtalyan ressamlarından Leonar da Vinci'nin meşhur eserlerinden birinin ismi Jokond'dur. Jo-*

kond tebessümüyle meşhurdur. Bu kitaptaki acayip sergüzeşt işte bu Jokond ile Si-YA-U ismindeki bir Çinlinin macerâsına dairdir."

Düşsel bir serüveni anlatan kitap üç bölümden oluşuyor. 1924'de "*Luvur*" müzesinde Jokond ile Si-YA-U karşılaşır, birbirlerini severler. Bu bölümün sonunda Si-YA-U Fransa'dan atılır, Çin'e gider. Jokond büyük bir üzüntüye kapılır. İkinci bölümün adı "*Firar*". Bu bölümde "*muhaarir*", "*tay-yare*" siyle "*Luvur*" müzesinin damına konar, Jokond'u kaçıtır. Çin'e doğru yola çıkarlar. Yolda Jokond uçaktan bir İngiliz gemisine düşerse de, sonunda Çin'e ulaşır. Üçüncü bölümün başlığı "*Jokondun Encamı*". Bu bölümde Si-YA-U Çin'de yakalanır, başı vurulur. Bunun üzerine Jokond çerçevesinden fırlayıp çıkar, "*muazzam bir kavganın dev kadını*" olur. Yararlıklar gösterir:

Jokond
düşman elinde
bir şehrin kapısından
gece gizli çıkarken gördüm;
onu, süngülerin çatıştığı bir kapışmada
bir Britanya zabitanın
gırtlığını sıkarken gördüm.

Onu:
İçinde yıldızlar yüzen mavî bir su başında
bitli kirli gömleğini yıkarken gördüm...

Ocağında odun yanan bir lokomotif
üfliyerek, püfliyerek sürüklüyor peşinden
beheri kırk kişilik kırk kırmızı vagonu.
Vagonlar geçti birer birer
Son vagonda gördüm onu:
başında tüyleri yoluk bir kuzu kalpak
ayaklarında çizmeler
sırtında meşin ceket
bekliyor nöbet...

(Sayfa 36-37)

Sonunda Jokond yakalanır, "*Şang-Hay'da 'Fransız divanı harbi'*" kararıyla yakılır.

Görüldüğü gibi serüvenin düşselliği önemli değil. Ozan böyle bir öyküde bile, ölünceye dek sürececek devrimci tutumunu açıkça ortaya koyuyor. Elbette "*Saman Sarısı*" gibi dünyanın en güzel şiirlerinden birine daha uzun bir yol var. Ama bu ilk yapıt büyük bir ozanın gelişini muştuluyor diyebiliriz.

(1) Bir karşılaştırma yapmak için kimi ozanların ilk kitaplarını yayınladıkları yaşları yazıyorum: F. H. Dağlarca (20), C. A. Kandı (22), A. İlhan (23), M. C. Anday (26), O. V. Kankı (27), C. Süreyya (27), B. Necatigil (29), C. Külebi (29).

"İnsan Manzaralarından Memleketim"

Mümtaz idil

Genç adam karalanmadık yeri kalmamış defterini usulca kapatıp ardına yaslandı. Eksik olan bir şey vardı. Geciktiğinin farkındaydı. Bir an, gördüğü bir filmde etkileyici bir sahne aklına geldi: Günlük işlerinden arta kalan zamanda şiir yazmaya çalışan kendi yaşlarında bir adam, sahnede dehşet içinde bağırıyordu: "*Lermontov öldüğünde 27, Puşkin öldüğünde 38 yaşındaydı. Ben 45 yaşına geldim ve daha hiçbir şey yapamadım! Tanrım, ben bir hiçim!*"

Daha henüz dört yaşındayken babasının muhasebe defterlerini düzelten Gauss geldi aklına. Sonra Mozart, ablasının yerine piyanonun başına geçip, öğretmeni kandıran küçük Mozart. Daha birçokları geçti aklından: 10 yaşında beste yapanlar, 15 yaşında şiirlerini yayımlayanlar. Özgür ve açık düşüncenin bastırılmadığını, hiçbir baskıya boyun eğmediğini düşündü. Üstelik, baskının hiçbir çeşidi, parlayan bu kıvılcımları söndürmeye yetmiyordu. Bir kez parlamaya görsün, alevlere sarıyordu kısa sürede. Puşkin'in şiirleri Sibiryâ zindanlarındaki dekabristlere başka nasıl ulaşabilirdi ya da Neruda'nın dizeleri Nikaragua sokaklarını nasıl çınlatılabildi?

Kalktı genç adam, bir sigara yaktı: Düşünce süresini uzatan, çalışmayı geciktiren bir eylem içindeydi şimdi. Şairlik oldukça uzakta kalmıştı.

Bir gece yarısı Batum'dan Hopa'ya giden bir teknede düşündü kendini. Yüreğinin, yıllardır uzak kaldığı ülkesine dönebilmek için katlandığı onca tehkeyi kaldırıp kaldıramayacağını hesapladı. Sonunu bildiği bir öykünün en heyecanlı noktasındaydı. Laz arkadaşı ile birlikte Hopa hapishanesinin tek odalı koğuşuna gidiyorlardı şimdi. Yine de şiir yazmaya devam edebilecek miydi? Susuz, tuvaletsiz, yiyeceksiz taş duvarlar arasında hâlâ şiir güzellik doğurabilecek miydi?

Şairliğin güzel kelimeler bulma oyununu olmadığını anlamıştı artık. Sözlükleri kaldırılabildi masasının üzerinden. Şiir yazabilmek için başka şeyler gerekiyordu demek ki. Annesini yitiren her yavrunun duygusal çırpınışları, kuş cıvıltısına benzer bir hüzünden öte iz bırakmıyordu. Ağlatmak değildi aslolan, anlatmaktı.

Yeniden düşüncelere daldı. Düşünde yerine geçtiği ozan yine tutuklanmıştı. Bir gemiye götürmüşlerdi onu yaka paça. Süngülü iki erin arasında dar bir merdivenden telaşla indirilişini düşündü. Ölüm müydü kendisini bekleyen? Ambarın içinde bir köşe bulup, uyudu. Güçlü bir ışıkla uyandırıldılar. Giyindi. İki askerin önü sıra güverteye çıkarıldı. Güverte sonuna kadar götürüldü. Sırtı askerlere dönüktü. Tüfek ağızlarına mermilerin sürülüşünü duydu. Öyküye daha önceden bildiği halde, soğuk soğuk ter döktü. Öldürmeyeceklerdi onu, biliyordu ama yine de korkuyordu. Ya bilmeseydi? Ertesi gün aynı oyunu yinelediklerinde daha az titreyecekti.

Sigarasının söndüğünü ve alınının boncuk boncuk terlediğini farketti genç adam. Şiir yazmaya devam edip etmeyeceğini sordu kendi kendine. Yanıt da bulamadı. Düşündeki adam yazacaktı nasılsa, öykü daha bitmemişti, ama kendi yazabilir miydi? İşte bunu bilemiyordu. Karaladığı defteri şöyle bir karıştırdı: Yitirilmiş bir sevginin harflere dönüşmüş çirkinliği çarptı gözüne.

Şiir gerçekten bir yetenek işi miydi? Yalnızca yetenek insanı böylesine dirençli ve kararlı kılabilir miydi? Hayır. Öyle olsaydı, Rimbaud tüm yeteneğine karşın silah kaçakçısı olmayı tercih etmezdi. Şiir yazmak aynı zamanda tutarlılık işiydi, göze alma meselesiydi. Son yazdığı şiirlere baktığında, hep kendini yazdığını farketti. Oysa artık kendisi için bile yazabileceği fazla bir şeyi kalmamıştı.

Çankırı hapishanesini, ardından da

Bursa hapishanesini düşündü. Dışarıdaki insanların kendisiyle fazla ilgilenmeyeceğini biliyordu. Sorunları büyüktü herkesin: Tifo, kuduz gibi çağdışı hastalıklarla birlikte en çağdaş hastalığı aynı anda yaşıyorlardı. Hapishanede şiirleri yüzünden yatan "*bulutlar adam öldürmesin*" diye bağırarak bir adamın ne önemi vardı?

Sinop hapishanesi bir anda dehşete düşürdü genç adamı. Artık özdeşleştiği şairin yaşamından endişe duymaya başlamıştı. Kendi yaşamından da. Nitekim, Sinop hapishanesinde suikaste uğramamış mıydı düşündeki Şair?

Pablo Neruda'nın sevimli yüzünü anımsadı. Ünlü ozanın elini omuzlarında hissetti, ağır ağır konuşuyordu karşındakilerle başıyla kendisini göstererek: "*Bu adamın değerini bilin. Biz onun yanında şair bile sayılmayız.*" diyordu. Mutluluktan kızardığını hissetti. Kalkıp şiir defterini açtı, son sayfasına büyük harflerle, "*Senin gibi yaşamak güzel şey be kardeşim.*" diye yazdı, Şairlik değildi artık önemli olan, kararlı olabilmektir.

DORMEN TİYATROSU
Tuncer Cüenoğlu
ÇIKMAZ SOKAK

Yöneten: Ali Taygun
Dekor-Kostüm: Osman Şengezer

Celile Toyon
Mustafa Alabora
Gülen Karaman

Salı 21.15
Çarşamba 18.30-21.15
Cumartesi 14.30
Komedi Tiyatrosu Pangaltı

Belinda'nın Büyüsü

Hüseyin Caner Fidaner

“Korkma evladım, sahici değil bunlar, hepsi masal...” Bu tip sözler, erken çocukluk döneminden kalma anılar olarak hepimizin belleğinde. Gerçekten yaşamın ilk yıllarında düş ile gerçeğin farkı algılanamaz; düşünülen, söylenen herşey yapılmış, olmuş gibi etki yapar. Bu durum **büyüsel düşünce** denen erken çocukluk dönemindeki düşünce biçiminin bir ögesidir. Büyüsel düşüncenin izleri yetişkinlikte de gözlenebilir. Örneğin, oyuncunun gerçekte ölmediğini bile bile perdedeki ölüme ağlamak, bunun küçük bir örneğidir.

Aaahh Belinda'da(*) Serap'ın da reklam filmi çevirecek olmaktan benzeri şekilde etkilendiğini ilk sahnelerden başlayarak anlıyoruz. Videoda provalarını gördüğü rol arkadaşına öfkeleniyor, sette parmağına takılan alyans onu tedirgin ediyor, rol gereği anneleri olacağı çocuk oyuncular hiç de canayakın bulmuyor, vb. Serap'ı gerçekte rahat-sız eden şey, alaycı çevre tepkisinden, yani “imajını satmak”tan çok, yalancılıktan da olsa halk tipi bir aile kadını kimliğine bürünmektir.

Aslında bir bütün olarak sinema kendi başına bir yanılsamadır. Geleneksel olarak seyirciden bir süre için görüntüleri gerçek kabul edip film kişisiyle birlikte duygulanması, beklenir. Epik anlayıştaki filmlerde ise seyirciye izlediğinin bir görüntü olduğu sık sık anımsatılır. Aaahh Belinda gibi epik filmlerde ise film kişisi ağlarken seyirci güler, film kişisi gülerken seyirci ağlar. Böylelikle seyirci yanılsamanın dışında kalmış olur.

Öte yandan oyuncu da aslında oynadığı şeyin gerçek olmadığını bilir. Örneğin Serap, Asiye rolünü oynadığı için kendisini fahişe gibi hissetmez. Oysa aynı Serap, reklam filmindeki rolünden, Naciye'yi oynamaktan tedirgindir.

Serap “özgür” bir kişidir, “rahat”tır, evli olmadığı halde birlikte yaşayabilmektedir. Ama görünüşteki bu özgürlük ancak bir büyük yadsımayla birlikte var olabilmektedir. Serap, Seraplığını “Naciye olmamak” şeklinde tanımlamaktadır. Bu nedenle bir halk tipi aile kadını olmak, ya da öyle görünmek kendisini olağandışı ölçüde tedirgin etmektedir. O halde Serap'ın da başına buyruk yaşaması olanaksızdır.

Düşlerdeki gibi korkulan gerçekle-şir ve Serap Naciye'nin dünyasını yaşamaya başlar. Panik içinde Serap'tan bir iz arar, bulamaz. Naciye'nin dünyası gerçekten de imrenilecek bir ortam değildir. Çünkü burada herkesin yapacağı şeyler toplumsal olarak belirlenmiştir. Naciye kocasına bir eş, kaynana ve kaynatasına bir gelin, çocuklarına bir anne, babasına bir kız olmak, aynı zamanda banka memuru ve arkadaş rollerini de korumak ve sürdürmek zorundadır. Yeniden Seraplaşma çabaları sonuç vermez. Eski sevgiliyle ilişkisi kurtar, ama bu ilişki Serap'ınkinden çok farklıdır. Bireysel olarak Asiye'yi çok iyi oynasa bile bu rolü sahnede canlandırması olanaksızdır artık, çünkü ona hasta gözüyle bakarlardı. Naciye kimliğiyle elde edebildiği rol ancak Ahlak Derneği Başkanı rolü olacak, ama toplumsal koşullar bu rolü de sahnede oynamasına izin vermeyecektir. Geriye oynayabileceği tek “rol” kalmıştır: Naciye'nin toplumsal rolü. Bunu hakkıyla becerebildiği an, gerçek dünyaya, Serap'la geri dönme şansı da ortaya çıkacaktır.

Finaldeki simgesel sahne, filmin özeti gibidir. Reklam filminin konusu, bir anlamda sahibi olan Belinda markalı şampuanın dev şişesi, bir robot gibi Serap'ın üstüne gelir, onu korkutur; ama hemen ardından şişenin kendi kendine

yürümediğini, bunun bir oyun olduğunu anlarız. Aslında bu dev şampuan şişesinin, insanların üzerine yürüyen, onları korkutan bütün yanılsamaları simgelediği rahatlıkla söylenebilir. Günlük yaşamımızda giderek önemi artan yanılsamaları bir düşünün. Acaba bunların kaçta kaçının yanılsama olduğunu farkediyorsunuz? Belki bundan daha önemlisi, zaman içinde bu oranın artıp artmadığıdır.

Filmin en önemli özelliklerinden biri kişilerin iyi ya da kötü gibi kalıplara sığmayışı. Tiplerin tümünü izliyorsunuz, yaptıklarını yanlış bulduğunuz anlarda bile onları “anlıyorsunuz”. Yine aktarılan iki farklı çevre (sanatçılar ve halk tipi aile) yan tutulmadan anlatılıyor. Her iki çevrede de insanların yalnız olmadığı, bir toplumsal ortam içinde bulunduğu, söze değ, sinemaya dayanan bir dille açıklanıyor.

Film bitiyor. Serap kendi çevresine dönmüş, Naciye'nin dünyası durmuş oturmuş, siz ise gerçek dünyaya dönmüşsünüz. Yani evli evine, köylü köyüne mi? Hayır. Serap bir Naciyeleşme deneyimi yaşamış, Naciye'nin çevresi başka seçeneklerin farkına varmıştır artık. Siz ise üzerinde düşüncecek, tartışacak, gerçek dünyadaki yanılsamaları farketmenize yardımcı olacak bir film seyretmiş durumdasınız. Yani film üzerine düşeni yerine getirmiş, toplumdaki değişimlere katkıda bulunmuştur.

Türk sinemasının son yıllardaki gelişmelerini izleyenler şimdiye dek bu filmi zaten gördüler, konuştular. Biz “Kesinlikle yerli film seyretmem” diyenlere **Aaahh Belinda'yı** izlemelerini salık veriyoruz. □

(*) Aaahh Belinda..., Yönetmen: Atif Yılmaz, Görüntü Yönetmeni: Orhan Uğuz, Senaryo: Barış Pirhasan, Oynayanlar: Müjde Ar, Macit Koper, Odak Film yapımı, renkli, 1986.

Eve Gelen Sürprizler:

“Ragtime” ve “After Hours”

Haldun Armağan

Video kulüplerinin önde gelen işlevlerinden birisi, arşivciliğe yönelmeleri ve önlerine gelen sayısız olanağı tür ve yönetmenlere göre bir sinema belgeliğine dönüştürme şansları olsa gerek. Bu gerekliliğin ne ölçüde gerçekleştiği ise, özellikle Türkiye için düşünüldüğünde, sanırım -olumsuz anlamda- şaşırtıcı sonuçlar verecektir. Birçok değerli filmin, “fazla müşterisi yok” gerekçesiyle siliniverdiğine tanık olmanın yanı sıra; yeni çıkan video-sinema yasası ile telif hakkı ödenmediği için, bazı eski filmlerin arşivlerden kaldırılması söz konusu. Bu gerçeği gözönünde bulundurarak, bu sayıda video kulüplerine yeni gelen 1985 yapımı “After Hours”dan söz etmeden önce, 1981 yapımı olan “Ragtime”i, ortalıktan kaybolmadan anımsatmak istedik.

Ragtime(*), herşeyden önce Türkçe çevirisi güç bir sözcük. Özellikle zencilere özgü bir müzik türü olan “ragtime”, belki “kesik tempolu müzik parçası” biçiminde tanımlanabilir.

Çek asıllı Amerikalı yönetmen Milos Forman, her filmiyle değişik bir tür çizmesiyle dikkati çekiyor. Bu kez, Doctorous'un romanından Michael Weller'in senaryosuna dayanan Forman, yine görkemli bir sinema örneği sunuyor. Roosevelt'li yılların Amerika'sında, zencilerle beyazlar arasındaki ayrımın, ne denli keskin olduğunu gözler önüne seren Forman; alışılabilir ırkçılık karşıtı söylemini bir yana bırakıp, renk boyutunu dışlayarak, sorununu insani yönüyle yaklaşıyor. Stanford White cinayeti olarak bilinen bir olaydan yola çıkılırken, zencilerin neden şiddete zorlandığı sorusu da, yanıtıyla birlikte, adeta bir balyoz gibi izleyicinin suratına indiriliyor. Ragtime, yavaş yavaş ve tutarlı adımlarla mesajını tamamlayarak; o dönemin ırk ayrımcılığının çizdiği sınırlarda yaşamının

nasıl bir cehennem olduğunu, altını çizerek belirtiyor.

Filmin son sahnesini değerlendirirken, bir an Forman'ın “kolaya kaçtığı” izlenimi uyanabilir. Ancak bu olasılığın gerçekçi olmadığı sonucuna da, Ragtime'in tüm çerçevesini gözönüne alarak varabiliriz. Milos Forman, suç/suçlu, şiddet/düzen gibi kavramlara yargılayıcı bir biçimle bakmayı amaçlamaktadır.

“After Hours”()** ya da kulüplerdeki çevirisiyle “Gece Yarısından Sonra” da, çağdaş bir ragtime olarak tanımlanabilir. Bu kez yargılanan, ırk ayrımcılığı ya da düzenin “büyüttüğü” şiddet kavramlarından öte; çağdaş toplumda cennet ve cehennemin ta kendisidir. Griffin Dunne, yeni işine alışma çabası içinde iken, bir gece yarısı gelen davetle kendisini bambaşka bir dünya içinde buluverir. Tanımadığı birisinden gelen çağrıya “insanca yardım” duygusuyla karşılık veren genç adam, gündelik yaşamının bunalışının yanı sıra,

gece yarısı ve sonrasının da bir başka cehennem olduğunu ayırmasar: “Gündüz ikiyüzlü ilişkiler; gece ise, iletişimsizlik, sevgi yoksunluğu ve kişilerin kendi kendisiyle başbaşa kalmasından kaynaklanan acılarla donanmıştır. Yönetmen Scorsese, gözde oyuncusu Robert de Niro yerine, “After Hours”da Griffin Dunne’u oynatıyor ve sonuç kesinlikle, başarı.

(*) Ragtime/Yönetmen Milos Forman/Oy. Howard Rollins, James Cagney, Norman Mailer, Mary Steenburgen/Yapım Yılı 1981/155 Dakika
(**) After Hours/Yönetmen Martin Scorsese/Oy. Griffin Dunne, John Heard, Linda Fiorentino, Terry Garr, Rosanne Arquette/1985/97 dakika.

SERGİYE DAVET

Karikatürist Asaf Koçak
Bilim ve Sanat Okuyucularını
7. Kişisel Sergi'sine
davet ediyor.
15-30 Ocak 1987 Muğla,
Belediye TanSa Binası

Ve Aydınlığa Birlikte Yürümek

"Yapıcılar türküler söylüyor,
yapı türkü söyler gibi yapılmıyor ama
Bu iş biraz daha zor."

Elinizdeki bu sayımızla Yedinci Yılımıza giriyoruz. Yedinci Yılımızı okuyucularımızla, Bilim ve Sanat'ı ürünleriyle, emekleriyle, katkılarıyla bugünlere getiren bütün dostlarımızla birlikte kutluyoruz.

Günümüz koşulları, dergimizin yayın hayatına atıldığı günlerin koşullarına özdeş değil elbette; ama çözülmeyi bekleyen sorunlarla yüklü gündem ağırlığından pek az şey yitirmiş görünüyor. Önümüzde yorucu yıllar var, hepimiz için yorucu, ama yaşanması gereken... Eğer aydınlık bir gelecek kurmak içinse bunca yorgunluk, yorulmaya değer diyoruz, yaşamaya değer. Aydınlık bir geleceği kurmak kolay değil...

Bugün çıktığımız günkü kadar yalnız değiliz Dergiler Alemi'nde... Mutluyuz, çözüm arayışında çoğaldık diye. Umutluyuz, yeni dergiler dünün dersleri üzerine doğdu, dünün dersleriyle olgun, dünün dersleriyle daha bir sorumlu, daha bir sabırlı, daha bir uzun soluklu diye. Önümüzdeki yollar sabırla ve ınatla yürünecek, bilimin uzun soluğuyla.. ve hep birlikte, dönemeçleri hep birlikte aşmak, aydınlığa birlikte yürümek dileğiyle.

Hoş geldiniz dostlar...

Dergimiz/Derginiz 1987'de de bilim ve sanatın zenginliğiyle zenginliğini sürdürmek amcında: Güncel, acil sorunların bilimin ışığında tartışılması, çözüm bekleyen sorulara bilimin ışığında yanıt bulma arayışı sürecektir. Bunu yaparken ışığından yararlanmadığımız bilimin kendisine de kendi ışığını tutup bakmayı ihmal etmeyeceğiz. Bilimle toplumsal yaşamın temas noktasında teknolojiyi ve teknolojinin yarattığı sorunları irdelemeyi sürdüreceğiz. "Yaratacağı Olanak ve Sorunlarıyla Gen Mühendisliği", "Matematikçi Gözüyle", "Sosyobioloji: Genlerimiz Yazgımız mı" türünden tartışma, deneme, inceleme yazılarımız sürecektir.

Sanat konuları, elbette ilgi alanımız içindeki yerini koruyacak. Sanat alanına, bir yandan, sanat ürün-

lerini üretenlerin, yaratanların ya da bir uğraş alanı olarak doğrudan sanatı seçenlerin kalemiyle yaklaşırsak, öte yandan da sanat yoluyla kendilerine hitap edilenlerin, deyim yerindeyse, sanata sanat dışından bakanların gözüyle bakmaya, onların görüşlerini yansıtmaya çalışacağız. Bu ikincisine özellikle önem veriyoruz. Üretenle-yaratanla, kendisi için üretilen-kendisi için yaratılan arasında doğrudan bir diyalog kurulmalı diye düşünüyoruz. Bu diyalog belki dolaylı olarak var, ama yine de şu soru sorulmalı: Sanatın etkilenmeyi ve değiştirmeyi hedeflediği insan etkilemek ve değiştirmek isteyenlere özlemlerini, beklentilerini, beğenisini, beğenmezliğini doğrudan, cesaretle, açık yüreklilikle söyleyebiliyor mu? yazabiliyor mu? Yoksa "çizmeden yukarı çıkmak" endişesiyle ne üretilirse üretilsin beklentilerini, özlemlerini, beğenmezliklerini kendisine mi saklıyor?

Bize insanlarımız-sanatı izleyen insanlarımız, sanatın izleyicisi olan insanlarımız-sanatçılarımıza bir şeyler iletmek istiyor, bir şeyler söylemek istiyor gibi geliyor. Çekingenlikleri aşabilirsek eğer, ilgi çekici değerlendirmeler, çarpıcı öneriler ortaya çıkacağına inanıyoruz. Dr. Erdal Atabek'in bu sayımızda yer alan "Yaşadığımı İtiraf Ediyorum" başlıklı yazısı inancımızı güçlendiriyor.

Karikatür yapmasını ve şiir yazmasını ne kadar çok seven bir toplumuz. Ve bize de yayınlanması dileğiyle o kadar çok karikatür ve şiir geliyor ki... Ama ne yazık ki, dergimizin sınırlı hacmi nedeniyle sanat ürünlerine, özel bazı haller dışında, yer veremiyoruz. Bu yüzden çoğu okuyucumuzun bize kırılganlık duyduğunu biliyoruz. Ve üzülenek, Yeni Yılda da kendilerine bir vaatde bulunamıyoruz.

85. Doğum Yıldönümünde büyük usta Nazım Hikmet'i saygıyla anıyoruz. Bu sayımızda, Nazım'ın şair kişiliğine göre daha az vurgulanan yanlarından ikisine değiniyoruz: romancılığı ve barışçılığına. Nazım çok yönlü bir insan, ama o yönleriyle bir bütün...

Nazım'ın ve eserlerinin artık mahkeme dosyalarında bir suçlama konusu olarak ele alınmayacağı bir Türkiye'de, şiirli yarınlarda buluşmak umuduyla sevgiyle dostlukla...

BİLİM ve SANAT

6 yılda 1000 imza

Türkiye'nin

- ☐ Aydınlık birikimi
- ☐ Emek aydınlığı
- ☐ Dün-Bugün-Yarın köprüsü...

BİLİM ve SANAT 7. yılında

- ☐ Fizikten Müziğe
- ☐ Spordan Matematiğe
- ☐ Estetikten Ekonomiye
- ☐ Ulusallıktan Evrenselliğe

Türkiye'de 6 yıldır her ay Bilim ve Sanat aydınlığı

Abone: Yıllık 3000, altı aylık 1600 liradır. Yurtdışı 40 DM. Abonelik için, açık adresinizi bildirirseniz ve Postaçeki hesabımıza veya adresimize abone karşılığını yatırmanız yeterlidir.
Posta Çeki No: 12526-1

BİLİM ve SANAT kitapları

İsteme Adresi: Asmalı Çeşme sok. 14/2
Binbirdirek İstanbul.
Dağıtım: ETKİN, Nuruosmaniye Cad. No:9/3-4
Cağaloğlu İstanbul Tel: 527 60 11

BİLİM ve SANAT ciltleri

1. cilt (1-12): Tükendi
2. cilt (13-24): Tükendi
3. cilt (25-36): 4000 TL.
4. cilt (37-48): 4000 TL.
5. cilt (49-60): 4000 TL.

Adres: Sümer sok. 36/1-A Kızılay-Ankara Tel: (41) 30 59 45

BİLAR A.Ş.

BİLİM MERKEZİ SUNAR

"Programlı Seminerler Dizisi"

19 Ocak - 10 Mayıs 1987

SİYASET BÖLÜMÜ

Siyaset Biliminde Temel Kavramlar ve Yöntem (7 saat) *Fadıl Kocagöz*

Siyasal Düşünceler Tarihi (20 saat) *Doç. Dr. Mete Tuncay - Doç. Dr. Alaeddin Şenel*

Modernleşme Sürecinde Demokrasi ve Siyasal İktidar Sorunu (10 saat) *Fadıl Kocagöz*
Temel Hak ve Özgürlükler (6 saat) *Doç. Dr. Fazıl Sağlam.*

Türkiye'de Anayasalar ve Demokrasi Süreci (9 saat)

Doç. Dr. Bülent Tanör

Türk Kamu Yönetiminin Genel Özellikleri (8 saat)

Doç. Dr. Metin Kazancı

Dünyada İstikrar Programları ve Siyasal Rejimleri (14 saat) *Galip Yalman*

Üçüncü Dünyada Batı Demokrasisi Sorunu (17 saat)

Doç. Dr. Bülent Tanör

İnsan Hakları (10 saat) *Prof. Bahri Savcı*

Uluslararası Hukuk Üzerine Gözlemler (12 saat)

Deha Sezer

Tarih Boyunca Savaş Teknolojileri ve Stratejileri (16 saat) *Doç. Dr. Alaeddin Şenel - Dr. Haluk Gerger*

Soğuk Savaş - Yumuşama - Yeniden Soğuk Savaş (16 saat) *Galip Yalman*

Gazete ve Gazeteciliğin Dünyada ve Türkiye'deki Evrimi *Dr. Uygur Kocabaşoğlu*

Tarih Boyunca Kadın ve Kadın Etüdleri (10 saat)

Doç. Dr. Şirin Tekeli - Doç. Dr. Alaeddin Şenel

Sosyolojik Açıdan Eğitimin İşlevi (8 saat)

Doç. Dr. Tahsin Yılmaz

EKONOMİ BÖLÜMÜ

Ekonomiye Giriş (8 saat) *Prof. Dr. Sâdun Aren*

Türkiye Ekonomisi (7 saat) *Prof. Dr. Yakup Kepenek*

Uluslararası Ekonomik İlişkiler (8 saat)

Dr. Necat Erder

Çokuluslu Şirketler (9 saat) *Doç. Dr. Nuri Yıldırım*

Planlama Teorisi ve Planlama Teknikleri (9 saat)

Doç. Dr. Nuri Yıldırım

Üçüncü Dünyada Azgelişmişlik ve Kapitalizm (9 saat)

Doç. Dr. Şevket Pamuk

Ekonomi ve İstikrar Politikaları: Türkiye ve Dünya Deneyimleri (8 saat) *Prof. Dr. Korkut Boratav*

SOSYAL POLİTİKA BÖLÜMÜ

Sosyal Politikanın Evrimi (8 saat)

Prof. Dr. Cahit Talas

Genel Olarak ve Türkiye'de Sendikacılık (10 saat)

Prof. Dr. Alpaslan Işıklı

İş Hukuku (10 saat) *Prof. Dr. Alpaslan Işıklı*

İş Hukuku Tarihi (12 saat) *Yıldırım Koç*

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği (8 saat) *Dr. Çağlar Kırçak*

HUKUK BÖLÜMÜ

(1. DÖNEM: HUKUKA BAŞLANGIÇ)

Hukuka Giriş (13 saat) *Prof. Dr. Rona Aybay*

Kamu Hukuk Bilgisi (21 saat)

Doç. Dr. Yahya Zabunoğlu

Özel Hukuk Bilgisi (21 saat) *Doç. Dr. Nurkut İnan*

BASIN VE YAYIN BÖLÜMÜ

Genel Habercilik (10 saat) *Varlık Özmenek*

Haber Yöntemi (5 saat) *Erbil Tuşalp*

Parlamento Haberciliği (5 saat) *Süleyman Çoşkun*

Radio-TV Haberciliği (14 saat) *M. Tali Öngören*

Televizyon (14 saat) *Jülide Gülizar - M. Tali Öngören*

Basın-Radyo-Televizyon Röportajı (10 saat)

Jülide Gülizar

Basında Magazin (6 saat) *Yalçın Pekşen*

Metinlere Dayalı Çağdaş Türk Yazın Sanatı (6 saat)

Talip Apaydın

Fotoğraf (10 saat) *İbrahim Demirel*

Karikatür (20 saat) *Nezih Danyal*

Sinema Tarihi ve Sanatı (16 saat)

M. Tali Öngören, Nejat Özön, Haldun Armağan

ve Konuklar

BİLGİ ve BAŞVURU İÇİN:

Bilar A.Ş. G.M.K. Bul. Onur İş Hanı Kat 6, No. 148 Tlf: 175843 - Ankara